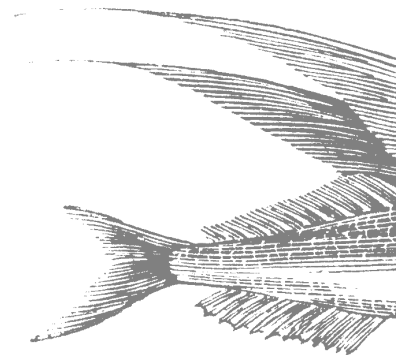


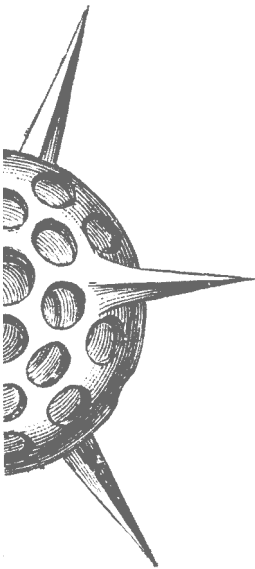
ξ7• βιοτεχνολογία / θέαμα

Το έβδομο τεύχος του ξ εκδόθηκε από το ξενοδοχείο των ξένων τον Απρίλιο του 2005 στη Θεσσαλονίκη.
Εικόνα εξωφύλλου: H. Mc Intyre, "Jac", 1993-1998.
Εικόνα οπισθοφύλλου: Max Andersson, "Spende Zeit" ("Δώσε Χρόνο"), 1999.
Το ποίημα στη σελίδα 3 όπως και το κόσμημα στη σελίδα 59 είναι του Μίλτου Σαχτούρη από τη συλλογή «αναποδα γυρίσαν τα ρολογια», 1998.

ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ «Η ΕΛΠΙΣ»

Λίγο μακριά από την Ἀθήνα είναι τό
Ξενοδοχεῖο «Η ΕΛΠΙΣ». Κάθε βράδυ
σ' αὐτό τό Ξενοδοχεῖο, τά μεσάνυχτα,
κλαῖνε δύο φαντάσματα. Αὐτή ἡ κακοτυχία
ἀπελπίζει τόν ξενοδόχο, γιατί καταλαβαίνετε
ὅτι αὐτό πού συμβαίνει ἀπομακρύνει
τήν πελατεία καί εἶναι θαῦμα πῶς
μένει τό Ξενοδοχεῖο ἀκόμη ἀνοιχτό.
Τί ἁγιασμούς ἀλλά καί τί ξόρκια ἀκόμα
ἔχει κάνει ὁ ἰδιοκτήτης,
ἀλλά ΤΙΠΟΤΕ.
Κάθε βράδυ στίς 12 τά μεσάνυχτα
ἀρχίζει τό σπαραχτικό κλάμα
τῶν δύο φαντασμάτων.





Το προηγούμενο αφιέρωμά μας στη βιοτεχνολογία (ξ τεύχος 5) αφορούσε –κυρίως– τις εφαρμογές της στην αγροτική παραγωγή. Σε αυτό το τεύχος η ανίχνευση του ζητήματος προχωρά αναπόφευκτα και σε άλλους τομείς όπου η βιοτεχνολογία παίζει έναν διευρυμένο ρόλο στην υπηρεσία της υλικής και ιδεολογικής αναπαραγωγής της καπιταλιστικής κυριαρχίας (βλ. τα κείμενα **Ανθρώπινο, μη ανθρώπινο**, σελ. 7, **Το θέαμα της βιοτεχνολογίας – η βιοτεχνολογία του θεάματος**, σελ 23, καθώς και τη μετάφραση του κειμένου της Critical Art Ensemble: **Ο ερχομός της εποχής της σάρκας-μηχανής**, σελ. 31).

Το πρώτο αφιέρωμα αποτέλεσε για μας αφετηρία για ευρύτερες συναντήσεις με κοινό στόχο την άμεση δράση και την παρέμβαση στο ζήτημα των βιοτεχνολογικών εφαρμογών στην Ελλάδα. Τα αποτελέσματα δεν ήταν εντυπωσιακά. Κατέδειξαν για άλλη μια φορά τόσο τις δικές μας αδυναμίες όσο και τη γενικότερη δυσκολία του κινήματος αντίστασης να παρέμβει πρακτικά σε τέτοιου είδους ζητήματα. Εξακολουθούμε όμως να πιστεύουμε –και είμαστε αισιόδοξοι– ότι πρόκειται για ένα ευνοϊκό πεδίο αντίστασης, όχι μόνο επειδή η αντίθεση στους γενετικά τροποποιημένους οργανισμούς τυγχάνει ευρύτερης κοινωνικής αποδοχής, αφού άπτεται άμεσα της ατομικής συμπεριφοράς του καταναλωτή –αυτό είναι άλλωστε το λιγότερο, συχνά μάλιστα είναι και άκρως αποπροσανατολιστικό κριτήριο δράσης–, αλλά επειδή αποτελεί για μας αναπόσπαστο μέρος της κριτικής στην καπιταλιστική κυριαρχία. Είναι ελπίζουμε προφανές ότι σε καμία περίπτωση δεν υιοθετούμε θεωρίες συνωμοσίας για τις προσπάθειες κάποιων σκοτεινών κέντρων να ελέγξουν την ανθρώπινη ζωή, ούτε υποστηρίζουμε μανιχαϊστικές θέσεις σε σχέση με την ατομική χρήση βιοτεχνολογικών προϊόντων και υπηρεσιών, από τις ιατρικές αναλύσεις ως τις σοκολάτες στα περίπτερα. Η κριτική στην εμπορευματική κοινωνία δεν ικανοποιείται με νομικίστικες συζητήσεις περί βιοηθικής ούτε νοσταλγεί κάποιο υποτιθέμενο "αγνό" παρελθόν.

Θεμελιωμένη τόσο στον "ορθολογικό" νόμο της αξίας και στον γενικότερο εξορθολογισμό της κουλτούρας όσο και σε ανορθολογικά στοιχεία, τον υπαρξιακό τρόπο, το φόβο της φθοράς και του θανάτου, την επιθυμία της αθανασίας, όπως δηλαδή και κάθε

εμπορευματική σχέση, η σχέση του βιοτεχνολογικού κεφαλαίου σήμερα συγκροτεί κάτι πολύ περισσότερο από μια ακόμα κερδοφόρα επένδυση που απειλεί τη φύση και τον άνθρωπο. Απαξιώνει πλήρως το κοινωνικό ζήτημα υπέρ της βιολογικής ερμηνείας της "ζωής" όπως την ορίζουν οι βιοτεχνοκράτες επιστήμονες και οι εργοδότες που θεωρούν ότι μπορούν να τη μετρήσουν, να την ανασκευάσουν και να την αναπαράγουν. Η διαδικασία αυτή ευδοκιμεί σε ένα περιβάλλον αποκοινωνικοποίησης και ανασφάλειας, στο οποίο παλιότερα ιδεολογήματα ή υποσχέσεις των εξουσιαστών για "ένα καλύτερο αύριο" φαίνεται ότι δεν πείθουν πια κανέναν. Έτσι, η υπόσχεση ενός βιοτεχνολογικά οργανωμένου κόσμου είναι σήμερα το μόνο ίσως θετικό πρόταγμα που έχει να προσφέρει ο καπιταλισμός στους τρομοκρατημένους και χωρίς συλλογικά οράματα υπηκόους του.

Το αφιέρωμα στη βιοτεχνολογία συνοδεύουν τα κείμενα που γράφτηκαν με αφορμή την εκδήλωση που διοργάνωσε το ξενοδοχείο των ξένων στις 26 Νοεμβρίου 2004 στην κατάληψη Φάμπρικα Υφανέτ με θέμα «Η κοινωνία του θεάματος σήμερα». Η εκδήλωση περιλάμβανε την προβολή της ταινίας του Γκυ Ντεμπόρ *Η κοινωνία του θεάματος* (1973), δύο εισηγήσεις εκ μέρους του ξενοδοχείου (**Σημεία του ορίζοντα**, σελ. 55 και **Να αλλάξουμε το χρόνο**, σελ. 59) και την κεντρική εισήγηση του συντρόφου Γιάννη Ιωαννίδη (**Η κοινωνία του θεάματος σήμερα**, σελ. 63), ενώ ακολούθησε συζήτηση, η οποία κατά κάποιο τρόπο συνεχίστηκε και μέσω του indymedia Θεσσαλονίκης. (Μοιράστηκε επίσης μια πρώτη εκδοχή του κειμένου «Το θέαμα της βιοτεχνολογίας – η βιοτεχνολογία του θεάματος».) Το ενδιαφέρον για την επικαιρότητα του έργου του Ντεμπόρ είναι για μας προφανές και μας ώθησε να συνεχίσουμε τη συζήτηση δημοσιεύοντας ένα ακόμη σχετικό κείμενο (**Σχόλια στην «Κοινωνία του θεάματος σήμερα»**, σελ. 87).



Ανθρώπινο, μη ανθρώπινο

Ξεφυλλίζοντας τις εφημερίδες, ελάχιστα εξειδικευμένα άρθρα στην ιατρική δεν αναφέρονται στη βιοτεχνολογία. Πότε κάνοντας τον απολογισμό των ωφελειών, πότε διατυπώνοντας τις όποιες βιοηθικές επιφυλάξεις, οι περισσότεροι επιστημονικοί αναλυτές συγκλίνουν σε θετικά για τη βιοτεχνολογία πρόσημα:

«Οι επιστήμονες για να πείσουν τους καταναλωτές πρέπει να τους δείξουν ότι με τις ανακαλύψεις τους τούς ευεργετούν. Μέχρι στιγμής η βιοτεχνολογία δεν έκανε κάτι τέτοιο... Όταν όμως η τεχνολογία αυτή αρχίσει να σώζει ζωές και να χαρίζει υγεία, τότε θα είναι πολύ πιο εύκολο να επιχειρηματολογήσεις και να πείσεις».¹

Εδώ, ο βιοτεχνολόγος Ίλια Ράσκιν, αν και μιλάει από την πλευρά της γενετικής επιστήμης, δίνει μια πρώτη απάντηση στο ερώτημα: *τι γίνεται με όλους τους αρνητικούς συνειρμούς που προκαλεί η βιοτεχνολογία στην κοινωνία;* Αναφερόμαστε στη συντριπτική πλειοψηφία των ανθρώπων –συνχρότερα με την ιδιότητα του καταναλωτή και λιγότερο με την ιδιότητα του παραγωγού, του οικολόγου, του πολίτη–, που αντιστέκονται στην εισαγωγή γενετικώς τροποποιημένων οργανισμών στην τροφή,² τη στιγμή ακριβώς που οι ίδιοι παρακολουθούν ευήκοοι τα βιοτεχνολογικά επιτεύγματα στην ιατρική.

¹ Συνέντευξη του αμερικάνου ερευνητή Ίλια Ράσκιν στην *Καθημερινή*: «Τα μεταλλαγμένα χρήσιμα μόνο για φάρμακα», (13/6/2004).

² βλ. ξ#5 για τις εφαρμογές της βιοτεχνολογίας κυρίως στην αγροτική παραγωγή και τις αντιστάσεις που αναπτύσσονται.

Ο ύμνος της χαράς

Στη διάρκεια της ιστορίας του, ο άνθρωπος ερχόταν σε αναμέτρηση με τα στοιχεία της φύσης. Με την ανάπτυξη του θετικισμού και της εφαρμοσμένης τεχνολογίας, οι αρχικές υποθέσεις και παρατηρήσεις γύρω από τη ζωή τεκμηριώνονται με επαληθευμένες αποδείξεις και αποκρυσταλλώνονται οι "ορθολογικές βεβαιότητες". Ο επιστήμονας ως *παρατηρητής* του κόσμου διατύπωνε τους νόμους που διέπουν τα φυσικά φαινόμενα και η κοινωνία τα αποδεχόταν ως "καλώς καλωμένα", *ακριβώς όπως είναι*. Για παράδειγμα, η ανακάλυψη της βαρύτητας από τον Νεύτωνα δεν προκάλεσε το ενδιαφέρον του ανθρώπου να μεταβάλει τις ιδιότητές της.

Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι οι κυρίαρχοι θεσμοί άφησαν τον κόσμο αναλλοίωτο. Η ανθρώπινη επινοητικότητα, μεταβάλλοντας σταδιακά και όλο πιο δυναμικά τα στοιχεία του, τον ανακατασκεύασε, οικοδομώντας διαρκώς έναν καινούριο τόπο. Τα μέσα παραγωγής, οι θεραπείες και οι στρατιωτικοί εξοπλισμοί αναβαθμίστηκαν· οι κοινωνικές σχέσεις, οι θεσμοί, οι ρόλοι και οι πόλεις αναδιαρθρώθηκαν. Σε Δύση και Ανατολή, οι νύχτες της εμπορευματικής κοινωνίας "ποτίστηκαν" με το παγωμένο φως της προόδου. Και επιπλέον με πολύ αίμα.

Οι ρομαντικοί τοποθετούσαν τις όμορφες μέρες σ' ένα χαμένο παρελθόν. Οι επιστήμονες υπόσχονται την τελειότητα στο μέλλον. Τα βελτιωμένα δίκτυα τηλεπικοινωνιών και συγκοινωνιών «μας φέρνουν όλο και πιο κοντά». Οι κβαντοφυσικοί στο επιστημονικό χωριό CERN της Ελβετίας προσπαθούν να αναδημιουργήσουν ένα περιβάλλον παρόμοιο με αυτό που υπήρχε αμέσως μετά τη γέννηση του Σύμπαντος. Θα είναι, λένε, σαν να κοιτάμε πίσω στο χρόνο και θα έχουμε απαντήσεις σε όλα τα ερωτήματα γύρω από τη ζωή. Ο επιστημονισμός αξιώνει ότι η επιστήμη από μόνη της μπορεί να δώσει λύσεις σ' όλες τις ανάγκες του ανθρώπου.

Αν ο σύγχρονος άνθρωπος μπορεί να αφομοιώσει αόριστες υποθέσεις και εξωτικούς όρους όπως η ενοποιημένη θεωρία και τα κβάντα, να ακροβατεί σε καινούριες διαστάσεις και να εκμηδενίζει τις αποστάσεις, τότε μπορεί εύκολα να εγγράψει στη συνεί-

δησή του ως τελεσίδικο κάτι που δεν έχει ακόμη επιτευχθεί. Έχοντας εξοικειωθεί με τη συνεχή συσσώρευση των τεχνολογικών επιτευγμάτων-αδυνατοτήτων, πιστεύει περισσότερο από ποτέ στην επιστήμη, περιμένει πιο πολλά και όλα αυτά τα θέλει τώρα.

Η σύγχρονη επιστήμη δεν περιμένει πότε θα πέσει το μήλο κάτω από τη μηλιά. Επεμβαίνοντας σε μοριακό επίπεδο, δεν αρκείται στην κατανόηση του γονιδιώματος ως δεδομένη αντικειμενική αλήθεια. Παίρνει θέση, ενεργώντας για να τροποποιήσει τη δομή του, να ανασυνθέσει τα στοιχεία του, πριν ακόμη καταγράψει τη σύνθεση των περισσότερων γονιδίων και χωρίς να γνωρίζει συνολικά το μηχανισμό με τον οποίο εκφράζονται υπό τη μορφή πρωτεϊνών. Βρισκόμαστε σε ένα ιστορικό σημείο καμπής, όπου ο επιστήμονας με τη σύλληψη μιας ιδέας αυτόματα μεθοδεύει το μηχανισμό με τον οποίο αυτή θα επιτευχθεί.

Η μοριακή βιολογία αναπτύχθηκε από τη στιγμή που για τη θεραπεία μιας ασθένειας η ιατρική εγκατέλειψε τη λογική της «τυχαίας δοκιμής» για την επιλογή του κατάλληλου φαρμάκου. Η δραστική ουσία "σχεδιάζεται" και επεμβαίνει άμεσα στον βιοχημικό μηχανισμό που προκαλεί την ασθένεια. Παράλληλα, η έκρηξη της νανοτεχνολογίας, μεταξύ πολλών εφαρμογών της, προσφέρει καλύτερα διαγνωστικά εργαλεία, υψηλής ακρίβειας. Η μοριακή βιολογία, ως "χαρμόσυνη είδηση" για τη σωτηρία της ανθρωπότητας και για ένα βιώσιμο μέλλον, γίνεται ο δημιουργός ενός νέου γητέματος της κοινωνίας, ακριβώς τη στιγμή που ο καθημερινός άνθρωπος γίνεται σκεπτικιστής μπροστά στο θέαμα των καταστροφικών συνεπειών της τεχνολογικής ανάπτυξης στο φυσικό περιβάλλον και στην ανθρώπινη υγεία.

Το σώμα για να επιβιώσει εκτεθειμένο στις ηλεκτρομαγνητικές και ραδιενεργές ακτινοβολίες, σε ακραία καιρικά φαινόμενα και διατροφικές κρίσεις θα πρέπει να μεταλλαχθεί. Αν δεν μπορούμε να αναπνεύσουμε τον μολυσμένο αέρα, θα τροποποιήσουμε τα πνευμόνια μας. Αν δεν μπορούμε να φάμε τις σκουπιδοτροφές, θα αλλάξουμε τα στομάχια μας. Για τα αυτοκινητικά δυστυχήματα δεν χρειάζεται να ανησυχούμε. Εκτός από τα εξελιγμένα συστήματα ασφαλείας, θα διατίθεται η πλήρης γκάμα τεχνητών ανθρώπινων μελών.

Αυτός ο ατελείωτος κύκλος των υπερβολών δεν εκφράζει καμία

ορθολογικότητα. Έχει τις ρίζες του στον επιστημονισμό που τελικά στοχεύεται μη ορθολογικά. Αυτό είναι το μεγαλύτερο "θαύμα" της σύγχρονης επιστήμης: έχει μεταλλαχθεί η ίδια σε θρησκεία που απορροφά κάθε προσδοκία στο επέκεινα του επιστημονισμού. Μέσα στη σφαίρα του διαχωρισμού, της κοινωνίας που προσδοκά και της επιστήμης που *υπόσχεται*, δημιουργείται μία κοινή αγωνία για αυτό που μπορεί το σώμα να γίνει. Ο γενετιστής ευαγγελίζεται όχι μόνο την ανακούφιση του πόνου, αλλά και το "ελιξίριο" της ζωής που θα λυτρώσει το ανθρώπινο σώμα από το αναπόφευκτο: τη φθορά του στο πέρασμα του χρόνου. Κανείς δεν θα θέλει να είναι απλώς όμορφος ή υγιής, όλοι θα θέλουμε να γίνουμε τέλειοι και αθάνατοι.

Καμία κυβερνητική, βιοηθική, ή φονταμενταλιστική απαγόρευση των εφαρμογών της βιοτεχνολογίας δεν φαίνεται να μπορεί να συγκρατήσει τις συνέπειες της απαίτησης των ανθρώπων να αγοράζουν ποσότητες ζωής. Η ερώτηση δεν είναι τι πρέπει να θεωρούμε *επιτρεπτό* και τι όχι, αλλά για ποιους λόγους (με ποιο μηχανισμό) γίνεται κάτι *επιθυμητό* και τελικά για ποιους ανθρώπους θα είναι *εφικτό* να το αποκτήσουν.

Ο βιοτεχνολογικός ντετερμινισμός

Οι βιοτεχνολόγοι, αντιμετωπίζοντας το ανθρώπινο σώμα ως φορέα γονιδίων και οργάνων μόνο –δηλαδή ένα κλειστό σύστημα από βιολογικές διεργασίες το οποίο μπορεί να βελτιωθεί με επιλεγμένα γονίδια και εξελιγμένες φαρμακευτικές αγωγές–, προσεγγίζουν συνολικά την έννοια του *βίου* μέσα από τη βιολογικοποίησή της. Έχοντας σαν κέντρο το γονιδίωμα, ποσοτικοποιούν την αντίληψη για τη ζωή, εντάσσοντας όλα τα στοιχεία που την αποτελούν σε μία ακολουθία αιτιοκρατικών (ντετερμινιστικών) ισορροπιών.

Τι είναι όμως το γονιδίωμα; Το σύνολο των γονιδίων που μεμονωμένα ή σε συνδυασμό καθορίζουν τον τρόπο ανάπτυξης των κυττάρων και των ιστών ενός οργανισμού. Το βιολογικό εργαστήριο που παρέχει τη γενετική πληροφορία, βάσει της οποίας συγκροτούνται τα φυσιολογικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα που

κατ' επέκταση επηρεάζουν τη βιολογική δραστηριότητα στη λειτουργία και την αναπαραγωγή των ειδών.

Το μόριο του DNA αποτελεί τη χημική ουσία των γονιδίων. Τη μακροσκελή αλυσίδα του συγκροτούν τέσσερις βάσεις και ο τρόπος που αυτές διαδέχονται η μία την άλλη διαφοροποιεί το κάθε γονίδιο. Η ανακάλυψη του DNA από τους Κρικ και Γουότσον (τη δεκαετία του '50) και η κωδικοποιημένη παράστασή του (δηλαδή υπό τη μορφή της διαδοχής τεσσάρων γραμμάτων)³ συνέπεσε χρονικά με την εποχή που η πληροφορική χρησιμοποιούσε αντίστοιχα τους δύο αριθμούς μηδέν (0) και ένα (1), κάνοντας τα πρώτα βήματα για την ψηφιακή επεξεργασία πληροφοριών και δεδομένων.⁴

Χρησιμοποιώντας τις δυνατότητες της πληροφορικής, γίνεται μία προσπάθεια να συγκεντρωθούν στοιχεία που να συνδέουν την αλληλουχία των βάσεων του DNA με ανθρώπινα χαρακτηριστικά και συμπεριφορές. Μέρα με τη μέρα ανακοινώνονται καινούριες ανακαλύψεις. Το τάδε γνώρισμα οφείλεται στο γονίδιο χ, το δείνα στο ψ και δεν είναι λίγες οι φορές που επιχειρείται να καλλιεργηθεί η εντύπωση ότι το γενετικό υλικό διαμορφώνει την κοινωνική υπόσταση ενός ανθρώπου. Έτσι, συχνά δημοσιεύονται ιστορίες που βασίζονται στη μελέτη ομοκυττάρων διδύμων (που προέρχονται από το ίδιο ωάριο) που, αν και μεγάλωσαν απομονωμένα το ένα από το άλλο, επέλεξαν το ίδιο επάγγελμα, συντρόφους με παρόμοια εμφάνιση, να αγοράσουν το ίδιο αυτοκίνητο και να καπνίζουν την ίδια μάρκα τσιγάρων.

Φαίνεται ότι οι βιοτεχνολόγοι έχουν καταφέρει να εισχωρήσουν στα μυστικά της ζωής πιο βαθιά απ' ό,τι κατάφεραν έως σήμερα η αστρολογία και η χειρομαντεία. Ισχυρίζονται ότι προβλέπουν το μέλλον του ανθρώπου, όχι από την κίνηση των αστερισμών, όχι μέσα από τις γραμμώσεις της παλάμης, αλλά μέσα στο γονίδιο. Το ζητούμενο δεν είναι αν οι δυνατότητες της βιοτε-

³ Από τις βάσεις-νουκλεοτίδια: A – Αδερίνη, G – Γουανίνη, C – Κυτοσίνη, T – Θυμίνη.

⁴ Ο 18ος αιώνας, όταν ο ανατόμος Γουίλιαμ Χάρβεϋ περιέγραφε το κυκλοφορικό σύστημα του ανθρώπου, ήταν η εποχή που είχαν εισαχθεί στα μηχανικά συστήματα παραγωγής υδραυλικές αντλίες και άπειρες σωληνώσεις. Η αντιστοιχία είναι φανερή.

χνολογίας έχουν υπερεκτιμηθεί, αν οι υποσχέσεις για γονιδιακές θεραπείες είναι υλοποιήσιμες.

Η αξιολόγηση των βιομετρικών δεδομένων αποτελεί ένα πολλά υποσχόμενο εργαλείο για τους θιασώτες του κέρδους και του ελέγχου. Στις ασφαλιστικές εταιρείες παρέχει τη δυνατότητα να υπολογίζουν τις πιθανότητες να εμφανιστεί μία (κληρονομική κυρίως) ασθένεια σε έναν υποψήφιο πελάτη, προκειμένου να αποκλειστεί η σύναψη ενός ζημιογόνου συμβολαίου ή αυτό να συνταχθεί με υπέρογκες οικονομικές απαιτήσεις.

Αντίστοιχα, πολλοί εργοδότες έχουν την πεποίθηση ότι η υποβολή ενός υποψήφιου εργαζόμενου σε γενετικές εξετάσεις θα περιορίσει το κόστος που μπορεί να έχει για την επιχείρησή τους τόσο η απώλεια εργατοημερών λόγω προβλημάτων υγείας όσο και η αντικατάσταση προσωπικού. Στο γερμανικό «κράτος πρόνοιας» αρνήθηκαν μόνιμη θέση σε υποψήφια δασκάλα επειδή διαπιστώθηκε ότι συγγενείς της έπασχαν από μία κληρονομική γενετική ασθένεια νευρολογικής φύσεως. Σύμφωνα με το γερμανικό εργατικό δίκαιο, οι κυβερνητικές αρχές μπορούν να απορρίψουν υποψήφιο όταν πρόκειται για πρόσληψη στον δημόσιο τομέα, με τη δικαιολογία της «κακής υγείας».⁵

Με το πρόσχημα της «πάταξης της τρομοκρατίας και του εγκλήματος», οι κατασταλτικοί μηχανισμοί έχουν κάνει ένα βήμα παραπάνω. Μελετώνται μέθοδοι με τις οποίες θα είναι δυνατό, με ένα γενετικό αποτύπωμα (δείγμα DNA) που θα συλλέγεται από το σημείο που διαπράχθηκε κάποια αξιόποινη ενέργεια, να "σκιαγραφείται" το προφίλ του δράστη με φυσιογνωμικά και ψυχολογικά χαρακτηριστικά. Σήμερα, στην ποινική διαδικασία ένα δείγμα DNA θεωρείται αξιόπιστο αποδεικτικό στοιχείο ενοχής ή αθωότητας αφού συγκριθεί με αυτό του κατηγορουμένου. Ωστόσο, έχει επισημανθεί πολλές φορές ότι όταν τα γενετικά αποτυπώματα των δύο δειγμάτων (του ευρήματος και του κατηγορουμένου) ταιριάζουν, τότε είναι πιθανό, αλλά όχι βέβαιο, ότι τα δύο δείγματα προέρχονται από τον ίδιο άνθρωπο.⁶ Επιπλέον, γενετικό υλικό από κρατούμενους σε φυλακές αρχειοθετείται και επεξερ-

⁵ Από το www.bioethics.gr

⁶ ό.π.

γάζεται στατιστικά, με σκοπό την έρευνα που θα συσχετίζει αξιόποινες πράξεις με τη βιολογική ιδιοσυστασία. Αυτό σημαίνει ότι οι άνθρωποι που μπορεί να φέρουν το "στίγμα του εγκληματία" θα ενοχοποιούνται εκ των προτέρων, λόγω των γονιδίων τους.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η ποιότητα της ζωής του ανθρώπου διαμορφώνεται μέσα σε ένα εξαιρετικά πολύπλοκο και ανοικτό σύστημα, στο οποίο υπεισέρχεται ένας μεγάλος αριθμός αλληλεπιδράσεων: βιολογικών, κοινωνικών, γεωπολιτικών, οικονομικών. Οι βιοτεχνολόγοι αφαιρώντας την κοινωνική σχέση από τα πεδία της ανθρώπινης δραστηριότητας οικειοποιούνται τον βίο εξοστρακίζοντας εν τέλει την *πολιτεία*.

Ιδιοποίηση του γονιδιώματος

Να δουλεύει κανείς μέρα-νύχτα, παλεύοντας να χαρτογραφήσει τον γενετικό κώδικα, να σχεδιάσει νέα πλάσματα, να εφεύρει νέες μεθόδους για να πετύχει αυτό που μέχρι ελάχιστα δευτερόλεπτα πριν ήταν αδιανόητο, είναι σίγουρα μια μεγάλη πρόκληση. Κι ακόμη μεγαλύτερη, γι' αυτούς που έχουν την οικονομική δύναμη, άρα και τη δυνατότητα να αποκτήσουν ουσιαστικό έλεγχο πάνω στη ζωή, ή καλύτερα σε κάθε κομμάτι της – αφού πρώτα την έχουν κομματιάσει και την αντιλαμβάνονται σαν κομμάτια. Στη σύγχρονη εποχή η αιχμή της κυριαρχίας κεντρίζει το γονίδιο. Η βιοτεχνολογία είναι το μέσο. Ο σκοπός είναι η ιδιοποίηση του γονιδιώματος, και «το μέσο δεν μπορεί να θεωρηθεί ανεξάρτητα από το σκοπό».⁷

Η αποκωδικοποίηση του γονιδιώματος μπορεί να μην έδωσε ακόμη τις εξηγήσεις για το σύνολο των βιοχημικών συνθηκών που συντελούν στη λειτουργία και στην αναπαραγωγή των βιολογικών όντων, ωστόσο οι οικονομολόγοι γρήγορα ανακάλυψαν το οικονομικό του βάθος, ανεξάρτητα από τις φυσικές ιδιότητές του. Στην εμπορευματική κοινωνία κάθε τι πρέπει να γίνει αντικείμενο ιδιοποίησης, κάθε πεδίο της ύπαρξης να αποκτήσει ανταλλακτική

⁷ Από το *Περί του Πολέμου* του Karl Von Clausewitz, Βάνιας 1997.

αξία. Θα μπορούσε το γονιδίωμα να μην γίνει αντικείμενο εκμετάλλευσης;

Οι πιο διορατικοί στόχευσαν στην καρδιά μιας αστείρευτης πηγής πλούτου: τα πνευματικά δικαιώματα ευρεσιτεχνίας (πατέντες) σε γονίδια, τα οποία άμεσα ή μελλοντικά μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε μια σειρά από καινοτόμες εφαρμογές. Γενετικό υλικό από επιλεγμένους ασθενείς αλλά και χαρούμενους εθελοντές γίνεται αντικείμενο έρευνας πάνω σε ξεχωριστές αλληλουχίες γονιδίων που προσδίδουν στους ανθρώπους σπάνια φυσιολογικά χαρακτηριστικά και ανθεκτικότητα σε ασθένειες.⁸ Με τη βοήθεια της μοριακής βιολογίας εντοπίζονται γονίδια στα οποία αποδίδεται κάποιο βιολογικό γνώρισμα. Αυτό, έστω και με κάποιους περιορισμούς, δίνει το δικαίωμα σε αυτόν που το έχει ανακαλύψει –ή στην εταιρεία για την οποία εργάζεται– να το πατεντάρει και να το εκμεταλλευτεί εμπορικά. Κάθε χρόνο εκδίδονται εκατοντάδες άδειες για πατέντες σε ζωντανούς οργανισμούς που αξιοποιούνται από τις ιατροφαρμακευτικές εταιρείες.

Μία πρωτοφανής εισβολή ξεκίνησε από τα τέλη του 20ού αιώνα στον Αμαζόνιο, στη Νέα Γουϊνέα και όπου γης γενετικός θησαυρός: η βιοπειρατεία. Με πλήρη μυστικότητα, ομάδες επιστημόνων, εργολάβοι των εταιρειών βιοτεχνολογίας, συλλέγουν στοιχεία για παραδοσιακές θεραπείες αλλά και γενετικό υλικό από φυτά, ζώα και ανυποψίαστους ανθρώπους με σκοπό την έρευνα και το πατεντάρισμα του γονιδιώματός τους. Το μεγαλύτερο κομμάτι της αγοράς των φαρμακευτικών προϊόντων βασίζεται στην εκμετάλλευση συστατικών που παράγονται στην τροπική ζώνη του πλανήτη. Δηλαδή, των εντονότερα απειλούμενων οικοσυστημάτων και υποβαθμισμένων οικονομικά κοινωνιών. Προς το παρόν, μόνο ένα μικρό ποσοστό της τροπικής χλωρίδας και πανίδας έχει εξεταστεί για τη φαρμακευτική του αξία, ενώ τα περισσότερα είδη παραμένουν ακόμη ανεκμετάλλευτα.

⁸ Στην Ισλανδία παραχωρήθηκε με κυβερνητική απόφαση σε ιδιωτική εταιρεία το δικαίωμα να συλλέξει στοιχεία και να καταρτίσει βάση δεδομένων με το γενετικό υλικό των κατοίκων όλης της χώρας. Αν κάποιος πολίτης δεν θέλει να συμμετάσχει στο πρόγραμμα, πρέπει να υποβάλει αίτηση για να εξαιρεθεί. Ειδάλλως, θεωρείται ότι αυτόματα το δέχεται.

Οι διαμαρτυρίες για το "γονιδιακό πλιάτσικο" –όπου αυτό δεν πέρασε απαρατήρητο– αποκρούστηκαν από τους ισχυρούς με τη νομική αυθαιρεσία της πατέντας: «Όποιοι πατήσουν πρώτοι σε κάθε κορυφή του γενετικού χάρτη, τότε αυτή τους ανήκει». Η πατέντα τούς διασφαλίζει ότι θα έρθει η στιγμή να εισπράξουν τα μερίδια από τα κέρδη. «Χωρίς την πατέντα πώς θα δοθούν κίνητρα για να χρηματοδοτηθεί η ιατρική έρευνα;» Στο διάβημα του πρεσβευτή των Νήσων του Σολομώντα προς τον Υπουργό Εμπορίου των Η.Π.Α. για να αποσυρθεί η αίτηση για πατεντάρισμα του γονιδιώματος των κατοίκων των νησιών, η απάντηση ήταν λακωνική και περιεκτική: «Η εθνική μας νομοθεσία, όπως κι εκείνη άλλων κρατών, επιτρέπει το πατεντάρισμα των ανθρώπινων κυττάρων χωρίς προηγούμενη εξέταση της πηγής του υλικού για το οποίο γίνεται αίτηση».⁹

Το βιολογικό κεφάλαιο

Στο ανταγωνιστικό περιβάλλον της εμπορευματικής οικονομίας, η καινοτομία είναι εδώ και αιώνες μοχλός ανάπτυξης, απαραίτητος στην εξάπλωση της κυριαρχίας του κεφαλαίου. Ο νεωτερισμός στην οικονομία της βιοτεχνολογίας συνίσταται στο ότι αποδομεί μοριακά το ανθρώπινο σώμα μαζί με το περιβάλλον του, για να τα ανασυνθέσει και να τα ιδιοποιηθεί.

Η γενετική μηχανική χρησιμοποιεί τα γονίδια, απομονώνοντάς τα από τη φυσιολογική τους θέση. Μέσα από μία τεχνολογική διαδικασία, τα επανασυναρμολογεί σε νεοφανείς ενότητες, με σκοπό να κατασκευάσει νεότευκτα δημιουργήματα με πατέντα για θεραπευτικούς, αισθητικούς και ενισχυτικούς σκοπούς. Φορώντας λευκή ποδιά και χειρουργικά γάντια, οι βιοτεχνολογικές εταιρείες βιάζονται να διοχετεύσουν ανακοινώσεις ότι με τις γονιδιακές θεραπείες (δηλαδή την εισαγωγή τροποποιημένων γονιδίων που αντικαθιστούν τη λειτουργία των νοσογόνων) βρίσκονται στο σωστό δρόμο για τη θεραπεία του καρκίνου και πολλών άλλων κλη-

⁹ Από το περιοδικό *New Millennium*, (13/9/1998).

ρονομικών και ανιάτων έως σήμερα ασθενειών. Όμως σε κάθε περίπτωση, οι κίνδυνοι που ελλοχεύουν δεν είναι ασήμαντοι. Καθώς δεν είναι δυνατό να προβλεφθεί η ακριβής θέση στην οποία θα εισαχθεί το τροποποιημένο γονίδιο πάνω στο χρωμόσωμα, είναι πιθανό να προκληθούν σημαντικές παρενέργειες όπως η αδρανοποίηση φυσιολογικών γονιδίων, με αποτέλεσμα τη διακοπή άλλων βιοχημικών λειτουργιών του οργανισμού.

Η ανακάλυψη ενός γονιδίου δεν σημαίνει απαραίτητα και τον έλεγχο ενός φυσιολογικού γνωρίσματος. Τα 30.000 περίπου γονίδια που καταγράφηκαν στον άνθρωπο δεν είναι παρά το ένα τρίτο απ' ό,τι αρχικά ανέμεναν οι επιστήμονες. Πολλά χαρακτηριστικά είναι πολυγονιδιακά, δηλαδή βασίζονται σε πολλά γονίδια που αλληλεπιδρούν, και όχι στη δράση ενός μόνο γονιδίου. Πώς μπορεί κανείς να χειριστεί τόσο πολύπλοκους γενετικούς συνδυασμούς και συνάμα να είναι σίγουρος; Είναι χαρακτηριστικό ότι ένα μεγάλο μέρος του γονιδιώματος οι γενετιστές εμμένουν να το αποκαλούν «άχρηστο (junk) DNA», καθώς δεν κατάφεραν να προσδιορίσουν το ρόλο του. Είναι όμως σκουπίδι, ή πρόκειται για γονίδια σε λανθάνουσα κατάσταση, τα οποία κάτω από την επίδραση γενετικών και περιβαλλοντικών παραγόντων θα ενεργοποιηθούν απρόβλεπτα; Οι γενετιστές βρίσκονται μπροστά στο δίλημμα: σημειωτόν ή ένα σάλτο μπροστά;

Οι βιοτεχνολογικές εταιρείες είναι αυτές που κατ' αρχήν αξιολογούν τη χρησιμότητα της επένδυσης για την έρευνα και αποφασίζουν για την παραγωγή ενός προϊόντος, με συντελεστή την απόδοση σε χρήμα. Στο σημείο αυτό προσβλέπουν σε μία νέα παραγωγική αξία: το γονίδιο. Τα βιοτεχνολογικά προϊόντα κυκλοφορούν στην αγορά, κερδίζοντας ένα μεγάλο κομμάτι του παγκόσμιου τζίρου. Ένα στα τρία νέα φάρμακα είναι βιοτεχνολογικής προέλευσης, ενώ η βιοϊατρική εξαγγέλλει συνεχώς νέες θεραπείες κατά σημαντικών νοσημάτων.

Η παραγωγή εμπορευμάτων έχει ανάγκη τους καταναλωτές που θα τα αγοράσουν, και συχνά η επιτυχία ή όχι ενός προϊόντος (συμπεριλαμβανομένων των υπηρεσιών) στις αγορές των ανεπτυγμένων οικονομιών κρίνεται από το βαθμό ικανοποίησης του καταναλωτή, ο οποίος εξαρτάται μεταξύ άλλων και από το αν αντιλαμβάνεται κάτι ως «ηθικά και κοινωνικά καλό ή κακό». Έτσι,

είναι απαραίτητο να υπάρχει ένας συνδετικός κρίκος ανάμεσα στις ιατροφαρμακευτικές εταιρείες και στους καταναλωτές που θα αποδεχτούν ή θα απορρίψουν το προϊόν. Για αυτό το ρόλο έχουν εξουσιοδοτηθεί από τους κυβερνητικούς θεσμούς οι επιτροπές βιοηθικής, με σκοπό να καταθέτουν τεκμηριωμένες απόψεις στην κοινωνία των πολιτών–πελατών.¹⁰ Αν δεν μας εμπνέουν καμία εμπιστοσύνη οι θεσμοί και το περιεχόμενο του βιοηθικού τους λόγου, είναι γιατί ελάχιστα μπορούμε να παραδεχτούμε τα ζητήματα που καλούνται να επεξεργαστούν οι επιτροπές βιοηθικής ως ηθικά προβλήματα· τα αντιλαμβανόμαστε ως κοινωνικά και πολιτικά.

Συχνά, ακόμη και οι ίδιες οι υπερεθνικές εταιρείες εργοδοτούν εσωτερικές βιοηθικές επιτροπές, με την επίφαση της αντικειμενικής προαξιολόγησης μιας καινοτόμου έρευνας. Ο πραγματικός τους ρόλος είναι αφενός να καθησυχάζουν το καταναλωτικό κοινό και αφετέρου να σπλίζουν τις εταιρείες με "έγκυρα" και επιστημονικοφανή επιχειρήματα, απέναντι στα ερωτήματα που τους θέτουν οι κοινωνικοί φορείς.

Νοσηρό, πολύ νοσηρό

Τα τελευταία χρόνια εμφανίστηκαν στο διαδίκτυο περιπτώσεις δημοπρασίας ανθρώπινων οργάνων. Παρακάμπτοντας τις νομοθεσίες που βάζουν φραγμούς σε κάτι τέτοιο, δημιουργήθηκε ένα καινούριο παζάρι, όπου προσφέρονται επί πληρωμή άνθρωποι ιστοί, ακριβώς γιατί υπάρχει τέτοια ζήτηση. Κάποιοι ασθενείς που έχουν την οικονομική δυνατότητα, για να αποφύγουν την τάλαιπωρία στη λίστα αναμονής εξαγοράζουν το πολύτιμο αγαθό στη σκοτεινή γωνιά του παραεμπορίου. Οι δότες των οργάνων, υποτιμημένοι στην αγορά εργασίας, εκποιούν ό,τι τους έχει απομείνει και κατέχουν: το σώμα τους. Για να αποκτήσουν τους απαραίτητους πόρους για την επιβίωσή τους, οι πιο απελπισμένοι δέχονται (ή εκβιάζονται γι' αυτό) να υποφέρουν την υπόλοιπη ζωή

¹⁰ Για το καταστατικό ίδρυσης, το νομικό πλαίσιο, τη σύσταση και τις μελέτες της Ελληνικής Επιτροπής Βιοηθικής, βλ. στην ιστοσελίδα www.bioethics.gr

τους με ένα νεφρό λιγότερο, αλλά με ένα προσωρινό κομπόδεμα κάτω από το μαξιλάρι.

Δεν είναι λίγα τα άρθρα στον διεθνή τύπο που προτείνουν φιλελευθεροποίηση της νέας αγοράς και άρση του κρατικού παρεμβatismού. Καταρρίπτοντας νέα ρεκόρ κυνισμού, ισχυρίζονται ότι με την "ελεύθερη" διακίνηση οργάνων οι πλούσιοι ασθενείς θα ανακουφίζονται από τον πόνο και οι φτωχοί δότες θα μπορούν να ξεφύγουν από την ανέχεια. Εκ των πραγμάτων, έξω από αυτό το "ορθολογιστικό αλισβερίσι" μένουν οι φτωχοί ασθενείς, οι οποίοι δεν έχουν ούτε τα χρήματα για να θεραπευτούν ούτε υγιές σώμα για να πουλήσουν. Σε χειρότερη μοίρα: τα νεογέννητα που "εξαφανίζονται" μέσα από τριτοκοσμικά μαιευτήρια και οι άνθρωποι των παραγκουπόλεων που πέφτουν θύματα απαγωγής με σκοπό τη βίαιη αφαίρεση των ζωτικών τους οργάνων. Στις σύγχρονες αποσυνδεδεμένες από την έννοια της δικαιοσύνης κοινωνίες, η αλληλεγγύη απαξιώνεται και "δωρεές" δεν περισσεύουν. Αντιθέτως, υπάρχουν εμπορεύματα, σχέσεις νοσηρές και αποξενωμένοι αγοραστές.

Οι βιοτεχνολόγοι μας λένε ότι σε λίγα χρόνια η μεταμόσχευση οργάνων από άνθρωπο σε άνθρωπο θα έχει ξεπεραστεί. Με την εξέλιξη της τεχνολογίας των εμβρυακών βλαστοκυττάρων, επιχειρείται η κατασκευή ολοκαίνουριων οργάνων in vitro και η εμφύτευσή τους στο ανθρώπινο σώμα. Τα πράγματα όμως δεν αλλάζουν καθόλου προς τη φωτεινότερη πλευρά τους.

Κατασκευάζοντας τον Υπεράνθρωπο

Αυτό που φαίνεται όλο και πιο καθαρά στις εφαρμογές της βιοτεχνολογίας είναι ότι η ιατρική απομακρύνεται από την έννοια της θεραπείας, επιχειρεί την εξάλειψη των ελαττωματικών γονιδίων και στρέφεται στην παραγωγή αναλώσιμων ανταλλακτικών. Τα έμβρυα θα κατατάσσονται σε κατηγορίες ανάλογα με "τη σωματική και ψυχική τους υγεία", διάφορες κλίσεις, προσόντα, και άλλες παραμέτρους που έως τώρα δεν έχουμε καν φανταστεί. Όπου η γενετική μηχανική θα αδυνατεί με τις κατάλληλες επεμβάσεις να τροποποιήσει το ανεπιθύμητο γονιδίωμα, τότε θα το απορρίπτει μαζί με τον φορέα του.

Η ευγονική, όπως εμφανίστηκε κατά τον 20ό αιώνα, τρεφόταν από εθνικές, φυλετικές και πολιτικές μισαλλοδοξίες, μπροστά στο φόβο του "παρία". Η ευγονική αντίληψη σήμερα, ανασυνθέτει τις επιταγές της αγοράς, των θεσμών και του θεάματος και κατασκευάζει τους πελάτες της. Έχοντας πειστεί ότι οι προοπτικές για το μέλλον ενός ανθρώπου καθορίζονται από ξεχωριστά γονίδια, οι γονείς-πελάτες θα θέλουν να εξασφαλίσουν στα παιδιά τους τις καλύτερες βιολογικές προδιαγραφές. Δηλαδή, με χαρακτηριστικά αποδεκτά (να είναι "έξυπνο", "όμορφο", "αρτιμελές") από το κοινωνικό περιβάλλον, στο οποίο θα εκπαιδευτεί, θα εργαστεί και θα ενσωματωθεί, χωρίς να κινδυνεύει να περιθωριοποιηθεί.

Τι θα γίνεται σε λίγα χρόνια με τους γονείς που δεν θα υποβάλλουν τα παιδιά τους σε "γενετικό έλεγχο" με κίνδυνο να προσβληθούν αυτά από κάποια γενετική ασθένεια στο μέλλον; Θα ενοχοποιούνται γιατί διέπραξαν το ποινικό αδίκημα να μην εξασφαλίσουν την "υγεία" των παιδιών τους, ζημιώνοντας τα ίδια, το ασφαλιστικό σύστημα και την κοινωνία εν γένει; Από την αμνηστία φτάσαμε στην προγενετική επιλογή γονιδίων και εμβρύων, και από την τεχνητή γονιμοποίηση του "σωλήνα" στην παραγωγή κλώνων και βλαστοκυττάρων. Η βιοϊατρική εξελίσσεται, έχοντας στραμμένο το βλέμμα προς την κατασκευή του ανθρώπου κατά παραγγελία, και μάλιστα υψηλής τεχνολογίας.

Εδώ και αρκετά χρόνια, για την αναπαραγωγή του ανθρώπου δεν είναι απαραίτητη η ερωτική πράξη μεταξύ δύο ετερόφυλων συντρόφων. Με την τεχνητή γονιμοποίηση δίνεται η δυνατότητα σε πολλές υποψήφιες μητέρες, όχι μόνο να τεκνοποιήσουν μόνες τους, αλλά και να διαλέξουν τα επιθυμητά χαρακτηριστικά του δότη σπέρματος (φυλή, ιατρικό ιστορικό, προσόντα, εργασία, θρησκευτικά φρονήματα), μέσα από βάσεις δεδομένων (ανώνυμες ωστόσο) που διαθέτουν οι τράπεζες σπέρματος.

Μπορεί εκατομμύρια καταναλωτές να αγόρασαν τα αθλητικά παπούτσια του Air Jordan για να τον μιμηθούν, όμως κανένας δεν έγινε αθλητής σαν κι αυτόν. Πόσοι άραγε δεν θα ήθελαν να "φορέσουν" και τα γονίδια του; Οι βιοτεχνολογικές δυνατότητες υπόσχονται την πραγμάτωση κάθε ονείρου. Οι πρωταθλητές διεγείρουν το θαυμασμό, και για όσους θέλουν να τους μοιάσουν υπάρ-

χει πληθώρα προϊόντων. Εκτός από τις βιταμίνες, τα συμπληρώματα διατροφής και τις αναβολικές ουσίες, δοκιμάζονται μέθοδοι εισπνοής σκευασμάτων, με τα οποία εισάγονται στο σώμα του "επίδοξου πρωταθλητή" τροποποιημένα γονίδια, ενισχύοντας τους μυς του, άρα και τις επιδόσεις του. Οι Ολυμπιακοί Αγώνες της Αθήνας, αν δεν ήταν οι πρώτοι αγώνες που έγινε ντόπινγκ με τη χρήση της γενετικής μηχανικής, σίγουρα ήταν οι τελευταίοι που δεν έγινε.¹¹

Στη σκιά των πυροτεχνημάτων: ο άνθρωπος που υπερβαίνει τον εαυτό του καθημερινά, αποκτώντας τα μέσα για το χτίσιμο του υπερ-σώματος – και μάλιστα χωρίς γυμναστήρια, βάρη και εξαντλητική δίαιτα. Τα επιτεύγματα της τεχνολογίας των επικοινωνιών (κινητά τηλέφωνα, φορητοί υπολογιστές, διαδίκτυο) μπήκαν στην αγορά με την υπόσχεση της ευκολίας στην επικοινωνία και της ελεύθερης πρόσβασης στην πληροφορία. Πολύ γρήγορα, από βολικά και διασκεδαστικά φετίχ έγιναν απαραίτητα έως καταναγκαστικά εργαλεία στην παραγωγική διαδικασία. Σήμερα, κάποιος που δεν χειρίζεται αυτά τα μέσα θεωρείται "αναλφάβητος" και είναι πολύ δύσκολο να επιβιώσει στην όλο και πιο απαιτητική αγορά εργασίας. Πώς μπορούμε να αποκλείσουμε την προοπτική *η ενίσχυση του σώματος με βιοτεχνολογικά μέσα να γίνει το ίδιο καταναγκαστική;*

Η βιοτεχνολογία της κυριαρχίας

Το να ισχυρίζεται κανείς ότι ο "βελτιωμένος" άνθρωπος θα δουλεύει λιγότερο και χωρίς κόπο, γιατί θα είναι πιο αποτελεσματικός, είναι το ίδιο αφελές με την υπόθεση ότι ο αυτοματισμός μπορεί να απελευθερώσει τον άνθρωπο από την εργασία, αφήνοντας ελεύθερο χρόνο για παιχνίδι και περισυλλογή. Τα χαρακτηριστικά που θα ενισχυθούν, εφόσον αυτό είναι εφικτό, θα αφορούν λειτουργίες του ανθρώπου που εξυπηρετούν κατ' αρχήν την καπιταλιστική παραγωγική μηχανή: να έχει γρήγορα αντανακλαστικά,

¹¹ Για περισσότερα βλ. στο αφιέρωμα του *BHMASCIENCE*, «Αθήνα 2004, ντόπινγκ και DNA», (4/8/2004).

να αντέχει περισσότερες ώρες προσηλωμένος στην οθόνη του υπολογιστή, να μη νυστάζει, να μην αρρωσταίνει, να προσαρμόζεται λειτουργικά στις περιστάσεις. Κατά δεύτερο λόγο, ο άνθρωπος θα μπορεί να καταναλώνει βιοτεχνολογικά προϊόντα βελτιώνοντας διάφορα χαρακτηριστικά και δεξιότητες που θα αφορούν στην εμφάνιση, τη διασκέδαση, τις σεξουαλικές επιδόσεις, ανάλογα με τα κατασκευασμένα πρότυπα της εποχής. Πώς θα αντιλαμβανόμαστε το σώμα μας αύριο, αν όχι ως ένα σύνολο ανταλλακτικών γονιδίων και οργάνων μόνο;

Δεν είναι τυχαίο ότι στις πολεμικές ανταποκρίσεις από τον δεύτερο Πόλεμο στον Κόλπο η παράσταση των "θαυμάτων" της στρατιωτικής τεχνολογίας μετατέθηκε από τα υπερσύγχρονα οπτικά συστήματα εδάφους και αέρος στο βιονικό σώμα του αμερικό πεζοναύτη: βλέπει μακριά και στο σκοτάδι, αντέχει στο κρύο και τη ζέστη, υπολογίζει με ακρίβεια τη θέση του (αλλά και του αντιπάλου), στοχεύει και σκοτώνει.

Για την έρευνα στην υψηλή τεχνολογία συνεργάζονται στρατιωτικές αρχές με ιδιωτικές εταιρείες και τεχνολογικά ινστιτούτα. Αυτό γίνεται για τον απλό λόγο ότι έτσι συνδυάζονται το επιστημονικό προσωπικό, οι οικονομικοί πόροι και το πεδίο δοκιμών. Μπορεί στο πεδίο της μάχης όλα αυτά να αποδείχθηκαν λίγο έως καθόλου αποτελεσματικά, ωστόσο τίποτα δεν γυρίζει πίσω από τη στιγμή που εκδηλώθηκε το ενδιαφέρον των στρατιωτικών να εστιάσουν και να εισβάλουν στο σώμα, με τη χρήση των τεχνολογιών που διαθέτουν. Το επόμενο ερευνητικό έργο στο οποίο προβαίνει η πολεμική μηχανή αφορά στην κατασκευή "γενετικών όπλων". Βασιζόμενοι στην υπόθεση ότι κάθε φυλή διαθέτει ορισμένα γονίδια που τα έχουν μόνο τα μέλη της, τα βιοτεχνολογικά όπλα θα κατασκευάζονται με σκοπό να χτυπούν επιλεκτικά τα συγκεκριμένα γονίδια, άρα και τους φορείς τους.¹²

Οι ραγδαίες εξελίξεις στο χώρο της βιοτεχνολογίας έχουν τη ρίζα τους στους προγραμματικούς στόχους των κυρίαρχων θεσμών (οικονομικών, κυβερνητικών, στρατιωτικών) να κατακτήσουν πρώτοι «τη δικιά τους μοριακή Αμερική». Δικιά τους, αφού όλοι μαζί και κάθε ένας ξεχωριστά εξόπλισαν με όλους τους απαραί-

¹² Από την *Ελευθεροτυπία*, (29/10/2004).

τητους πόρους τον επιστημονικό στόλο και τον κατεύθυναν στην έρευνα πάνω στο γονίδιο. Τον ορίζοντα των εφαρμογών που θα γεννήσει αυτή η γνώση ίσως ούτε οι ίδιοι (οι θεσμοί) μπορούν να διακρίνουν. Πόσο μάλλον να προγραμματίσουν και να ελέγξουν.

Η βιοτεχνολογία δεν είναι η κυριαρχία πάνω στο γονίδιο. Είναι η κυριαρχία πάνω στη *σχέση* του βιολογικού με το κοινωνικό.¹³ Ο άνθρωπος ως βιολογική μονάδα ελάχιστα έχει αλλάξει κατά την ιστορική του διαδρομή. Σήμερα, διαμορφώνεται ένα βιονομικό περιβάλλον, καπιταλιστικά λειτουργικό, στο οποίο ο άνθρωπος (ως κοινωνική μονάδα) φαίνεται αναγκασμένος να ενσωματωθεί για να επιβιώσει. Το σώμα, εκπαιδευμένο στις ιδεολογικές του κατασκευές, μοιάζει πανέτοιμο να εισέλθει στην εποχή της κυριολεκτικής κατασκευής του και της ολοκληρωτικής υποταγής στους κατασκευαστές του. Ωστόσο, καμία αναμέτρηση δεν έχει ακόμη κριθεί· και όχι μόνο στο πεδίο της βιοτεχνολογίας.



¹³ «Έτσι και η τεχνική δεν είναι η κυριαρχία πάνω στη φύση: είναι η κυριαρχία πάνω στη σχέση της φύσης και της ανθρωπότητας». Από τον *Μονόδρομο* του Walter Benjamin, Άγρα 2004.

Το θέαμα της βιοτεχνολογίας Η βιοτεχνολογία του θεάματος

Οι μηχανές παραγωγής πολιτικής αισιοδοξίας φαίνεται να έχουν σκουριάσει προ πολλού, αλλά «η σκουριά δεν κοιμάται»: Από το Βερολίνο ως την Παλαιστίνη, τείχη έπεσαν και τείχη ξαναχτίζονται, ο τρίτος Παγκόσμιος Πόλεμος τελείωσε με τις απελπισμένες ιαχές της έναρξης του τέταρτου. Ποια λάφυρα όμως φέρνει τελικά η κάθε εκστρατεία; Όλο και λιγότερο πειστική γίνεται η γλώσσα που ονομάζει τις γενοκτονίες σταυροφορίες και τους βομβαρδισμούς ανθρωπιστικές επεμβάσεις.

Με μία κίνηση αναγγέλθηκαν ταυτόχρονα «το τέλος της ιστορίας» και η «σύγκρουση των πολιτισμών». Το θέαμα, σ' ένα ύστατο σπινθήρισμα της πολιτικής του ακτινοβολίας, κατάλαβε ότι δεν του απέμενε παρά να μιλήσει για το τέλος του χρόνου και για τη σύγκρουση για το χώρο. Έγινε μια τεράστια ασφαλιστική εταιρεία του εαυτού του.

Γιατί τι είναι τελικά το τέλος της ιστορίας παρά η περιγραφή της κατάληψης από το κεφάλαιο ολόκληρου του χρόνου, η επιθυμούμενη δηλαδή από τους κυρίαρχους ολοκλήρωση της αποικιοποίησης του χρόνου τόσο των πληθυσμών, όσο και του κάθε ατομικού σώματος: η μετατροπή της ζωής σε παραγωγικές και ανακυκλώσιμες διάρκειες;

Και τι είναι η σύγκρουση των πολιτισμών παρά μια σειρά πολεμικών διευθετήσεων για το χώρο; Οι αντιστάσεις στην ορμητικότητα του κεφαλαίου βαφτίζονται πολιτισμικές ώστε να μπορούν να εξηγηθούν και να λειανθούν με τη λογική του πολέμου ή της οικονομικής επιβολής, λογική που ισχύει για όλους, ανεξαρτήτως "πολιτισμού": «Πολιτισμός των πολιτισμών» είναι άλλωστε η

εμπορευματική σχέση και οι διαδικασίες της επέκτασής της και στο χώρο. Πολιτισμικές δέθεν είναι οι συγκρούσεις που γεννώνται από την καταστολή της πρόσβασης σε πληροφορία, από την απαγόρευση της μετανάστευσης και της διέλευσης συνόρων, από τον έλεγχο των πηγών ενέργειας – είτε πρόκειται για πετρέλαιο, είτε για νερό, είτε για φάρμακα και γνώσεις.

Αν όμως το κυριότερο ιδεολογικό εμπόρευμα που μπορεί ακόμη να αναπαραχθεί είναι η ασφάλεια, με ανανεωμένη την αξία της μετά την 11η Σεπτεμβρίου, αφού μόνον αυτή μπορεί ακόμη να συντηρεί στην κρυογονική της μήτρα το σπέρμα του φόβου ολόκληρης της κοινωνίας, τότε πώς δικαιολογείται όλος αυτός ο ενθουσιασμός; Ο κόσμος στη Δύση ακόμη καταναλώνει πορνογραφία, εκπαιδεύεται στην αυτοδιαφήμισή του, συμμετέχει στις εκλογές με ευφάνταστα ψηφοδέλτια όπου τους καλλιτεχνικούς τύπους σαν τον Ρήγκαν ή την Τσιτσιολίνα αντικαθιστούν φονταμενταλιστές χριστιανοί και νεοσυντηρητικοί οικολόγοι, επισκέπτεται την ιστορία στα μουσεία από αδυναμία να πραγματώσει τη νοσταλγία του για ένα μέλλον αισιόδοξο, διαδηλώνει μαζικά για την ειρήνη, για τον πάπα ή την ορθόδοξη ή τη μουσουλμανική μειονότητα όπως συχνά του υπαγορεύει το δελτίο ειδήσεων, εξεγείρεται εναντίον των αμβλώσεων και των ναρκωτικών, υπέρ του εμπορίου ανθρώπινων οργάνων και της φαρμακοβιομηχανίας...

Ο κόσμος συνεχίζει να τελεί πιστά όλους τους εορτασμούς του καπιταλιστικού ημερολογίου, είτε προέρχονται από τον παλιό κόσμο των ονείρων του Διαφωτισμού, είτε από τους ακόμη παλιότερους κόσμους της υποταγής στους ιεράρχες. Υπάρχει κάποια προσδοκία αποκαλυπτικού θαύματος στην Αυτοκρατορία της Αντιτρομοκρατίας; Τι συγκρατεί τις προχωρημένες κοινωνίες της υπεραξίας από το να εκραγούν;

Η προπαγάνδα της δημοκρατίας, του καταναλωτισμού, του σοσιαλισμού τον αιώνα που μας πέρασε κατάφεραν πράγματι να διατηρήσουν την ιδεολογία του "ενεργού πολίτη" υποτυπωδώς ζωντανή, όσο κι αν τα κοινωνικά οράματα και η πολιτική της περηφάνια ατονούσαν με κάθε Άουσβιτς, Χιροσίμα, Βιετνάμ ή Τσερνομπίλ. Τα αντίπαλα στρατόπεδα των κυριάρχων μπορούσαν

ακόμη να ρητορεύουν σε γλώσσες που δεν έμοιαζαν τόσο πολύ η μία με την άλλη.

Σήμερα, δύο πράξεις μετά την αυλαία του διπολισμού μετά τους δύο πολέμους στη Μέση Ανατολή, η μονότονη γλώσσα του θεάματος της τρομοκρατίας, αν και διόλου ανιαρή ή κορεσμένη, δεν μπορεί να αναπαράγει επ' αόριστον το φόβο που τη γεννά. Άλλωστε ο φόβος, αν απομείνει μοναδικό στοιχείο μιας ιδεολογίας, είναι στείρος: Αυτό σημαίνει και η συντηρητική στροφή. Ο καπιταλισμός δεν μπορεί να επιβιώσει σημειωτόν και με το βλέμμα στραμμένο στις παλιές του επιτυχίες. Δεν μπορεί να αποκαταστήσει τα πολιτικά όνειρα του παλιού κόσμου των φιλελεύθερων που μιλούσαν για ελευθερία κίνησης και κατανάλωσης, για κοινωνική ανέλιξη και καταναλωτική ευτυχία, και των κομμουνιστών που μιλούσαν για ισονομία, δικαιοσύνη, αδελφότητα και ανεξαρτησία του λαού και των παραγωγών του... Οι παραδοσιακές πολιτικές ψευδαισθήσεις δεν μπορούν να συναγωνιστούν σε βάθος χρόνου και αποτελεσματικότητα τις πλαστικές εγχειρήσεις ή τις μεταμοσχεύσεις εγκεφάλου.

Μία μόνο υπόσχεση μπορεί να κρατήσει το σκήπτρο της ενωτικής ιδεολογίας σήμερα. Μια υπόσχεση που γεννιέται τόσο από την ανάγκη για διαιώνιση του είδους στη βέλτιστη κωδικοποίησή του, όσο και από τη διαστροφή της κατάργησης των μέχρι τώρα ορίων του. Περιλαμβάνει δηλαδή τα τελευταία ίχνη του πολιτισμού: τόσο το φόβο του θανάτου, όσο και μια ενοχική ενόρμηση για αυτοκαταστροφή.

Το μοναδικό θετικό και σταθερό περιεχόμενο που φέρει ακόμη στον γενετικό του κώδικα όλος ο θεαματικός μηχανισμός είναι η βιοτική συζήτηση: από τα λίφτινγκ και τις δίαιτες μέχρι την κλωνοποίηση και τη γενετική τροποποίηση των σπόρων, ο νέος ολοκληρωτισμός, με το μανδύα της ελπίδας, διαβρώνει και καταργεί το κοινωνικό ζήτημα. Τα τρία βασικά ιδεολογήματα, η γενίκευση της ευφυΐας, η αποκατάσταση της υγείας και η κατάργηση της φτώχειας, τα οποία συγκροτούν την προπαγάνδα και την έρευνα, τις εφαρμογές και την αγορά της βιοτεχνολογίας, απευθύνονται σε έναν κόσμο που έχει χάσει κάθε κοινή λογική (αλλιώς πώς θα εμπιστευόταν τους κυριάρχους;), που πεθαίνει σωρηδόν από τις ασθένειες του πολιτισμού (από τις καρδιοπάθειες και τον καρ-

κίνο μέχρι τις νέες επιδημίες) και που βλέπει τον πλούτο να αυξάνεται (αλλά να κατανέμεται ολοένα και πιο άνισα).

Η αντιστροφή της γενικής στις συνθηματολογικές φράσεις του τίτλου *βιοτεχνολογία του θανάτου* και *θέαμα της βιοτεχνολογίας* είναι περισσότερο ακριβής, παρά παιγνιώδης: Η βιοτεχνολογία, ως αιχμή της τεχνοεπιστημονικής/στρατιωτικής προόδου και ως μοναδική υπόσχεση για τη βελτίωση του είδους, είναι το κυρίαρχο θετικό περιεχόμενο του θανάτου, η ιδεολογική και θυμική του νομιμοποίηση. Είναι η ουτοπία του. Αντίστοιχα, το θέαμα σήμερα ξεδιπλώνει, αφού καταφέρει να οικειοποιηθεί όλους τους τομείς της ζωής, όλη τη βιοπολιτική του επιρροή – την πλήρη κατάληψη του χώρου και του χρόνου από το κεφάλαιο και τη δέσμευση της συνείδησης από τη λογική του εμπορεύματος.

Στόχος της τρομοκρατίας της βιοτικής συζήτησης είναι το ίδιο το σώμα, χωρίς τη φωνή, το χώρο και το χρόνο του. Τη φωνή του άλλωστε ο σύγχρονος τύπος ανθρώπου την ακούει συνεχώς ντουμπλαρισμένη από την τηλεόραση. Ο χρόνος του είναι πλήρως κατειλημμένος: εργασιακός, ελεύθερος, χρόνος του ύπνου, είναι καιρός του θερίζειν για τη βιοπολιτική. Ο χρόνος παράγει κεφάλαιο μέχρι να γίνει κεφάλαιο. Ο χώρος του ρέει από την υλική εικονικότητα στην εικονική υλικότητα: Από τον πυρήνα της υδρογείου διασχίζουν το υπέδαφος και εκτοξεύονται πέρα από τον μακρινότερο γαλαξία η ιδιοκτησία, τα διπλώματα ευρεσιτεχνίας σπόρων και ζωντανών οργανισμών, οι κωδικοί πρόσβασης και τα συστήματα πληροφοριών για τον υπολογισμό της νόρμας και τον εντοπισμό της παράβασής της.

Και ο δικός μας στόχος; Αρκεί η περίφημη απομυθοποίηση της πραγματικότητας, το μεγάλο ιστορικό όπλο της κρυστάλλινης συνείδησης; Αν το θέαμα πάντοτε καθόριζε πλήρως την ίδια τη δημοσιότητα, αρκούσε ποτέ να μιλούμε για την «αναζήτηση της αλήθειας» μόνον μέσω της «αποκάλυψης του ψέματος»; Οι βιογενετιστές θέτουν (και πιστεύουν ότι λύνουν) το ζήτημα της συνέιδησης αλλιώς: Θεωρούν οι μαστορές των αλυσίδων του DNA και οι συνωμοσιολόγοι των γονιδίων ότι σύντομα θα καταφέρουν να "απομυθοποιήσουν" πλήρως τη λειτουργία του εγκεφάλου κι έτσι

θα εξηγήσουν ολόκληρη τη μηχανική των ιδεών και την εξέλιξη της ιστορίας των κοινωνιών... Όσοι αφήνουν τον οβολό τους στο παγκάρι της βιοηθικής, σέρνοντας τις καλές προθέσεις στον μονόδρομο προς την κόλαση, πώς διατηρούν ακόμη τις αμφιβολίες τους;

Πώς να αναγνωρίσουμε σήμερα τα συγκεκριμένα δυναμικά πεδία της κυριαρχίας, τυφλωμένοι από τις χιλιάδες ακτίνες βιοηθικής "διαφάνειας", για την οποία όλα τα κοινωνικά στοιχεία ανάγονται σε ζητήματα γενετικής διορθωσιμότητας; Η βιοπολιτική, σύμφωνα με την ηχώ όλων των μεταμοντέρνων συνθημάτων, αφενός αφορά στο γονιδίωμα, τη στοιχειωδέστερη "κατασκευαστική μονάδα" του κάθε ατόμου, αφετέρου στην "παγκόσμια οικογένεια", (στην Ψυχή αλλά και στην Οικουμένη άλλων λεξιλογίων), «δεν ξεχωρίζει αντικείμενο και υποκείμενο», «ενυπάρχει στους θεσμούς και αναπαράγεται απ' αυτούς συνεχώς», αφού «δεν υπάρχει καμία διαφυγή από τη φυλακή της γλώσσας-εξουσίας και της γνώσης-εξουσίας». Δεν υπάρχει δηλαδή υποκείμενο αλλά "υποκειμενικότητα", δεν υπάρχει σχέση μεταξύ των ανθρώπων αλλά μια ουσία (η καπιταλιστική αξία τελικά), που διαπερνά, σαν υγρό του νωτιαίου μυελού, τη διαμόρφωση των αναγκών τους. Είναι φυσικό: Πώς να μιλά κανείς για υποκείμενο, όταν η αντικειμενικότητα αυτού του υποκειμένου (η φύση και η κοινωνία) είναι ο καθρέφτης ενός ποσοτικά προσδιορισμένου συνόλου πληροφοριών, ενός πλανητικού βιοπολτού; Για τη βιο-ιδεολογία, από τον βιοπολτό αυτόν ξεχωρίζουν, με φυσική επιλογή, οι λιγότερο πυκνοκατοικημένες περιοχές των ευνοημένων βιο-τύπων. Αντίθετα, ο υπερπληθυσμός του βιοπολτού, φονταμενταλιστικός, φτωχός και αμόρφωτος, που επιβιώνει στις παραγκουπόλεις και σε παντός είδους σύνορα, εξημερωμένος μόνον όσο δουλεύει με σκυμμένο το κεφάλι, ως χρησιμεύει ως ανθρώπινα ανταλλακτικά: εργασία προσφέρει και νεκρός.

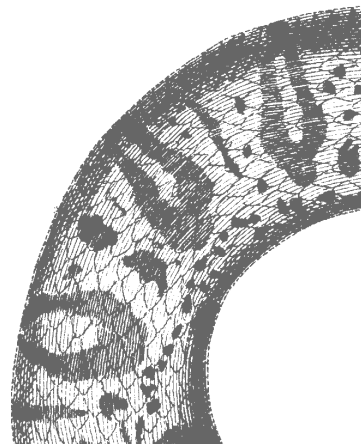
Μια πληθυσμιακή διαχείριση η οποία στηρίζεται κυρίως στη συλλογή πληροφοριών και στο σχεδιασμό και την εφαρμογή μεθόδων πειθαρχησης μέσα από υπάρχοντες θεσμούς, θεσμούς συχνά συμμετοχικούς και αντιπροσωπευτικούς στη βάση τους, μοιάζει δεδομένη και ανεπίστρεπτη, έχει εγκαθιδρύσει μια νέα φύση. Η αντίσταση φαντάζει αδύνατη και παράλογη. Για τη διασπορά

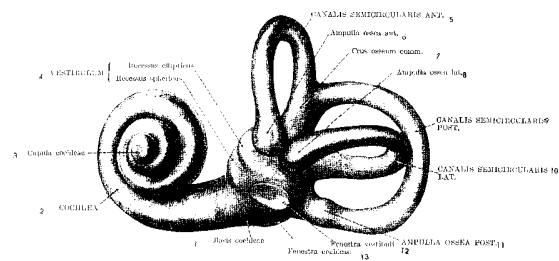
αυτής της σύγχυσης και της αδυναμίας οι μορφές του ολοκληρωτισμού πρώτη φορά συνεργάζονται τόσο ανενόχλητα με τις μορφές της "δημοκρατίας". Δεν είναι μόνο ο πόλεμος ειρήνη, όταν η επίθεση στο Ιράκ ή το Αφγανιστάν, ή τη Ρουάντα και τη Βοσνία παρουσιάζονται ως ανθρωπιστικές επεμβάσεις. Είναι και η ειρήνη πόλεμος. Ένας διαρκής πόλεμος χωρίς συγκρούσεις (αφού αυτές πολεμά να αποτρέψει) ενάντια σε μια κοινωνία δυνητικά "εγκληματική" και "άρρωστη" που μόνο τα συστήματα εγκλεισμού, επιτήρησης και επιστημονικών επεμβάσεων μπορούν να σώσουν.

Είχε πει ο Ντεμπόρ στα Σχόλια πάνω στην Κοινωνία του Θεάματος ότι το κράτος, [μια εξουσία όπου πολιτική και οικονομία έχουν πλήρως συμπτυχθεί], όταν δεν έχει ιστορικές γνώσεις δεν μπορεί να κυβερνηθεί στρατηγικά. Έχει στρατηγική η κυριαρχία; Είναι το θέαμα της τεχνοεπιστημονικής ανάπτυξης που ευαγγελίζεται το θαύμα της μαζικής αθανασίας μια πολεμική μηχανή που ξέρει πού πηγαίνει; Υπάρχει μακρόπνοη πρόβλεψη για την κλωνοποίηση μιας νέας βιονικής ελίτ ή ακούραστων και υπάκουων στρατιωτών και δούλων; Υπάρχει σχέδιο για το πού θα φτάσουν η πατεντοποίηση των ζωντανών οργανισμών και ο φαύλος κύκλος της επινόησης φαρμακευτικών παρασκευασμάτων για αντίδοτα σε προηγούμενα παρασκευάσματα; Φαίνεται πως όχι.

Το σίγουρο είναι ότι δεν υπάρχει καμιά δικαιολογία να οδηγηθούμε στην πλαστή ενεργητικότητα του βιοτικού ψευδοδιαλόγου. Η διαδικασία της απανθρωποποίησης δεν μπορεί να αποτραπεί μόνον με ηθικοφανή διλήμματα του τύπου: ναι ή όχι στην αναγραφή του ποσοστού γενετικά τροποποιημένων ουσιών στα προϊόντα στα ράφια των σουπερμάρκετ, ναι ή όχι στα χωράφια με γενετικά τροποποιημένους σπόρους δίπλα σε χωράφια με απλά φυτοφάρμακα, ναι ή όχι στη χρήση φυτοφαρμάκων, ναι ή όχι στην κλωνοποίηση ανθρώπων, τον προγεννητικό έλεγχο, τα τεστ εγκυμοσύνης κ.ο.κ. Τα διλήμματα αυτά μεταθέτουν στη συμπεριφορά του καταναλωτή-ψηφοφόρου (και όλα τα τάρκετ γκρουπς έχουν βέβαια προβλεφθεί) ένα πρόβλημα που ξεκινά από την αδυσώπητη και αιμοβόρα παράνοια των διαχειριστών της κοινωνίας, μέσω των βιομηχανιών και των επιτελείων τους. Μετατρέπουν την ανάγκη για αντίληψη του περιεχομένου της κα-

πιταλιστικής κυριαρχίας σήμερα και για σχεδιασμό συλλογικών
τακτικών σε πρόβλημα ατομικής εκτόνωσης των καταναλωτικών
μας ενοχών.





Ο «Ερχομός της εποχής της σάρκας-μηχανής» που παρουσιάζουμε εδώ είναι το τρίτο μέρος της συλλογής δοκιμίων *Flesh Machine* (Η σάρκα-μηχανή) της *Critical Art Ensemble* που κυκλοφόρησε το 1998 και σκοπεύουμε σύντομα να εκδώσουμε ολόκληρη.¹

Στηριζόμενη στην πλήρη ανάπτυξη της πολεμικής και της οπτικής μηχανής, αναδύεται μία τρίτη μηχανή, την οποία η CAE ονομάζει σάρκα-μηχανή. Πρόκειται για «ένα αδρά χρηματοδοτούμενο ρευστό δίκτυο επιστημονικών και ιατρικών θεσμών, με εξειδίκευση στη γενετική, τη μοριακή βιολογία, τη βιοχημεία, την ανθρωπινή αναπαραγωγή, τη νευρολογία, τη φαρμακολογία κ.λπ., που συμπράττουν με τις νομαδικές τεχνοκρατίες των τομέων της όρασης στο εσωτερικό του σώματος και της ανάπτυξης της χειρουργικής».² Καθώς η νέα αυτή μηχανή στοχεύει στην πλήρη αποικιοποίηση του σώματος και την ολοκληρωτική υπαγωγή του στις καπιταλιστικές επιταγές, η χαρτογράφησης της θέλει να συμβάλει στην ανάπτυξη των αντιστάσεων.

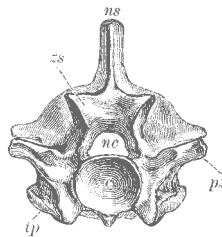
Η *Critical Art Ensemble* δημιουργήθηκε στις ΗΠΑ το 1987 και αυτοπαρουσιάζεται ως μια συλλογικότητα πέντε καλλιτεχνών που εξερευνούν τις σχέσεις μεταξύ τέχνης, τεχνολογίας, ριζοσπαστικού ακτιβισμού και κριτικής θεωρίας. Εκτός από το *Flesh Machine* έχουν εκδώσει μέχρι σήμερα τα έργα: *The Electronic Disturbance* (Ηλεκτρονική Διατάραξη), *Electronic Civil Disobedience* (Ηλεκτρονική Πολιτική Ανυπακοή), *Digital Resistance* (Ψηφιακή Αντίσταση) και *Molecular Invasion* (Μοριακή Εισβολή), τα οποία κυκλοφορούν

¹ Στα ελληνικά έχουν κυκλοφορήσει επίσης το έκτο μέρος: «Ευγονική: Το δεύτερο κύμα», σε μετάφραση Λεωνίδα Μαρσιανού και Vaga V. στο περιοδικό *Χουλγκανιζατέρ* #1, καλοκαίρι 2002, καθώς και η «Εισαγωγή» και το πρώτο μέρος: «Η μεταανθρώπινη ανάπτυξη στην εποχή του παν-καπιταλισμού», από το αντισχολείο ως ένθετο στο *Midnight Rebel* #11, φλεβάρης 2005.

² Από την «Εισαγωγή» της *Σάρκας-μηχανής*.

δίχως copyright μεταξύ άλλων και από την ιστοσελίδα τους: www.critical-art.net.

Τα τελευταία πέντε χρόνια η CAE διοργανώνει συμμετοχικές εκδηλώσεις που κριτικάρουν τις αναπαραστάσεις, τα προϊόντα και τις πολιτικές που αφορούν στις βιοτεχνολογίες. Το πλέον πρόσφατό της project περιλαμβάνει ένα κινητό εργαστήριο απόσπασης DNA, όπου το κοινό μπορεί να ελέγχει το αν υπάρχουν γενετικά τροποποιημένοι οργανισμοί σε τρόφιμα. Με το εργαστήριο αυτό συνδέεται η τελευταία δικαστική περιπέτεια του μέλους της CAE Steve Kurtz. Μετά το θάνατο της γυναίκας του από ανακοπή καρδιάς τον Μάιο του 2004, η αστυνομία βλέπει τμήματα του εργαστηρίου στο σπίτι του και καλεί το FBI το οποίο τον κατηγορεί για βιοτρομοκρατία («παράνομη προσπάθεια απόκτησης βακτηριδίων»). Στη συνέχεια, κι αφού το θέμα γνωστοποιείται και ξεκινούν οι πρώτες κινήσεις αλληλεγγύης, η συγκεκριμένη κατηγορία αποσύρεται και κατηγορούν πλέον τον Kurtz για «απάτη μέσω ταχυδρομείου και ενσύρματων μέσων», μια κατηγορία που προσάπτεται σε περιπτώσεις telemarketing και χρησιμοποιούν συνήθως όταν δεν μπορούν να βρουν κάποια άλλη. Η δικαστική διαδικασία παραμένει ακόμη ανοιχτή, καθώς η ακρόαση της 1ης Μαρτίου 2005 που είχε οριστεί αναβλήθηκε μετά από αίτημα των δικαστικών αρχών και είναι πιθανόν να οριστεί νέα ημερομηνία μέσα στον Απρίλιο. Περισσότερα για το ζήτημα και τις κινήσεις συμπαράστασης μπορείτε να δείτε στην ιστοσελίδα: www.caedefensefund.org.



CRITICAL ART ENSEMBLE

Ο ερχομός της εποχής της σάρκας-μηχανής

Στον αιώνα που πέρασε, οι δύο μηχανές που αποτελούν τον βασικό εξοπλισμό του κράτους έφτασαν σ' ένα τέτοιο επίπεδο εξειδίκευσης που καμιά τους δεν φαίνεται να μπορεί να υπερβεί. Στα επόμενα χρόνια θα ακολουθήσουν πολλές γενιές εκλέπτυνσης αυτών των πολύπλοκων μηχανισμών: της πολεμικής και της οπτικής μηχανής. Προς το παρόν, ωστόσο, τα όρια της ισχύος τους έχουν παγιωθεί.

Η πολεμική μηχανή είναι ο μηχανισμός της βίας· η οργάνωσή της επιτρέπει τη διατήρηση εκείνων των κοινωνικών, πολιτικών και οικονομικών σχέσεων που ενισχύουν τη διαρκή ύπαρξή της στον κόσμο. Η πολεμική μηχανή αναλώνει τους παγκόσμιους πόρους σε απόρρητες τελετουργίες αχρηστίας (παραδείγματος χάριν, πυραυλικά συστήματα που έχουν σχεδιαστεί για να μην χρησιμοποιηθούν ποτέ, αλλά για να παρασύρουν τα ανταγωνιστικά συστήματα βίας σε αγώνες ταχύτητας παραγωγής πολεμικής τεχνολογίας), καθώς και σε θεάματα μάταιων σφαγών (όπως εκείνη του Περσικού Κόλπου). Η Δύση αντιμετωπίζει την ιστορία της πολεμικής μηχανής σαν να ήταν η Ιστορία η ίδια (μολονότι κατά τον 19ο αιώνα ξεκίνησε κάποια αντίσταση απέναντι σ' αυτή την αντίληψη), και, παρόλο που η πολεμική μηχανή δεν ακολούθησε μια αδιατάρακτη πορεία ανάπτυξης, εξαιτίας στιγμών αδράνειας που οφειλόνταν σε φυσικές καταστροφές ή πολιτισμική εξουθένωση, οι μηχανές της συνέχισαν να δουλεύουν με σκοπό να πραγματοποιήσουν εκείνη την ιστορική κατασκευή που θα τους επέτρεπε να αποτελέσουν το σύνολο της κοινωνικής ύπαρξης. Σήμε-

ρα έχει φτάσει στο αποκορύφωμά της: μια βία τέτοιας έντασης, ώστε η εξαφάνιση των ειδών να μην είναι απλώς δυνατή, αλλά και πιθανή. Κάτω από τέτοιες συνθήκες στρατιωτικοποίησης, η ανθρώπινη κατάσταση γίνεται κατάσταση διαρκούς συναγερμού και προετοιμασίας για την τελική στιγμή του συλλογικού θανάτου.

Το πασίγνωστο συμπλήρωμα της πολεμικής μηχανής είναι η οπτική μηχανή, η οποία έχει δύο στόχους: να οριοθετεί το χώρο του βίαιου θεάματος και της θυσίας και να ελέγχει τη συμβολική τάξη πραγμάτων. Η πρώτη αποστολή εκτελείται με την επιτήρηση και χαρτογράφηση κάθε είδους χώρου, από τον γεωγραφικό έως τον κοινωνικό. Μέσω της ανάπτυξης τεχνολογιών απεικόνισης που βασίζονται σε δορυφόρους, και σε συνδυασμό με δίκτυα υπολογιστών που ταξινομούν, αποθηκεύουν και ανακτούν τεράστιες ποσότητες οπτικών πληροφοριών, έχει κατασκευαστεί μια ολιστική αναπαράσταση του κοινωνικού, πολιτικού, οικονομικού και γεωγραφικού τοπίου, που επιτρέπει μια σχεδόν τέλεια επιτήρηση όλων των περιοχών, από τη μικρότερη ως τη μεγαλύτερη. Με τη βοήθεια αυτών των τεχνικών οπτικοποίησης, κάθε κατάσταση ή πληθυσμός που κρίνεται ακατάλληλος για τη διαιώνιση της πολεμικής μηχανής μπορεί να μπει στο στόχαστρο και να θυσιαστεί ή να ελεγχθεί.

Η δεύτερη λειτουργία της οπτικής μηχανής, δηλαδή ο έλεγχος της συμβολικής τάξης, έγκειται στο καθήκον της να γεννά αναπαραστάσεις που κανονικοποιούν την κατάσταση πολέμου στην καθημερινή ζωή και κοινωνικοποιούν τις νέες γενιές σύμφωνα με μηχανικούς ρόλους και ταυτότητες. Αυτές οι αναπαραστάσεις παράγονται χρησιμοποιώντας κάθε είδους τεχνολογία απεικόνισης, από το απλό πινέλο ως την υψηλή τεχνολογία των υπερ-υπολογιστών. Στη συνέχεια, οι εικόνες διανέμονται μέσω των media, στο πλαίσιο ενός ακατάπαυστου μπαράζ οπτικής διέγερσης. Προκειμένου να διασφαλιστεί ότι κανείς –ούτε για μια στιγμή– δεν μπορεί να ξεφύγει από τις επιταγές της οπτικής μηχανής, όλα τα τεχνουργήματα και τα αρχιτεκτονήματα φέρουν ιδεολογικές υπογραφές. Αυτή η στρατηγική έχει τις ρίζες της στην αρχαιότητα, αλλά, σε συνδυασμό με την ταχύτητα και την εξάλειψη των χωρι-

κών περιορισμών των media, η οπτική μηχανή έχει πλέον τη δύναμη να περιβάλλει ολόκληρη την υδρόγειο με το θέαμά της. Αυτό δεν σημαίνει ότι ο κόσμος θα ομογενοποιηθεί. Η μηχανή έχει την ευαισθησία να καταλαβαίνει ότι η διαφορετικότητα είναι και χρησιμική και αναγκαία. Ωστόσο ο κόσμος θα ομογενοποιηθεί, κατά μία γενική έννοια. Τώρα που οι μηχανές διασυνδέονται σε παγκόσμιο επίπεδο και με συγκεκριμένο τρόπο με την ιδεολογία και τις πρακτικές του παν-καπιταλισμού, είναι βέβαιο ότι ένας υπερορθολογικοποιημένος κύκλος παραγωγής και κατανάλωσης –υπό την εξουσία ενός νομαδικού εταιρικο-στρατιωτικού ελέγχου– θα γίνει η κατευθυντήρια δυναμική της εποχής μας. Ο βαθμός εφαρμογής αυτής της αρχής σε κάθε συγκεκριμένο πληθυσμό ή επικράτεια ποικίλει και υπολογίζεται βάσει της αύξησης του κέρδους (φόρου υποτέλειας στην πολεμική μηχανή) στη συγκεκριμένη περιοχή ή από τον συγκεκριμένο πληθυσμό.

Παρά το γεγονός ότι αυτές οι μηχανές έχουν σε μεγάλο βαθμό ολοκληρωθεί, φαίνεται πως εξακολουθεί να λείπει ένα απαραίτητο συστατικό. Καθώς η αναπαράσταση έχει κωδικοποιηθεί παγκόσμια και ορθολογικά, σύμφωνα με τις επιταγές του παν-καπιταλισμού, η σάρκα στην οποία εγγράφονται αυτές οι κωδικοποιήσεις εξακολουθεί να αναπαράγεται και να αναπτύσσεται με έναν ελάχιστα εργαλειώδη τρόπο. Βεβαίως, η σάρκα-μηχανή έχει συμπεριφερθεί με την πολεμική και την οπτική μηχανή από την αρχαιότητα, αλλά σε σχέση μ' εκείνες παρουσιάζει αργότερους ρυθμούς ανάπτυξης. Αυτό ισχύει κυρίως στη Δύση, όπου οι πρακτικές στους τομείς της υγείας, της ιατρικής, της γενετικής μηχανικής ή του ανασυνδυασμού των οργανισμών έχουν διαχωριστεί πλήρως από ανορθολογικές πρακτικές (κυρίως πνευματικές). Ακόμα κι όταν, μετά την Αναγέννηση, κοσμικοποιήθηκαν, αυτές οι πρακτικές έχουν υπάρξει λιγότερο επιτυχημένες –σε σύγκριση με τις αντίστοιχες τους– όσον αφορά στη διασφάλιση της συνέχειας συγκεκριμένων καθεστώτων κρατικής εξουσίας. Η πολεμική και η οπτική μηχανή έχουν εκτελέσει τις σημαντικές αποστολές τους: τη δυνατότητα της εξαφάνισης των ειδών (η μεν) και την παγκόσμια χαρτογράφηση και τη μαζική διανομή ιδεολογικώς κωδικοποιημένων αναπαράστάσεων (η δε). Σε αντίθεση μ' αυτές, η σάρ-

κα-μηχανή έχει αποτύχει πλήρως να δώσει συγκεκριμένη μορφή στον κόσμο της παγκόσμιας ευγονικής που ονειρεύεται.

Η πολιτισμική καθυστέρηση θα μπορούσε να προσφέρει μια απλή εξήγηση γι' αυτή την αναπάντεχη στασιμότητα της σάρκας-μηχανής· καθώς η Δύση πέρασε από μια φεουδαλική σε μια καπιταλιστική οικονομία, η επίδειξη των πλεονεκτημάτων της ορθολογικοποιημένης παραγωγής εν συγκρίσει με τον πόλεμο ήταν μια σχετικά εύκολη υπόθεση. Ο εθνικός πλούτος και η επέκταση των συνόρων έφεραν σαφώς την ένδειξη των καταλοίπων της φεουδαλικής ιδεολογίας με την οποία συνδυάστηκαν αρμονικά. Η πίστη, για παράδειγμα, ότι υπήρχε μια αποστολή, ένα πεπρωμένο που έπρεπε να εκπληρωθεί, δεν ερχόταν σε αντίθεση με τον χριστιανικό επεκτατισμό. Ο πόλεμος, η οικονομία, η πολιτική, η ιδεολογία (που υπόκειται σε αλλαγές βραδύτερα από τα άλλα κοινωνικά φαινόμενα) εξακολουθούσαν να εργάζονται για έναν κοινό σκοπό (την απόλυτη κυριαρχία). Η ορθολογικοποίηση της σάρκας, ωστόσο, δεν μπορούσε να βρει σημείο επαφής με μια ιδεολογία θεολογικών αποχρώσεων· μπορούσε να συνυπάρχει παράλληλα, αλλά όχι να τέμνεται. Γι' αυτό το λόγο, δεν θα 'πρεπε να προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι ένας από τους πατέρες της ιδεολογίας της σάρκας-μηχανής ήταν άνθρωπος του Θεού. Στο έργο του Thomas Malthus παρουσιάζεται το ιδεολογικό δίλημμα που τίθεται στη σάρκα-μηχανή τη στιγμή ακριβώς του περάσματος από τη φεουδαλική στην καπιταλιστική οικονομία.

Ο Μάλθους υποστήριζε ότι η σάρκα δεν χρειάζεται να ορθολογικοποιηθεί μέσω κοσμικού σχεδιασμού, καθώς είναι ήδη ορθολογικοποιημένη από τη θεία τάξη του κόσμου που σχεδίασε ο ίδιος ο Θεός. Μολονότι η ανορθολογική επιθυμία του προπατορικού αμαρτήματος μπορεί να εγγυηθεί την αναπαραγωγή του εργατικού δυναμικού, ο Θεός έχει τοποθετήσει "φυσικά εμπόδια" στον πληθυσμό, ώστε να παράγονται μόνον όσοι είναι αναγκαίοι. Οι απολίτιστες χαμηλότερες τάξεις μπορούν να ενθαρρύνονται ν' αποκτήσουν όσα παιδιά θέλουν, δίχως το φόβο ότι θα ανατρέψουν τους κατόχους της θείας χάριτος, μια που ο Θεός ξεδιαλέγει τους καλούς από τους κακούς με λοιμούς, ασθένειες και άλλες

φυσικές καταστροφές. Γι' αυτό το λόγο, η σάρκα θα μπορούσε ν' αφεθεί στην αυτονομία της, δίχως ανθρώπινη παρέμβαση, και η πρόοδος του ανθρώπου θα μπορούσε να επιτευχθεί μέσω της οικονομικής προόδου. Η φιλοσοφία του Spencer, μισόν αιώνα αργότερα, συμπλήρωσε αυτή τη θέση υποστηρίζοντας ότι οι ικανοί για επιβίωση θα επιλέγονταν με τρόπο φυσικό, στην κοινωνική σφαίρα. Οι πιο επιδέξιοι, ευφυείς, όμορφοι, αθλητικοί κ.λπ. θα επιλέγονταν με φυσικό τρόπο από την ίδια την κοινωνική δομή, δηλαδή από τον "ανοιχτό" καπιταλιστικό ανταγωνισμό. Ως εκ τούτου, η σάρκα-μηχανή εξακολουθούσε να μην χρειάζεται ιδιαίτερη προσοχή. Ωστόσο, ο Σπένσερ έδρασε καταλυτικά στην ανάπτυξη της ευγονικής συνείδησης: θεμελίωσε μια ιδεολογική τάση που θα επέτρεπε τη συγχώνευση φυσικών και κοινωνικών μοντέλων επιλογής (γεγονός που συνέβη περίπου μια δεκαετία μετά την έκδοση των βασικών του θέσεων). Αυτό επέτρεψε στη γενετική μηχανική να γίνει μια φυσικοποιημένη κοινωνική λειτουργία, στενά συνδεδεμένη με την κοινωνική πρόοδο, χωρίς ν' αποτελεί διαστροφή της φύσης – αντιθέτως, αποτελούσε πλέον κομμάτι της. Σ' αυτή τη φάση, η ευγονική συνείδηση μπορούσε να συνεχίζει μια ανάπτυξη αδιάτάρακτη από το φεουδαλικό θρησκευτικό δόγμα, μέχρι τα ίχνη της να εξαφανιστούν μέσα στην καπιταλιστική οικονομία ή μέχρι να αναδιαμορφωθεί κατάλληλα για να ανταποκρίνεται στις ανάγκες του καπιταλισμού. Καθώς η ιδέα ενός ευγονικού κόσμου συνέχιζε να ανθεί σε όλες τις καπιταλιστικές χώρες, με αποκορύφωμα τα ναζιστικά πειράματα της δεκαετίας του '30 και των αρχών του '40, η έρευνα δεν έφτασε ποτέ σε βαθμό υλοποίησης ικανό να φέρει τη σάρκα-μηχανή σε επίπεδο ανάπτυξης ανάλογο αυτού της πολεμικής μηχανής.

Ίσως υπάρχει μια ακόμα απλούστερη εξήγηση: κάθε φορά μπορεί να αναπτύσσεται μία μόνο μηχανή, καθώς η έλλειψη πόρων δεν επιτρέπει ευρύτερη έμμεσα στρατιωτική ερευνητική δραστηριότητα. Αφότου η πολεμική μηχανή έφτασε σε πλήρη ανάπτυξη με την εφαρμογή του ολοκληρωτικού πολέμου κατά τη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, παράλληλα με την επακόλουθη οικονομική επέκταση, κατέστη δυνατή η διάθεση ενός σημαντικού τμήματος του πλεονάζοντος κεφαλαίου για την ανά-

πτυξη της επόμενης μηχανής. Σ' αυτή την περίπτωση επρόκειτο για την οπτική μηχανή που είχε αποδείξει την αξία της κατά τη διάρκεια των πολεμικών επιχειρήσεων με την ανάπτυξη του ραντάρ και του σόναρ κι έτσι σκαρφάλωσε στην κορυφή του επενδυτικού προϋπολογισμού. Επίσης, ήταν πια απολύτως κατανοητό ότι οι παγκόσμιες πολεμικές επιχειρήσεις απαιτούσαν ιδιαίτερη προσοχή στην οργάνωση της διοικητικής μέριμνας (των προμηθειών και του ανεφοδιασμού). Τα στρατηγικά και τακτικά όπλα είχαν στοιχιστεί με τις ανάγκες της διοικητικής μέριμνας και η συνειδητοποίηση αυτού του γεγονότος συνέβαλε επίσης στο να κατалаβεί η οπτική μηχανή την πρώτη θέση στα επενδυτικά σχέδια. Από την άλλη, η ανάγκη των συμμαχικών δυνάμεων να διαχωριστούν ιδεολογικά όσο το δυνατόν περισσότερο από τη ναζιστική ιδεολογία "υποβίβασε" την ανάπτυξη της σάρκας-μηχανής στη σφαίρα της μη παρέμβασης στον άνθρωπο. Ως συνέπεια, η συμμαχία μεταξύ της πολεμικής και της οπτικής μηχανής συνέχισε απρόσκοπτα, αποφέροντας ολοένα και πιο εκλεπτυσμένα όπλα μαζικής καταστροφής. Δημιούργησε επίσης έναν οπτικό/πληροφοριακό μηχανισμό που κάλυπτε ολοένα και περισσότερες περιοχές – με πιο αξιοσημείωτη την ανάπτυξη της δορυφορικής τεχνολογίας, της τηλεόρασης, του βίντεο, των υπολογιστών και του Δικτύου.

Ενώ η πολεμική μηχανή προσέγγισε ένα βαθμό σχετικής ολοκλήρωσης κατά τη δεκαετία του '60, το ίδιο δεν συνέβη με την οπτική μηχανή παρά τη δεκαετία του '80 (οι πιο ένθερμοι χρήστες του Δικτύου ίσως ισχυριστούν ότι αυτό συνέβη το '90). Τώρα μια τρίτη μηχανή μπορεί να διεκδικήσει το μερίδιό της από το πλεονάζον κεφάλαιο, και οι επενδύσεις ρέουν άφθονες προς την εκπλήρωση ενός ονείρου που είχε για καιρό αναβληθεί. Η σάρκα-μηχανή είναι εδώ. Έχει τεθεί σε λειτουργία και, όπως οι συγγενείς της η πολεμική και η οπτική μηχανή, δεν γίνεται πια να πάψει να λειτουργεί. Όπως ήταν αναμενόμενο, η σάρκα-μηχανή –όσον αφορά στην κατασκευή της– αντιγράφει στοιχεία από την οπτική και την πολεμική μηχανή. Κι ήταν αυτές ακριβώς οι στιγμές αντιγραφής που μας ενδιέφεραν κατά τη συγγραφή αυτού του δοκιμίου.

Ένα σύντομο σημείωμα για τη φαντασία των επιστημόνων, την ηθική και τη σάρκα-μηχανή

Εάν αυτός ήταν ο καλύτερος δυνατός κόσμος, το βασικό στοιχείο κάθε συζήτησης για τη σάρκα-μηχανή θα ήταν τα ηθικά ζητήματα που σχετίζονται μ' αυτή. Πράγματι, αν κανείς διαβάσει τη φιλολογία γύρω από τη σάρκα-μηχανή (όπου αυτή τη στιγμή κυριαρχούν το ιατρικό και το επιστημονικό κατεστημένο), θα μείνει με την εντύπωση ότι η ηθική αποτελεί πρώτιστο ενδιαφέρον όσων ασχολούνται με την ανάπτυξή της· όμως τίποτα δεν απέχει πιο πολύ από την πραγματικότητα. Το επιστημονικό κατεστημένο έχει από καιρό αποδείξει ότι, όσον αφορά στην ανάπτυξη των μηχανών, η ηθική δεν έχει καμία θέση, εκτός από τον ιδεολογικό της ρόλο ως θέαμα. Οι συζητήσεις περί ηθικής δεν αποτελούν εμπόδιο σ' αυτή την ανάπτυξη. Ας πάρουμε το παράδειγμα της ανάπτυξης των πυρηνικών όπλων: το ηθικό επιχείρημα ότι είναι απαράδεκτο η επιστημονική έρευνα να οδηγεί στον αφανισμό των ειδών θα έπρεπε να αρκεί ώστε να σταματήσει την παραγωγή τέτοιων εξοπλισμών. Ωστόσο, οι ανάγκες της πολεμικής μηχανής φρίμωσαν αυτές τις φωνές. Στην πραγματικότητα, η ανάγκη της πολεμικής μηχανής να υπερισχύσει των ανταγωνιστικών μηχανικών συστημάτων επέβαλε ιλιγγιώδεις ρυθμούς στην ανάπτυξη των πυρηνικών όπλων. Γενναίες αμοιβές και διακρίσεις αποδίδονταν σε άτομα και ιδρύματα που συμμετείχαν στο πυρηνικό εγχείρημα. Με άλλα λόγια, οι συζητήσεις περί ηθικής αγνοήθηκαν εντελώς. Αν η σοβαρή επιστήμη μπορεί να αγνοεί το ενδεχόμενο ενός ολοκαυτώματος και της εξαφάνισης των ειδών, είναι ασφαλές να υποθέσουμε ότι η ανησυχία για την ευγονική ή για τις άλλες καταστροφές που μπορεί να υποστεί η σάρκα δεν θα έχει εξέχουσα σημασία στο πλαίσιο των συζητήσεων σχετικά με τις πρακτικές της σάρκας-μηχανής. Αδιαμφισβήτητα, ο παν-καπιταλισμός ενδιαφέρεται να ορθολογικοποιήσει τη σάρκα και κατά συνέπεια συμφέρει οικονομικά τη σοβαρή επιστήμη να εκπληρωθεί αυτή η επιθυμία.

Ένα ακόμη πρόβλημα με τη μηχανική ανάπτυξη διαφαίνεται στην ενσωματωμένη στους θεσμούς πραγματοποίηση της φαντασίας

των επιστημόνων. Ας λάβουμε υπόψη μας την εξής δήλωση της Eli Friedman, προέδρου της Διεθνούς Ένωσης για τα Τεχνητά Όργανα, σε σχέση με την ανάπτυξη τεχνητών οργάνων:

«Όσοι επιχειρούμε να προάγουμε την ιατρική επιστήμη –είτε πρόκειται για μηχανικούς, είτε για χημικούς, θεωρητικούς ή για τρούς– βασιζόμαστε στον προσωπικό ενθουσιασμό. Οι αισιόδοξοι, κινούμενοι από προσωπικά κίνητρα ερευνητές πέτυχαν πολλά περισσότερα από τους απαισιόδοξους που, θεωρώντας ότι το σχέδιο δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί, το εγκατέλειπαν. Προκειμένου να ασχοληθεί κάποιος με το σχεδιασμό, την κατασκευή και την εμφύτευση ενός τεχνητού εσωτερικού οργάνου, απαιτείται να έχει μια θετική, ρομαντική αντίληψη, δίχως περιορισμούς σχετικά με το τι είναι δυνατόν να επιτευχθεί. Τα μέλη της ένωσής μας τα συνδέει η κοινή πίστη ότι η φαντασία μπορεί να γίνει πραγματικότητα.»

Και ακόμα:

«Η Δ.Ε.Τ.Ο. συγκροτείται από ένα ασυνήθιστο αμάλγαμα από πρωτοπόρους που ακολουθούν τους δικούς τους ρυθμούς, καθώς και ιδιαίτερα ευφυείς επιστήμονες, ικανούς να μετατρέπουν το 'κι αν...' σε 'γιατί όχι;»

Αυτές οι χαριτωμένες ρητορικές μεγαλοστομίες έχουν ως κατ' αρχήν αποστολή τους την ανασύνταξη και προετοιμασία των στρατευμάτων για τη σκληρή μάχη των επιχορηγήσεων. Χρειάζονται γρήγορες κινήσεις (κι όσο λιγότερη σκέψη, τόσο το καλύτερο) για να κυριαρχήσει το μοντέλο των Τεχνητών Οργάνων στην αγορά· εξάλλου, υπάρχει σοβαρός ανταγωνισμός από την πλευρά όσων πρεσβεύουν πως η συγκομιδή οργάνων από ζώα (από διαγονιδιακά ζώα, αν χρειαστεί) είναι η οδός που πρέπει να ακολουθηθεί. Ωστόσο, το πιο ενδιαφέρον είναι αυτό που υπονοεί αυτός ο τρόπος σκέψης. Σύμφωνα μ' αυτήν την άποψη, η επιστήμη ζει σ' έναν υπερβατικό κόσμο, πέρα από τις κοινωνικές σχέσεις κυριαρχίας. Αν κάτι θεωρείται καλό εντός του εργαστηρίου θα είναι καλό κι έξω στον κόσμο, και η εφαρμογή σε πραγματικές συνθήκες

μιας νοητικής σύλληψης θα γίνει ακριβώς με τον τρόπο που τη φαντάστηκε ο επιστήμονας. Ωστόσο, το τρομακτικότερο όλων είναι η ιδέα (γέννημα μιας μανιακής αίσθησης εξουσιοδότησης) πως «εφόσον μπορείς να το φανταστείς, μπορείς και να το πραγματοποιήσεις», λες και η επιστήμη είναι ανεξάρτητη από τις όποιες κοινωνικές δομές ή δυνάμεις και συνδέεται μόνο με την ουτοπία και την πρόοδο.

Ίσως η μόνη ελπίδα να είναι το ενδεχόμενο η χρηματοδότηση κι η αισιοδοξία να φτάσουν στην υπερβολή κι έτσι να υπονομευτεί η μηχανική ανάπτυξη. Ο Πόλεμος των Άστρων αποτελεί ιδανικό παράδειγμα ακούσιας αντίστασης εκ μέρους του επιστημονικού κατεστημένου. Επί εποχής Reagan, όταν τα ποσά που διετίθεντο για την πολεμική μηχανή ήταν αστρονομικά, η σοβαρή επιστήμη έδωσε τις πιο παράλογες υποσχέσεις, προκειμένου να εξασφαλίσει κονδύλια για έρευνες. Το αποτέλεσμα ήταν διάφορα μαραφέτια, που αποτελούν πραγματικά τον ορισμό της κωμωδίας της επιστήμης. Δύο από τα ενδεικτικότερα παραδείγματα είναι το όπλο που αυτοκαταστρεφόταν κατά την εκτόξευση του βλήματός του και η θανατηφόρα ακτίνα λείζερ που είχε εμβέλεια μόνο 90 εκατοστά. Καθώς οι αμερικανοί φορολογούμενοι ήταν εξαγριωμένοι μ' αυτή τη μάταιη σπατάλη, ένα μεγάλο τμήμα του επιστημονικού κατεστημένου ήταν προφανώς πολύ απορροφημένο από τον καταιγισμό χρημάτων, ώστε να μπορέσει να κατασκευάσει χρήσιμες φονικές συσκευές.

Αν μπορώ να το δω, είναι ήδη νεκρό

Η πολεμική κι η οπτική μηχανή τέμνονται σε δύο κομβικά σημεία: την οπτική στόχευση των εχθρικών δυνάμεων (στρατιωτικές θέσεις, θέσεις παραγωγής και πληθυσμιακά κέντρα) και την οπτικοποίηση των οδών του ανεφοδιασμού. Από τη στιγμή που ο εχθρός εντοπίζεται και τοποθετείται σε ένα λεπτομερές χωρικό πλέγμα, ο επιτιθέμενος μπορεί να τον αποτελειώσει με την ησυχία του, χρησιμοποιώντας τις αποτελεσματικότερες οδούς και μέσα επίθεσης· αντίθετα, αν ο εχθρός παραμένει αόρατος, είναι δύσκολο –αν όχι

αδύνατο— να καθορίσει τις ενδεδειγμένες στρατηγικές κινήσεις. Ως εκ τούτου, κάθε επιτυχημένη επιθετική στρατιωτική κίνηση ξεκινά με την οπτικοποίηση και την αναπαράσταση. Αλλά και μια ισχυρή αμυντική στάση, επίσης, απαιτεί επαρκείς οπτικές πληροφορίες. Όσο καλύτερη η ορατότητα, τόσο περισσότερος ο διαθέσιμος χρόνος για την κατάστρωση της αντεπίθεσης. Το βασικό αξίωμα εδώ, που επαναλαμβάνεται στην ανάπτυξη της σάρκα-μηχανής, είναι πως όραση σημαίνει έλεγχος. Ως επακόλουθο, η σάρκα-μηχανή, όπως και οι αντίστοιχές της, γίνεται ολοένα και πιο φωτοκεντρική.

Δεν θα έπρεπε να εκπλήσσει το γεγονός ότι μεγάλο μέρος των κονδυλίων για τη σάρκα-μηχανή διατίθεται για τη χαρτογράφηση του σώματος και για συστήματα απεικόνισης που θα επιταχύνουν αυτή τη διαδικασία. Από το μακροσκοπικό μέχρι το μικροσκοπικό (διάσημη περίπτωση αποτελεί το Σχέδιο Αποτύπωσης του Ανθρώπινου Γονιδιώματος [Human Genome Project]), δεν θα μείνει ουδέν κρυπτόν υπό τον ήλιον. Κάθε πλευρά του σώματος πρέπει να διατεθεί στην όραση της ιατρικής κι επιστημονικής αυθεντίας. Απ' τη στιγμή που το ανθρώπινο σώμα χαρτογραφηθεί πλήρως και αποκαλυφθεί ο "μηχανιστικός" θησαυρός του, κάθε εισβολέας (οργανικός ή μη) θα μπορεί να εξοντώνεται και το μέλλον του σώματος να προβλέπεται με ακρίβεια. Κι ενώ αυτές οι εξελίξεις φαίνεται να συμβαίνουν προς όφελος της ανθρωπότητας, δεν χρειάζεται κανείς να 'ναι ειδικός επί του θέματος για να διατηρεί επιφυλάξεις απέναντι σε τέτοιες προοπτικές.

Είναι δύσκολο να αμφισβητήσει κανείς ότι η πολεμική μηχανή πέτυχε να περιορίσει τον πόλεμο στο επίπεδο της μηχανοποιημένης δραστηριότητας (και με τον όρο μηχανοποιημένη εννοούμε πλήρως ορθολογικοποιημένες δομές και δυναμική). Ωστόσο, είναι αμφίβολο αν το σώμα μπορεί να απλοποιηθεί σε τέτοιο επίπεδο, άσχετα με το πόσο καλά αναπαρίσταται. Ένα βασικό πρόβλημα είναι ότι το σώμα δεν μπορεί να διαχωριστεί από το περιβάλλον του, καθώς πολλές από τις λειτουργίες του ενεργοποιούνται εξαιτίας των περιβαλλοντικών συνθηκών. Παραδείγματος χάριν, ένα τοξικό περιβάλλον μπορεί να προκαλέσει ανεπιθύμητα αποτελέ-

σματα στο σώμα. Οι οπτικές αναπαραστάσεις καλούν την ιατρική σε συναγερμό ειδοποιώντας για την εισβολή, ώστε να αναχαιτιστεί ή να αφανιστεί ο εισβολέας. Σ' αυτήν την περίπτωση, η ιατρική μάλλον αντιδρά, παρά προλαμβάνει, και αντιμετωπίζει μόνο το αποτέλεσμα και όχι το αίτιο. Στην πραγματικότητα, αποσπά την αιτιότητα από την παθολογία του περιβάλλοντος και την επανεισάγει στο σώμα. Μ' αυτόν τον τρόπο, η ιατρική γίνεται άλλοθι για τη δημιουργία της τοξικής κατάστασης η οποία προσέβαλε το σώμα, ενεργώντας σαν η μόλυνση να ξεπρόβαλε στο εσωτερικό του σώματος. Το πρόβλημα εδώ είναι τόσο το περιορισμένο πλαίσιο αναπαράστασης που αποτελεί ο χάρτης του σώματος, όσο και η έμφαση που δίνεται σε επιμέρους, τακτικές λύσεις στις σωματικές παθολογίες. Η στάση αυτή είναι βεβαίως κατανοητή, καθώς μια στρατηγική αντιμετώπιση θα είχε ως αποτέλεσμα την υπονόμευση της ιατροφαρμακευτικής αγοράς. Η μόνη εξαίρεση σ' αυτόν τον κανόνα είναι όταν το σώμα δηλητηριάζεται εξαιτίας παραγόντων που σχετίζονται με τη συμπεριφορά. Σ' αυτήν την περίπτωση, το επιστημονικό/ιατρικό κατεστημένο μπορεί να επεκτείνει την εξουσία του επί του σώματος, προτείνοντας και συχνά επιβάλλοντας περιορισμούς στη συμπεριφορά των ασθενών· λειτουργεί, δηλαδή, ως φιλόanthρωπος αστυνομική δύναμη που παρατάσσεται ενάντια στα άτομα, ώστε να τα διαμορφώσει σύμφωνα με τις ανάγκες του κράτους.

Τα πράγματα γίνονται ακόμα πιο περίπλοκα εάν λάβουμε υπόψη ότι η επιστήμη και η ιατρική της σάρκας-μηχανής έχουν την κακή, αλλά αναγκαία, συνήθεια να παραβιάζουν τη σειρά των πραγμάτων. Η σάρκα-μηχανή, σε αντίθεση με τις αντίστοιχές της, δεν έχει την πολυτέλεια να αναπτύξει ταυτοχρόνως τα οπτικά και οπλικά της συστήματα, κι ούτε είναι δυνατόν η οπλική ανάπτυξη να προηγηθεί της ανάπτυξης των οπτικών ικανοτήτων. Οι οπτικές συσκευές πρέπει να προηγηθούν. Για παράδειγμα, τα αντιβιοτικά δεν θα μπορούσαν, ενδεχομένως, να έχουν εφευρεθεί πριν από το μικροσκόπιο. Συνεπώς, όπως συμβαίνει στις περισσότερες ερευνητικές προσπάθειες, ακολουθείται μία "τυφλή" μέθοδος: αναπτύσσονται όλων των ειδών οι οπτικές μηχανές με την ελπίδα ότι κάποιες απ' αυτές μπορεί τελικά να φανούν χρήσιμες. Αυτό οδηγεί

γεί σε συναρπαστικούς πηχυαίους τίτλους, όπως ο ακόλουθος του Daniel Haney από το Associated Press: «Παραστάσεις του εγκεφάλου αποκαλύπτουν τον δολοφόνο». Ο τίτλος αναφέρεται σε έναν νέο ιατρικό χάρτη που σχεδιάστηκε με τη βοήθεια ενός τομογράφου ποζιτρονίων, ο οποίος αποκαλύπτει το σημείο του εγκεφάλου που έχει προσβληθεί από τη νόσο του Αλτσχάιμερ, καθώς και το βαθμό της φθοράς. Αυτός ο χάρτης μπορεί να επιτρέψει στους παθολόγους να διαγνώσουν τη νόσο έως και δέκα χρόνια πριν από την εμφάνιση των συμπτωμάτων. Η κωμωδία ξεκινά με την παραδοχή ότι δεν υπάρχει τρόπος να προβλεφθεί ο χρόνος εμφάνισης των συμπτωμάτων, και παράλληλα δεν υπάρχει καμιά γνωστή θεραπεία. Το μόνο που μπορεί να κάνει η ιατρική επιστήμη είναι να ενημερώσει τον ασθενή ότι έχει την ασθένεια και ότι σε κάποια στιγμή στο μέλλον θα αισθανθεί τα συμπτώματά της. Ο ενθουσιασμός που προκαλεί η δυνατότητα οπτικοποίησης της νόσου προέρχεται από την πεποίθηση ότι εφόσον η ασθένεια είναι ορατή, η θεραπεία είναι κοντά. Ή, με τα λόγια της πολεμικής μηχανής: «αν μπορώ να το δω, είναι ήδη νεκρό».

Καθώς η διαδικασία της οπτικοποίησης κι αναπαράστασης είναι σ' αυτή την περίπτωση –το πολύ– μοναχά μια ένδειξη μιας απομακρυσμένης πιθανότητας για θεραπεία, κι ως εκ τούτου η διάγνωση είναι άχρηστη για τον νοσούντα, οφείλουμε να ρωτήσουμε: ποιος ωφελείται από αυτήν την πληροφορία; Η περίπτωση της νόσου του Αλτσχάιμερ είναι διπλά προβληματική, επειδή μπορεί να οπτικοποιηθεί πριν από την εμφάνιση των συμπτωμάτων κι επειδή η γενετική χαρτογράφηση ενός ατόμου μπορεί επίσης να δείχνει την πιθανότητα ανάπτυξης της νόσου. Τα κοινά σημεία της σάρκας-μηχανής με την εμποπτική λειτουργία της οπτικής μηχανής είναι στη συγκεκριμένη περίπτωση ολοφάνερα. Αυτοί που θα ωφεληθούν κυρίως από μια τέτοια πληροφορία είναι οι ασφαλιστικές εταιρείες κι ο εργοδότης του ατόμου που είναι πιθανόν να προσβληθεί από τη νόσο. Η πληροφορία είναι και για τους δυο ένα τρομερό εργαλείο για την περικοπή εξόδων. Ωστόσο, οι συζητήσεις περί ηθικής σχετικά με τη συλλογή βιοδεδομένων δίνουν την εντύπωση ότι αυτές οι πληροφορίες θα παραμείνουν απόρρητες και θα περιοριστούν στο πλαίσιο της σχέσης γιατρού-ασθε-

νή. Ίσως το απόρρητο να διαφυλαχθεί. Ωστόσο, είναι πιθανότερο ότι, εάν θεωρηθεί πως η πληροφορία μπορεί να αυξήσει σημαντικά τα κέρδη, οι εταιρείες θα διαθέσουν πόρους προκειμένου να την αποκτήσουν. Η συνηθέστερη στρατηγική που θα 'πρεπε να περιμένουμε είναι νομοθετικές πρωτοβουλίες που θα εμφανίζονται ενδεδυμένες το θέαμα της φιλανθρωπίας. Ο υποχρεωτικός έλεγχος για ναρκωτικές ουσίες σε κάποιες δημόσιες και ιδιωτικές θέσεις εργασίας, υπό την εξουσία του εργοδότη και της δημόσιας ασφάλειας, αποτελεί ένα παράδειγμα του τρόπου με τον οποίο το απόρρητο μπορεί να καταργηθεί.

Τέλος, τίθεται το πρόβλημα της ίδιας της αναπαράστασης. Όπως φαίνεται από την περίπτωση της πολεμικής μηχανής, όσο μεγαλύτερη είναι η οπτική καταγραφή μιας διαφιλονικούμενης περιοχής τόσο αυξάνεται ο βαθμός διεκδίκησης στο απεικονιζόμενο πεδίο. Με άλλα λόγια, όσο περισσότερο ορατό γίνεται κάτι τόσο περισσότερο η εξουσία κατανοεί τι πρέπει να ελέγξει και πώς να το κάνει. Ο εγκέφαλος θα αποτελέσει σίγουρα το κλειδί, αλλά ευτυχώς προς το παρόν η έρευνά του βρίσκεται ακόμη σε πρώιμο στάδιο έτσι ώστε να μην επιτρέπει στρατηγική παρέμβαση εκ μέρους της κρατικής εξουσίας. Υπάρχουν ωστόσο ενδείξεις για τη μορφή της επερχόμενης μάχης. Δεν χρειάζεται παρά να σκεφτούμε το πώς συνδέεται η οπτικοποίηση του σώματος με διάφορες εκστρατείες απαγόρευσης του καπνίσματος (νομικιστικές ή δεοντολογικές), ή το πώς ορισμένες λαϊκιστικές κινήσεις απεικόνιζαν την επίδραση στο σώμα κάποιων τοξινών του περιβάλλοντος (του DDT, για παράδειγμα), για να καταλάβουμε τη σύνδεση όρασης, πειθαρχίας και διεκδίκησης πεδίων από τη σάρκα-μηχανή. Κυρίαρχο παράδειγμα, πάντως, αποτελεί η οπτικοποίηση της μήτρας. Η φεμινιστική κριτική έχει από καιρό δείξει ότι η υπερβίαιη διεκδίκηση του συγκεκριμένου πεδίου αποτελεί την αρχή της εποχής της βίας της σάρκας-μηχανής. (Το γεγονός από τη μια γεννά ελπίδες, καθώς διάφοροι ειδικοί ασχολούνται με την ανάλυση της σάρκας-μηχανής, από την άλλη όμως φανερώνει πόσο εξίσου ικανά να οικειοποιηθούν τα συγκεκριμένα ζητήματα είναι τα φασιστικά λαϊκά μέτωπα.) Όσον αφορά στην απεικόνιση της μήτρας, η φεμινιστική κριτική τονίζει επίμονα ότι έχει σκοπό να εξα-

πατήσει, καθώς παρουσιάζει το χώρο της μήτρας διαχωρισμένο από το ολιστικό βιοσύστημα της γυναίκας, υποστηρίζοντας μ' αυτόν τον τρόπο την έννοια ενός "εμβρυϊκού χώρου" – γεγονός που οδηγεί στα "δικαιώματα του εμβρύου" και την προτεραιότητά τους έναντι των δικαιωμάτων της γυναίκας.

Είναι βέβαιο πως έχει ξεκινήσει μια νέα εποχή βιοπεριθωριοποίησης. Η οπτικοποίηση ασθενειών ή ανωμαλιών (πραγματικών ή ενδεχόμενων) και η συνακόλουθη ταξινόμηση των υποκειμένων ως απροσάρμοστων/ανίκανων δεν μπορεί παρά να ενισχύσει αυτή την κατάσταση. Οι απροσάρμοστοι/ανίκανοι θα ορίζονται σύμφωνα με τη χρησιμότητά τους στον μηχανικό κόσμο του παν-καπιταλισμού. Το χαρτογραφημένο σώμα είναι το ποσοτικοποιημένο σώμα. Η χρησιμότητά του μετριέται μέχρι τελευταίου κυττάρου. Δίχως μια τέτοια ανάπτυξη, πώς θα μπορούσε ο καταναλωτής να εμπιστευτεί τις αγορές της σάρκας-μηχανής;

Πουλώντας σάρκα

Η σάρκα-μηχανή εμφανίζεται ήδη από παλιά με την ιδέα της διασταύρωσης φυτών ή ζώων, έτσι ώστε να παράγονται προϊόντα που θεωρούνται τα πλέον ωφέλιμα και χρηστικά στο πλαίσιο μιας δεδομένης πολιτισμικής κατάστασης. Οι αυξημένες γνώσεις σ' αυτόν τον τομέα έχουν οπωσδήποτε συνεισφέρει στην αφθονία των διαθέσιμων τροφίμων στον πρώτο κόσμο, μετατρέποντας συγχρόνως τη σχέση των ατόμων με την τροφή τους από σχέση ανάγκης σε σχέση επιθυμίας. Έχοντας επιτύχει αυτό, η βιομηχανία παραγωγής τροφίμων ήρθε αντιμέτωπη με την υποχρέωση να δημιουργήσει τρόφιμα που να ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις για ευρεία διανομή και παράλληλα να μπορούν να προωθηθούν ως επιθυμητά. Η πιο παραγωγική λύση, μέχρι στιγμής, είναι η βιομηχανική παραγωγή επεξεργασμένων τροφίμων. Ωστόσο, η αγορά δεν μπορεί να περιοριστεί μονάχα στα επεξεργασμένα τρόφιμα. Η επιθυμία για φρέσκα τρόφιμα είναι τόσο βαθιά χαραγμένη στα ήθη, ώστε ακόμη και ισχυρές δόσεις θεάματος δεν μπορούν να την ξεριζώσουν. Ευτυχώς για τους παραγωγούς φρέσκων τρο-

φίμων, τόσο το προϊόν όσο και η αγορά μπορούν να ορθολογικοποιηθούν σε μεγάλο βαθμό. Η συγκεκριμένη αγορά παρουσιάζει ενδιαφέρον ακριβώς επειδή προσφέρει σήμερα το ενδεικτικότερο παράδειγμα σχετικά με τις επιταγές της αγοράς, επιταγές τις οποίες συναντούμε επίσης απαράλλακτες στη βιομηχανική παραγωγή και τη διανομή των προϊόντων της ανθρώπινης σάρκας. (Αυτό δεν σημαίνει πως η σαρκική παραγωγή δεν θα γίνει κάποτε παρόμοια μ' αυτή των επεξεργασμένων τροφίμων· απλώς, προς το παρόν, τα μέσα παραγωγής δεν έχουν ακόμη ωριμάσει.)

Ας αποσαφηνίσουμε λίγο περισσότερο αυτό το σημείο κι ας εξετάσουμε το παράδειγμα των μήλων. Στις αρχές του αιώνα υπήρχαν δεκάδες ποικιλίες μήλων στη διάθεση του αγοραστικού κοινού· σήμερα, όταν ο αγοραστής διασχίζει το σουπερμάρκετ ψάχνοντας για μήλα, οι επιλογές του περιορίζονται σε τρεις τύπους (κόκκινα, πράσινα και κίτρινα). Οι επιλογές μειώνονται διαρκώς, εν μέρει εξαιτίας λόγων που σχετίζονται με τη μεταφορά και τη διανομή. Όπως και τα περισσότερα φρέσκα φρούτα και λαχανικά σήμερα, τα μήλα παράγονται έτσι ώστε να έχουν μια μακρά ημερομηνία λήξης. Προκειμένου να υπάρχουν μήλα όλο το χρόνο, πρέπει να μεταφέρονται από τόπους όπου επικρατούν συνθήκες που επιτρέπουν την παραγωγή τους. Άρα αυτά τα μήλα πρέπει να αντέχουν σε μια μακρά διαδικασία μεταφοράς, και δεν είναι όλες οι ποικιλίες κατάλληλες για κάτι τέτοιο. Ωστόσο, τα προβλήματα στη μεταφορά δεν μπορούν να εξηγήσουν επαρκώς τον περιορισμό των επιλογών. Ίσως λόγοι που σχετίζονται με την αγορά να αποτελούν σημαντικότερο παράγοντα.

Οι υπηρεσίες μάρκετινγκ έχουν αντιληφθεί εδώ και δεκαετίες ότι η οπτική έλξη ενισχύει την επιθυμία. Περισσότερο από κάθε τι άλλο, η εικόνα του προϊόντος είναι αποφασιστικής σημασίας για την αγορά του από τον καταναλωτή. Στην περίπτωση των μήλων, ο καταναλωτής θέλει επιφάνεια με έντονο χρώμα, στρογγυλό σχήμα και άσπρη σάρκα. Με άλλα λόγια, οι καταναλωτές θέλουν το τέλειο μήλο του παραμυθιού, με την εικόνα του οποίου έχουν μεγαλώσει από παιδιά. Τα μήλα καλλιεργούνται ώστε να πληρούν την πολιτισμική κατασκευή "του μήλου", και μόνο μερικές ποικιλίες

μπορούν να προσομοιάζουν σ' αυτή την εικόνα και να ικανοποιούν την επιθυμία. Αυτή η κατάσταση είναι μία ακόμα περίπτωση του μποντριγιαρικού σύμπαντος της πλατωνικής τρέλας, στο οποίο οι καταναλωτές είναι εγκλωβισμένοι στην τυραννία της αναπαράστασης που φτάνει να θεωρείται ουσία.

Παράλληλα με την κυριαρχία της όρασης, εμφανίζεται και η ανάγκη του παραγωγού να προσφέρει στον καταναλωτή ένα αξιόπιστο προϊόν, δηλαδή την εγγύηση ότι το μήλο που θα αγοράσει αύριο θα έχει την ίδια όψη και γεύση με αυτό που αγόρασε σήμερα. Ως επακόλουθο, τα δεδομένα των υπόλοιπων αισθήσεων, εκτός της όρασης, παραλείπονται. Εάν το μόνο που χρειάζεται για τη διέγερση της επιθυμίας είναι μια όμορφη εικόνα, δεν είναι απαραίτητη η καλλιέργεια μήλων γευστικών και μυρωδάτων. Ειδικά όταν ένα προϊόν είναι εγγυημένο καλό όταν είναι τελείως άγευστο (κι έτσι μπορεί κανείς να 'ναι σίγουρος πως το μήλο που θ' αγοράσει αύριο θα έχει την ίδια γεύση με αυτό που αγόρασε σήμερα). Σ' αυτή την περίπτωση, η τυραννία της εικόνας είναι καταφανής. Θα περίμενε κανείς πως η μυρωδιά και η γεύση θα ήταν οι κυρίαρχες αισθήσεις κατά την αγορά τροφίμων, καθώς θα μπορούσαν να συνοδεύουν με τον καλύτερο τρόπο την ευχαρίστηση της κατανάλωσης. Κι όμως, κυριαρχεί η όραση, και δυστυχώς πολλά νόστιμα μήλα δεν φαίνονται όμορφα ακριβώς επειδή δεν μοιάζουν με αυτά του παραμυθιού. Ως συνέπεια, διάφορες ποικιλίες μήλων έχουν εξαφανιστεί ή περιοριστεί σε τοπικές αγορές.

Εάν πράγματι οι κατευθυντήριες αρχές της αξιοπιστίας του προϊόντος και της οπτικής έλξης βρίσκουν εφαρμογή και στους τομείς παραγωγής και κατανάλωσης της σάρκας-μηχανής (σε αντίθεση με τον τομέα του ελέγχου), η διαπίστωση αυτή θα μπορούσε να κάνει λίγο πιο ξεκάθαρες τις αιτίες διάφορων πρόσφατων εξελίξεων. Το πρώτο πρόβλημα που πρέπει να αντιμετωπίσουν οι παραγωγοί σάρκας είναι πώς να παρουσιάζουν ένα αξιόπιστο προϊόν. Προς το παρόν, οι γνώσεις σχετικά με τις γενετικές διαδικασίες, που θα μπορούσαν να εκπληρώσουν αυτή την επιταγή της αγοράς, είναι ελάχιστες. Συνεπώς, έπρεπε να βασιστούν στην εξαπάτηση του αφελούς καταναλωτή. Παραδείγματος χάριν, ένα

από τα χαρακτηριστικά που επιδιώκουν συνήθως οι πελάτες της αγοράς των τεχνοβρεφών, είναι η ευφυΐα· δυστυχώς, όμως, δεν μπορεί να εξασφαλιστεί εγγυημένα. Στην πραγματικότητα, οι παραγωγοί σάρκας δεν έχουν την παραμικρή ιδέα για το πώς αναπαράγεται η ευφυΐα. Μπορούν όμως να υποσχεθούν την καλλιέργεια υλικού προερχόμενου από ευφυείς δότες. Κι ενώ η χρησιμοποίηση σπέρματος από έναν κάτοχο του βραβείου Νόμπελ δεν εξασφαλίζει με κανέναν τρόπο την απόκτηση ενός έξυπνου παιδιού, κι ούτε καν αυξάνει τις πιθανότητες (ούτε βέβαια μειώνει τις πιθανότητες απόκτησης παιδιού με δείκτη ευφυΐας κάτω του μέσου όρου), οι παραγωγοί σάρκας χρησιμοποιούν ψευδείς αναλογίες προκειμένου να πουλήσουν το προϊόν τους. (Εφόσον η πιθανότητα ένα παιδί να είναι ψηλό αυξάνεται όταν οι δύο γονείς είναι ψηλοί, δεν είναι τάχα σωστό να πούμε πως η πιθανότητα απόκτησης παιδιού με δείκτη ευφυΐας άνω του μέσου όρου αυξάνεται επίσης όταν οι γονείς είναι άνω του μέσου όρου;) Πολλοί καταναλωτές πιστεύουν σε τέτοιου είδους συλλογισμούς (ο μύθος του αυστηρού γενετικού ντετερμινισμού υπήρξε πάντοτε ελκυστικός) κι είναι γι' αυτό το λόγο πρόθυμοι να πληρώσουν ακριβότερα για το σπέρμα ενός ευφυούς, παρά ενός συνηθισμένου δότη. Μολονότι είναι απίθανο να συνεχιστεί αυτή η απάτη στο μέλλον, καλλιεργείται ωστόσο μ' αυτόν τον τρόπο ένας σημαντικός ιδεολογικός σπόρος: οι άνθρωποι εκπαιδεύονται να σκέφτονται με όρους ευγονικής. Ολοένα και αναπτύσσεται η αντίληψη πως, προκειμένου να παρασχεθεί στο παιδί κάθε δυνατό εφόδιο για τη ζωή, η σύλληψή του πρέπει να σχεδιαστεί μηχανικά.

Μια άλλη συνήθης στρατηγική για καλύτερη ρύθμιση των προϊόντων της σάρκας είναι η γενετική ανάγνωση των εμβρυϊκών κυττάρων, όσο αυτά βρίσκονται ακόμη σε εργαστηριακές συνθήκες. Εάν εντοπιστεί κάποιο γενετικό χαρακτηριστικό που θεωρείται ελαττωματικό, το έμβρυο μπορεί να θανατωθεί πριν την εμφύτευση. Γι' άλλη μια φορά, τα ευγονικά όνειρα των υποψήφιων γονέων μπορούν να εκπληρωθούν, εντός των ορίων του γενετικού ελέγχου. Ακόμα και οι γονείς που χρησιμοποιούν την παραδοσιακή μέθοδο σύλληψης έχουν τουλάχιστον τη δυνατότητα της οπτικοποίησης (του υπερηχογραφήματος), ώστε να βεβαιωθούν ότι

το φύλο του παιδιού τους είναι το επιθυμητό. Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις, η καλύτερη οπτικοποίηση κι αναπαράσταση, καθώς και ένας ευρύς κύκλος γενετικών ελέγχων, εξυπηρετούν στο να εξασφαλίζεται ότι το σαρκικό προϊόν θα φέρει πάντοτε τα επιθυμητά χαρακτηριστικά· γεγονός που οδηγεί στο συμπέρασμα ότι οι βελτιωμένες οπτικές μηχανές είναι σημαντικές τόσο για τα κέρδη όσο και για τον έλεγχο.

Συγχρόνως, οφείλουμε να θυμόμαστε ότι οι πρακτικές μάρκετινγκ του μεταμοντερνισμού δεν εφαρμόζονται συνολικά στη σάρκα-μηχανή και ότι προς το παρόν τείνουν να λειτουργούν όταν και όπως το απαιτεί η περίπτωση. Οι κλινικές γονιμότητας, για παράδειγμα, συμμετέχουν τόσο στην οικονομία της σπάνης (μολονότι πρέπει να σημειωθεί πως αυτά τα προϊόντα κι οι διαδικασίες δεν αποτελούν μέρος της οικονομίας της ανάγκης) όσο και στην οικονομία της επιθυμίας. Μπορεί να χρησιμοποιούν τις προαναφερθείσες τακτικές, διαθέτουν όμως παράλληλα και την πολυτέλεια να αποτελούν τη μοναδική επιλογή για όσους στερούνται τη δυνατότητα να παράγουν σαρκικό υλικό. Αυτές οι κλινικές, που μπορούν να καυχούνται για παραγωγή με ποσοστό επιτυχίας άνω του 20% (με ιδιαίτερα αξιοσημείωτο το Κέντρο Αναπαραγωγικής Ιατρικής και Στείριότητας στο Ιατρικό Κέντρο Κορνέλ του Νοσοκομείου της Νέας Υόρκης, με ποσοστό επιτυχίας 34%), δεν μπορούν ωστόσο να ικανοποιήσουν τη ζήτηση για τα αγαθά και τις υπηρεσίες τους. Είναι προφανές ότι η αγορά των αγαθών και των υπηρεσιών της σάρκας έχει προκατασκευαστεί στο πλαίσιο της βιο-ιδεολογίας του καπιταλισμού.

Όταν οι κόσμοι συγκρούονται

Αν υποθέσουμε ότι η σάρκα-μηχανή ακολουθεί τις παν-καπιταλιστικές επιταγές του κέρδους και του ελέγχου, τι πρόκειται να συμβεί αν αυτές οι δύο αρχές έρθουν σε σύγκρουση; Είναι ένα γεγονός που έχει παρατηρηθεί καθώς οι κοινωνικές μηχανές ωριμάζουν. Αυτό τον καιρό, η οπτική μηχανή αντιμετωπίζει ακριβώς αυτή την αντίφαση στην ανάπτυξη του Δικτύου. Προς το παρόν,

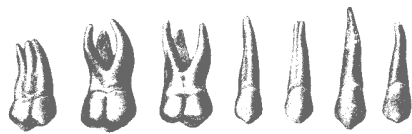
το Δίκτυο έχει ακόμα κάποιους χώρους που είναι σχετικά ανοιχτοί στο εικονικό κοινό. Σε εκείνες τις ελεύθερες ζώνες μπορεί κανείς να βρει πληροφορίες για τα πάντα: από ριζοσπαστική πολιτική μέχρι τις τελευταίες εξελίξεις στο εμπόριο. Όπως είναι αναμενόμενο, πολλές από τις πληροφορίες που κυκλοφορούν έρχονται σε αντίθεση με τους σκοπούς και τις επιταγές του παν-καπιταλισμού και, από την οπτική γωνία του κράτους, υπάρχει επιτακτική ανάγκη λογοκρισίας. Ωστόσο, η επιβολή τέτοιων περιορισμών στο Δίκτυο θα απαιτούσε λήψη μέτρων που θα ήταν καταστροφικά τόσο για τις on-line υπηρεσίες όσο και για τις εταιρείες παροχής τηλεφωνικών υπηρεσιών, και που θα μπορούσαν να προκαλέσουν σοβαρές ζημιές στη δυναμική της αγοράς αυτού του νέου εργαλείου. (Το Δίκτυο παρουσιάζει μια απίστευτα μεγάλη συγκέντρωση εύπορων και μορφωμένων καταναλωτών. Αποτελεί μια αγοραστική δεξαμενή την οποία οι εταιρείες δεν θέλουν να ενοχλήσουν.) Η κυρίαρχη επιλογή προς το παρόν είναι η ανοχή της αταξίας στο Δίκτυο, μέχρις ότου οι μηχανισμοί της αγοράς αναπτυχθούν πλήρως και το εικονικό κοινό συνηθίσει τη χρήση τους. Τότε, μπορεί να τεθεί υπό συζήτηση η λήψη πιο καταπιεστικών μέτρων. Το ότι ο κοινωνικός συντηρητισμός "μετράει" λιγότερο σε σχέση με τα κέρδη είναι ενδεικτικό του τρόπου με τον οποίο διευθετούνται οι παν-καπιταλιστικές συγκρούσεις. Το ερώτημα είναι κατά πόσον αυτή η τακτική θα επαναληφθεί και στην περίπτωση της σάρκας-μηχανής.

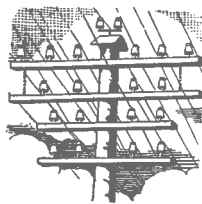
Ένα πρόσφορο παράδειγμα επί του θέματος αποτελεί το "γονίδιο της ομοφυλοφιλίας" που, ενώ μονίμως διαφεύγει, βρίσκεται πάντα στα πρόθυρα της ανακάλυψης, της απομόνωσης και της οπτικοποίησης. Πολλοί μάλιστα περιμένουν με αγωνία αυτή την ανακάλυψη, προκειμένου να αποδείξουν μιας διά παντός ότι η ομοφυλοφιλία είναι ιδιότητα που αφορά στην ίδια την ουσία του ατόμου και όχι απλώς επιλογή τρόπου ζωής. Όμως, αν τη δούμε μέσα στο πλαίσιο της ευγονικής, η ανακάλυψη ίσως προκαλέσει πιο σύνθετες αντιδράσεις. Οι κλασικοί καταστροφολόγοι θα πουν πως, αν το γονίδιο περάσει στον έλεγχο της σάρκας-μηχανής, θα αφανιστεί από τη γονιδιακή δεξαμενή, προσδίδοντας έτσι μια εντελώς νέα σημασία στην υποχρεωτική ετεροφυλοφιλία. Σύμ-

φωνα μ' όσα επιτάσσει ο έλεγχος, αυτή η πιθανότητα φαίνεται ισχυρή· όμως, αν ληφθεί υπόψη το τι επιτάσσει η αγορά, προκύπτει ένα διαφορετικό σενάριο. Δεν αποκλείεται να υπάρξει ένα ευάριθμο αγοραστικό κοινό που να επιθυμεί να επιλέξει το ομοφυλοφιλικό γονίδιο. Για ποιο λόγο να αγνοήσει ο καλός καπιταλιστής ένα τμήμα του πληθυσμού που σημαίνει τόσο μεγάλα κέρδη – για να μην αναφέρουμε ότι και οι ίδιοι οι ομοφυλόφιλοι ως υποαγορά (υποθέτουμε και ορισμένοι ετεροφυλόφιλοι που θα επέλεγαν το γονίδιο της ομοφυλοφιλίας) θα πρέπει να υποταχθούν στη σάρκα-μηχανή προκειμένου να αναπαραχθούν; Για άλλη μια φορά, οι επιταγές της αγοράς και της κοινωνίας έρχονται σε σύγκρουση, αλλά είναι άγνωστο ποια θα επιλεγεί για να ενισχυθεί.

Παρόμοια ζητήματα φανερώνουν αν μη τι άλλο την πολυπλοκότητα της σάρκας-μηχανής, καθώς και πόσο δύσκολο θα είναι το έργο της ανάλυσης αυτού του τρίτου Λεβιάθαν. Ένα είναι σίγουρο: η σάρκα-μηχανή σχετίζεται και εξαρτάται από την πολεμική και την οπτική μηχανή του παν-καπιταλισμού, και πρόκειται σίγουρα να εντείνει τη βία και την καταστολή των προκατόχων της, ορθολογικοποιώντας το τελικό συστατικό στοιχείο (δηλαδή τη σάρκα) της παραγωγικής/καταναλωτικής διαδικασίας. Μέχρι να παραχθούν χάρτες για τους σκοπούς της αντίστασης, όπου οι πολυάριθμες ανταγωνιστικές φωνές θα συναντιούνται και θα διασταυρώνονται, δεν θα υπάρχει πρακτικός ή στρατηγικός τρόπος αντιμετώπισης αυτής της νέας επίθεσης εναντίον των ελευθεριακών οραμάτων, θεωριών και πρακτικών.







Σημεία του ορίζοντα



- Με τι ακριβώς ασχολείσαι;
- Με την πραγμοποίηση.
- Θα 'ναι πολύ σοβαρή δουλειά, με χοντρά βιβλία και πολύ χαρτομάνι, σ' ένα μεγάλο τραπέζι.
- Α, μπα. Κάνω βόλτες. Κυρίως περιπλανιέμαι.

Ο διάλογος αυτός, σχόλιο για την κριτική στην πραγμοποίηση, την «ύστατη μορφή αλλοτρίωσης» κατά τον Λούκατς, βρίσκεται σε ένα μετεστραμμένο κόμικ με τίτλο «Η επιστροφή της ταξιαρχίας Ντουρούττι», που κυκλοφόρησε ο Αντρέ Μπερτράντ στο Στρασβούργο το 1966. Το κόμικ κάνει χρήση ενός διαλόγου από το βιβλίο της Μισέλ Μπερνστάιν Όλα τα άλογα του βασιλιά (1960).

Το επαναστατικό κίνημα του παρόντος και του μέλλοντος, όσες και όσοι δηλαδή αντιστέκονται στην οργάνωση του θανάτου, θα θυμούνται τον Γκυ Ντεμπόρ και ό,τι του οφείλουν. Δεν γίνεται να τον παρακάμψουν, γιατί κάθε καινούργια ματιά και κάθε νέα σκέψη τον προϋποθέτουν. Και δεν θα 'ναι οπαδοί – που ποτέ δεν ήθελε κι ούτε χρειάζονται.

Κάθε αναφορά στη ζωή και το έργο του Ντεμπόρ επαναφέρει στη μνήμη μια σειρά από επιλεκτικές συγγενείες του με ιδέες, στιγμές και πρόσωπα, όπως:

- ο Αρτύρ Κραβάν (ο ποιητής-μποξέρ) και ο Λωτρεαμόν (που ήθελε να αντικαταστήσει τη μελαγχολία με το θάρρος, την αμφιβολία με την βεβαιότητα, την απελπισία με την ελπίδα, την κακία με το καλό, τα παράπονα με το καθήκον, τον σκεπτικισμό με την πίστη, τις σοφιστείες με την ψυχρότητα της ηρεμίας και την αλαζονεία με την παραφροσύνη)
- ο Φρανσουά Βιγιόν («Ο κόσμος μία πλάνη είναι»), αλλά και ο Μπαλτάθαρ Γκραθιάν («Υπάρχουν κάποιοι που μέθυσαν μια φορά, αλλά αυτό κράτησε για όλη τους τη ζωή»)
- το νταντά (που θέλησε να καταργήσει την τέχνη χωρίς να την πραγματώσει) και κάποιοι από τους υπερρεαλιστές (που θέλυσαν να πραγματώσουν την τέχνη χωρίς να την καταργήσουν)
- η Ισπανία του '36, η Κρονστάνδη, ο Μάχνο και τα εργατικά συμβούλια
- η Γκαράνς και ο Λασεναίρ των «Παιδιών του Παραδείσου»
- ο Χέγκελ και ο Μαρξ (της κριτικής της αλλοτρίωσης και του φετιχισμού του εμπορεύματος)
- η κριτική της αλλοτρίωσης της καθημερινής ζωής και η θεωρία των στιγμών του Ανρύ Λεφέβρ
- η θεωρία που έχει στόχο να δοκιμαστεί στη φωτιά της πράξης
- η κριτική στην ολότητα της κοινωνίας και όχι σε αποσπάσματά της
- η συνείδηση της εφήμερης ύπαρξής μας και της ματαιότητάς της
- οι συλλογικότητες που αναπτύσσονται με σχέσεις αληθινές
- ένα σφαιρικό σχέδιο που επιδιώκει μια παθιασμένη και πλούσια ύπαρξη και όχι μια παθητική ενατένιση, ένα σχέδιο που θέλει

να καταργήσει όλα όσα καθιστούν προς τον παρόν αδύνατη μια τέτοια ζωή

- ο πολιτικός λόγος που γράφεται σαν ποίημα και τα ποιήματα που γράφονται σαν πολιτικά μανιφέστα, όπως στα ακόλουθα τέσσερα σημεία του ορίζοντα του Ντεμπόρ.

«Το θέαμα δεν υμνεί τους άνδρες και τα όπλα τους, αλλά τα εμπορεύματα και τα πάθη τους».

«Στους επόμενους μήνες η ιστορία και η πραγματική ζωή ξεκίνησαν και πάλι την έφοδό τους ενάντια στον θεαματικό ουρανό» (για τον Μάη του '68).

«Το ζήτημα δεν είναι να διαπιστώσουμε πως οι άνθρωποι ζουν λιγότερο ή περισσότερο φτωχά, αλλά πως ζουν μ' έναν τρόπο που τους διαφεύγει».

«Οι μέρες αυτής της κοινωνίας είναι μετρημένες. Τα δίκια κι οι χαρές της ζυγίστηκαν και βρέθηκαν λειψά. Οι κάτοικοί της χωρίστηκαν σε δύο κομμάτια εκ των οποίων το ένα επιθυμεί την καταστροφή της».

Πολλά ζητήματα σχετικά με τον Ντεμπόρ παραμένουν προφανώς ανοικτά και προσφέρονται για διάλογο. Θα θέλαμε να προτείνουμε δύο απ' αυτά, στα οποία εντοπίζουμε πιθανόν γόνιμες αντιφάσεις:

- *Το ζήτημα του επαναστατικού υποκειμένου*

Ο Άνσελμ Γιάπε στο βιβλίο του για τον Ντεμπόρ περιγράφει το πρόβλημα ως εξής (σελ. 51-53):

«Στην αναζήτηση ενός υποκειμένου ή μιας ουσίας αναγκαστικά ανταγωνιστικής στο θέαμα, ο Ντεμπόρ καταλήγει σε μια άμεση έκκληση προς το προλεταριάτο (...) Στην πραγματικότητα, προσεγγίζουμε εδώ ένα προφανές όριο της θεωρίας του Ντεμπόρ. (...) [Ο] Ντεμπόρ θεωρεί πιθανή, στις υπάρχουσες συνθήκες, την ύπαρξη ενός υποκειμένου, το οποίο βρίσκεται από την ίδια του τη φύση «έξω» από το θέαμα (...) [Αμφιταλαντεύεται όμως] ως προς τον ορισμό του προλεταριάτου, που άλλοτε ταυτίζεται κοινωνιολογικά με τους εργάτες και άλλοτε με εκείνους που τους λείπουν τα πάντα».

- Το ζήτημα της αναγκαιότητας των πρωτοποριών και των "στρατηγών" τους

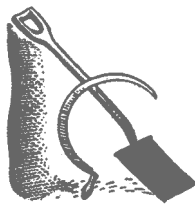
Ο Άσγκερ Γιρν σε κείμενό του με τίτλο *Ο Γκυ Ντεμπόρ και το πρόβλημα του καταραμένου* (1964) αναφέρει:

«Με το να αρνηθεί την αποκλειστικότητα, και τον ρόλο του αρχηγού, ο Ντεμπόρ διατηρεί το δικαίωμα συμμετοχής του στο παιχνίδι, ταυτόχρονα με το ίδιο το άνοιγμα του μελλοντικού παιχνιδιού».

Αντίθετα ο Γιάππε γράφει το 1994 (σελ. 131):

«[Ο Ντεμπόρ] αντιλαμβάνεται και ο ίδιος τον εαυτό του σαν "διοργανωτή παιχνιδιού", σαν στρατηγό που παρατηρεί τη δυναμική των ανθρώπινων ομάδων για να επέμβει την κατάλληλη στιγμή».

Αν υποθέσουμε ότι η ύπαρξη στρατηγικής είναι αναγκαία για τα κινήματα και τις αντιεραρχικές συλλογικότητες, είναι αναγκαία και η ύπαρξη "στρατηγών";



Να αλλάξουμε το χρόνο



στους Αόρατους

Την άνοιξη του 2003 το ξενοδοχείο των ξένων μετονόμασε προσωρινά 19 δρόμους και πλατείες της Άνω Πόλης. Η Δημητρίου Πολιορκητού μετονομάστηκε ΟΔΟΣ ΓΚΥ ΝΤΕΜΠΟΡ και σε μια μικρότερη πινακίδα από κάτω έγραφε: «1931-1994. Έζησε μέρες και νύχτες, ανθρώπους και πολιτείες, και στο βάθος όλων αυτών έναν ακατάπαυστο πόλεμο».

Σ' αυτές τις μέρες και τις νύχτες θα αναφερθώ στη συνέχεια στην αίσθηση της ροής του χρόνου μέσα στον ακατάπαυστο πόλεμο, στη σχέση του Ντεμπόρ με το χρόνο· γιατί αυτή η σχέση συμπεκνώνει θεωρώ και συγχρόνως φωτίζει τη ζωή του (αλλά και το θάνατό του), και γιατί νομίζω ότι μας αφορά.

Ο Ντεμπόρ αφιερώνει δύο κεφάλαια της *Κοινωνίας του Θεάματος* στο ζήτημα του χρόνου: Το πέμπτο, «Χρόνος και Ιστορία», και το έκτο, «Ο Θεαματικός Χρόνος». (Θα πήγαινε μακριά αν προσπαθούσα να τα συνοψίσω, αφού στην ουσία αναλύει την κοινωνική αντίληψη για το χρόνο από τις απαρχές της ανθρωπότητας μέχρι τη σύγχρονη κοινωνία, και το πώς και το γιατί αλλάζει αυτή η αντίληψη, και μαζί της και η βίωση του χρόνου. Εξάλλου, μεγάλο μέρος της ταινίας *Η κοινωνία του θεάματος* που είδαμε προηγουμένως αναφερόταν σ' αυτά τα ζητήματα.) Αλλά και σ' άλλα έργα του επαναλαμβάνει: «Ο άνθρωπος είναι ταυτόσημος με το χρόνο». Και αλλού, σε πιο προσωπικό τόνο: «Η αίσθηση της ροής του χρόνου υπήρξε πάντα πολύ έντονη μέσα μου, και με τραβούσε όπως τραβάει άλλους το κενό ή το νερό».

Ο Ντεμπόρ έχει μάθει από τους ποιητές ότι «η ζωή είναι σύντομη· κι αν αξίζει να ζούμε είναι για να πατήσουμε πάνω στα κεφάλια των βασιλιάδων». Κι έχει μάθει ακόμα ότι «δεν μπορείς να

μπεις δυο φορές στο ίδιο ποτάμι κι ούτε ν' αγγίξεις δυο φορές ένα φθαρτό σώμα στην ίδια κατάσταση». Ο χρόνος είναι ανεπίστρεπτος και γι' αυτό οι ανθρώπινες πράξεις μοναδικές.

Όλα αυτά μοιάζουν γνωστές αλήθειες – και πιθανόν "αφηρημένες". Όμως η αλήθεια είναι η πρακτική αλήθεια: αυτή δηλαδή που μπορούμε να εφαρμόσουμε στη ζωή μας· και η εφαρμογή της πάει μακριά και βαθιά.

Η συνείδηση του περάσματος του χρόνου και της ιστορικότητας του ανθρώπου έρχεται σε σύγκρουση με το χρόνο της εμπορευματικής παραγωγής, που είναι μια «απεριόριστη ποσότητα ισοδύναμων χρονικών διαστημάτων», μια συσσώρευση ποσοτήτων που όλες είναι ίσες μεταξύ τους και ανταλλάξιμες. Αυτός ο χρόνος της οικονομικής παραγωγής (που εκφράζει προφανώς συγκεκριμένα συμφέροντα αφού απορρέει από μια συγκεκριμένη οργάνωση της παραγωγής) επιβάλλεται και επιβάλλει το παγωμένο βήμα του σ' ολόκληρη την κοινωνία. Αρνείται την ιστορία, την πάλη του ανθρώπου για την πραγμάτωσή του, και απαγορεύει την ποιοτική χρήση του χρόνου.

Όμως γνωρίζουμε (από παιχνίδια, περιπλανήσεις, έρωτες και θλίψεις) ότι ο χρόνος δεν είναι ομοιογενής, δεν αποτελείται από ισοδύναμες ποσότητες. Ο χρόνος διαστέλλεται και συστέλλεται – και συγχρόνως περνάει. «Είναι φτιαγμένος από ποιοτικά άλματα, αμετάκλητες επιλογές, από ευκαιρίες που δεν θα ξαναπαρουσιαστούν ποτέ.» Κι είναι αυτή μια γνώση γλυκιά και πικρή μαζί, που ο Ντεμπόρ και οι σύντροφοί του αναλαμβάνουν πλήρως το βάρος και την ευθύνη της. «Η καταστασιακή συμπεριφορά ποντάρει στο κύλισμα του χρόνου», λένε, και: «Όσοι επέλεξαν να χρησιμοποιήσουν ως όπλο το χρόνο, ξέρουν ότι το όπλο τους είναι επίσης ο αφέντης τους, και δεν μπορούν να παραπονεθούν γι' αυτό. Είναι επίσης αφέντης όσων δεν έχουν όπλα, και μάλιστα ο πιο σκληρός».

Είναι, νομίζω, περιττό να λέμε ότι η θεωρία του Ντεμπόρ περιοριζόταν από την εποχή του, ή από μια μεταπολεμική φάση στις ανεπτυγμένες οικονομικά ευρωπαϊκές χώρες, ή από τον πνευματικό του περίγυρο. Προφανώς και περιοριζόταν. Άλλωστε ο ίδιος γνωρίζει ότι οι θεωρίες δεν είναι κανένα πασπαρτού-ευαγγέλιο και ότι «δεν φτιάχνονται παρά για να πεθάνουν μέσα στον

πόλεμο του χρόνου: είναι μονάδες, λιγότερο ή περισσότερο ισχυρές, που πρέπει να ρίξεις στη μάχη την κατάλληλη στιγμή». Αυτό, όμως, που σωστά είδε ο Ντεμπόρ, με καίρια όραση, είναι ότι στον σύγχρονο κόσμο διακυβεύεται η ίδια η ζωή – ότι τελειώνει ο χρόνος των ανθρώπων. Και τελειώνει όχι από λάθος χειρισμούς ή από κακό σχεδιασμό, αλλά από την εγγενή κίνηση της καπιταλιστικής παραγωγής και της καπιταλιστικής οργάνωσης της κοινωνίας. Μια κίνηση που σβήνοντας την ιστορία κι επιβάλλοντας ένα ψευδές αιώνιο παρόν, επιταχύνει φρενιασμένα μέσα στον πιο βαθύ παραλογισμό. Κι αν στην εποχή του η υποταγή εξασφαλιζόταν χάρη στο γενικευμένο ψέμα που μόνο αυτό έπαιρνε το λόγο, σήμερα η στέρηση και η υποταγή σχεδιάζονται ως συνώνυμα του μεταανθρώπου, εμφυτευμένα στο DNA του. Ο χρόνος όλος, ο χώρος όλος, ούτε καν ερείπια· αλλά μια αδιαπέραστη μεμβράνη, αβαθής, λειτουργική και παγωμένη.

Το σχέδιο αυτό πρόκειται να αποτύχει, αλλά όχι δίχως δεινές καταστροφές αν δεν μάθουμε εμείς να ανοίγουμε τη στιγμή υπερασπιζόμενοι το χρόνο των ανθρώπων κι αν δεν πατήσουμε πάνω στα κεφάλια των βασιλιάδων. Ποια μπορεί να είναι τα "ανοιχτήρια", η χρήση του χρόνου που ανοίγει την κατεψυγμένη κονσέρβα της στιγμής; Ο διάλογος, η συνείδηση, η αντίσταση, ο έρωτας, η αγάπη...

Ο χρόνος είναι το Μεγάλο Παιχνίδι, αδιαχώριστα υπαρξιακό και συλλογικό. Και η στιγμή; – ας πούμε, η παρούσα στιγμή;

Βρισκόμαστε σ' ένα παλιό εργοστάσιο, εδώ δίπλα ήταν τα γραφεία της διοίκησης και κάτω παραταγμένες στη σειρά οι μηχανές – και στο πλάι τους, σαν εξαρτήματά τους, παραταγμένες οι εργάτριες κι οι εργάτες, ακίνητοι σε παλιές φωτογραφίες. Όμως το ξέρουμε, προσπαθώντας τώρα να ανοίξουμε τη στιγμή, ότι δεν ήταν απλώς εικόνες. Αλλά συνεχής εκμετάλλευση, διαρκείς ματαιώσεις, μικρές χαρές κι αντιστάσεις. Μια ατελείωτη σύγκρουση, καθόλου αφηρημένη, αφού είχε να κάνει με ζώντα υποκείμενα. Τι μένει απ' αυτό το παρελθόν; Τίποτα – εκτός κι αν το ξεκλειδώσουμε εμείς κι από την πολυπλοκότητά του αποστάξουμε έστω ένα μόριο λύπης.

Την περασμένη άνοιξη ξεκινάει μια φάση μεταστροφής του παλιού αυτού εργοστασίου. Καταλαμβάνεται και θέλει ίσως να πα-

ράγει προϊόντα αγάπης και χάους – που θα 'λεγε κάποιος παλιότερα. (Τώρα βέβαια καταλαβαίνετε ότι το «χάος» που λέω δεν έχει τίποτα να κάνει με τη σύγχρονη σύγχυση ούτε με την καπιταλιστική πεταλούδα που το πέταγμά της στη Νέα Υόρκη μπορεί να προκαλέσει καταιγίδες στη Μαλαισία· όπως και η αγάπη δεν είναι ένας συμφέρων συμβιβασμός. Χρειάζεται να ξεσκονίσουμε τις λέξεις.)

Και η παρούσα στιγμή, που περιέχει όλες αυτές τις προηγούμενες κι άπειρες άλλες, η εκδήλωση αυτή, εσείς κι ό,τι φέρει ο καθένας κι η καθεμία ξεχωριστά, ενδιαφέρον, αμηχανία, αντιρρήσεις, αγωνίες και πάθη, κοινά και προσωπικά – οι δικές μας ματαιώσεις κι οι δικές μας ελλείψεις και καθηλώσεις, οι δικές μας μικρές χαρές κι αντιστάσεις... Η στιγμή μοιάζει τόσο σύνθετη – και πράγματι είναι. Όσο και να την ανοίγουμε, πάντα έχει κι άλλο. Γιατί τα υλικά της είναι ποιότητες, σχέσεις ανθρώπων. Και κανένα διάγραμμα δεν μπορεί να τις περιλάβει, καμιά στατιστική δεν μπορεί να συλλάβει την αλήθεια μας, καμιά ποσότητα δεν μπορεί να μας μετρήσει χωρίς να βγει αυτή λειψή. Η στιγμή ανοιχτή έχει άπειρο βάθος και διαφάνεια.

Αντίθετα, οι εμπορευματικές σχέσεις είναι κάτι αδιαφανή παραπετάσματα λήθης. Μας κυκλώνουν σαν σάβανα. Η αγάπη είναι η συνειδητή επιλογή που μπορεί να τα κουρελιάζει.

Οι κυρίαρχοι το 'χουν χάσει το παιχνίδι. Το ζήτημα τώρα είναι να το κερδίσουμε εμείς.

Όπλο μας είναι ο χρόνος, όπλα μας είναι η στιγμή και ο καιρός.



Γιάννης Δ. Ιωαννίδης
Η κοινωνία του θεάματος σήμερα

Η κοινωνία του θεάματος είναι, όπως γνωρίζετε, ο τίτλος ενός βιβλίου που θεωρείται ότι ξεκίνησε να γράφει γύρω στα 1963 ο Γκυ Ντεμπόρ, συνιδρυτής και εξέχον μέλος της Καταστασιακής Διεθνούς, και το οποίο πρωτοκυκλοφόρησε στη Γαλλία το 1967, λίγο πριν τον περίφημο «Μάη του '68».

Σύμφωνα με τον συγγραφέα του, το βιβλίο αυτό διατυπώνει μια επαναστατική θεωρία, εντελώς απαραίτητη για όσους «θέλουν πραγματικά να ανατρέψουν μια κατεστημένη κοινωνία»: μια θεωρία, η οποία «εξηγεί σε βάθος αυτή την κοινωνία ή τουλάχιστον δίνει την εντύπωση» ότι το κάνει και η οποία πέτυχε «να διακηρύξει ότι το ίδιο το κέντρο του υπάρχοντος κόσμου είναι κακό, αποκαλύπτοντας την ακριβή του φύση» (*Πρόλογος στην τέταρτη ιταλική έκδοση της Κ.τ.Θ., 1979*).

Με άλλα λόγια, ο Γκυ Ντεμπόρ θεωρούσε πως μας προσέφερε μια *πλήρη αλήθεια επί της ουσίας* του υπάρχοντος κόσμου. Γι' αυτό και τόνιζε πως, όσα έγραφε εκεί το 1967, θα ισχύουν «μέχρι το τέλος αυτού του αιώνα [του 20ού] κι ακόμα πιο πέρα» (στο ίδιο) – προφανώς δηλαδή και για σήμερα και για όσο αυτός ο υπάρχων κόσμος και το «κέντρο» του παραμένουν όρθια.

Αυτά σημαίνουν πως η όποια συζήτηση για την επικαιρότητα της θεωρίας του οφείλει να τοποθετείται *κατ' αρχήν* πάνω σ' αυτή τη θεμελιώδη αξίωση με την οποία τη φόρτισε ο ίδιος ο συγγραφέας της.

Ο Γκυ Ντεμπόρ πέτυχε διάνα; Η θεωρία του «θεάματος» εξηγεί πράγματι «ικανοποιητικά την κατεστημένη κοινωνία»; Φανερώνει και κατονομάζει την «ακριβή φύση» του «ιδίου του κέντρου του

υπάρχοντος κόσμου»; Είναι νομίζω απαραίτητο ν' απαντήσουμε σ' αυτά τα ερωτήματα, ώστε να συζητήσουμε σοβαρά για την «κοινωνία του θεάματος σήμερα».

Επιπλέον, τα ερωτήματα αυτά, όποια κι αν είναι η τελική μας απάντηση, πρέπει να μας απασχολούν πάντοτε, εάν δεν θέλουμε «η κριτική έννοια του θεάματος να εκχυδαϊστεί σε κάποια κενή φόρμουλα της κοινωνιολογικοπολιτικής ρητορείας, για να εξηγεί και να καταγγέλλει αφηρημένα τα πάντα» (Κ.τ.Θ. § 203).

Η προϊστορία της έννοιας «θέαμα» στη σκέψη του Γκυ Ντεμπόρ

Για ν' απαντήσουμε στα παραπάνω ερωτήματα, θεωρώ πως πρέπει να εξετάσουμε τη διαμόρφωση και μετεξέλιξη της έννοιας «θέαμα» μέσα στη σκέψη του Ντεμπόρ. Διότι ο όρος αυτός εμφανίζεται στη σκέψη του πολύ νωρίτερα από το 1967, νωρίτερα ακόμα κι από το 1963. Μόνο που, τότε, τον συσχετίζει μεν με την κατεστημένη αλλοτρίωση αλλά δεν του αποδίδει ακόμα την ιδιότητα να «εξηγεί ικανοποιητικά την κατεστημένη κοινωνία» ούτε να κατονομάζει «το ίδιο το κέντρο του υπάρχοντος κόσμου».

1957

Πράγματι, το 1957, στην Έκθεση πάνω στην κατασκευή καταστάσεων –κατά κάποιον τρόπο ιδρυτικό κείμενο της Καταστασιακής Διεθνούς–, συσχετίζει άμεσα την «κατασκευή καταστάσεων» με το «θέαμα» ως εξής: «Η κατασκευή καταστάσεων αρχίζει με την κατάρρευση του σύγχρονου θεάματος. Είναι εύκολο να δει κανείς σε ποιο βαθμό η ίδια η αρχή του θεάματος –η μη-παρέμβαση– συνδέεται με την αλλοτρίωση του παλιού κόσμου. Συνεπώς, τα πλέον οξυδερκή επαναστατικά πειράματα στο πεδίο της κουλτούρας πρέπει να αποσκοπούν στο σπάσιμο της ψυχολογικής ταύτισης του θεατή με τον ήρωα, ώστε να τον σπρώξουν να δραστηριοποιηθεί προκαλώντας τις ικανότητές του να επαναστατικοποιήσει την ίδια του τη ζωή».

Εδώ το «θέαμα» προσδιορίζεται ως η αρχή της «μη-παρέμβα-

σης», όπως το 1967 θα κατονομαστεί μεταξύ άλλων και σαν «το αντίθετο του διαλόγου» (Κ.τ.Θ. § 18). Ναι μεν «συνδέεται με την αλλοτρίωση του παλιού κόσμου», αλλά δεν φιλοδοξεί να περιγράψει ούτε αυτή την ίδια την αλλοτρίωση επακριβώς ούτε «το ίδιο» το κέντρο του «παλιού κόσμου». Περιγράφει απλώς την αρχή της αλλοτρίωσης, που ισχύει για το αποκλειστικό πεδίο της κουλτούρας.

1960

Το ίδιο συμβαίνει και με το κείμενο *Προκαταρκτικές σημειώσεις για τον προσδιορισμό ενός ενιαίου επαναστατικού προγράμματος*, που έγραψε ο Ντεμπόρ το 1960 μαζί με τον Πιέρ Κανζουέρ, στέλεχος της ομάδας «Σοσιαλισμός ή Βαρβαρότητα». Το «θέαμα» αφορά και εδώ στο αποκλειστικό πεδίο της κουλτούρας.

Διαβάζουμε: «Όλες οι μορφές της καπιταλιστικής κοινωνίας σήμερα βασίζονται σε τελική ανάλυση στη γενικευμένη και –στο επίπεδο των μαζών– σταθερή διαίρεση μεταξύ διευθυνόντων και εκτελεστών, μεταξύ εκείνων που δίνουν εντολές κι εκείνων που τις εκτελούν [...] Έξω από την εργασία [*Προσέξτε: έξω από την εργασία*], το θέαμα είναι ο κυρίαρχος τρόπος με τον οποίο οι άνθρωποι σχετίζονται μεταξύ τους. Μόνο μέσω του θεάματος ο λαός αποκτά μια (πλαστοποιημένη) γνώση κάποιων γενικών όψεων της κοινωνικής ζωής, από τα επιστημονικά και τεχνολογικά επιτεύγματα έως τους κυρίαρχους τρόπους συμπεριφοράς και τις ενορχηστρωμένες συνδιασκέψεις των διεθνών αρχηγών κρατών. Η σχέση μεταξύ δημιουργών και θεατών είναι μόνο μια μετάθεση της σχέσης μεταξύ διευθυνόντων και εκτελεστών» (*Προκαταρκτικές σημειώσεις...*).

Το «θέαμα» λοιπόν δεν αφορά, ούτε εδώ, το «κέντρο του υπάρχοντος κόσμου» αλλά την κουλτούρα. Είναι ο κυρίαρχος τρόπος σχέσης «έξω από την εργασία», μια «μετάθεση» στο πεδίο της κουλτούρας της διαίρεσης μεταξύ διευθυνόντων και εκτελεστών.

1961

Το 1961, στα πλαίσια της συνεργασίας του με την ομάδα «Εργατική Εξουσία», που είχε προέλθει από το «Σοσιαλισμός ή Βαρβαρότητα», ο Ντεμπόρ γράφει το κείμενο *Για να κρίνουμε επαναστατικά την τέχνη*, με αφορμή την ταινία «Με κομμένη την ανάσα» του Ζαν-Λυκ Γκοντάρ, που είχε εντυπωσιάσει το κοινό εκείνη την εποχή.

Εκεί, ο Ντεμπόρ επανέρχεται στην έννοια του «θεάματος» ως εξής: «Τη σχέση ενός θεάματος με τα προβλήματα της κοινωνίας δεν πρέπει να την αναζητήσουμε στις επιφανειακές σημασιοδοτήσεις του, αλλά στο *επίπεδο της λειτουργίας του ως θεάματος*». Διακρίνει λοιπόν «το θέαμα» από «τα θεάματα» (ταινίες, κ.λπ.) και μιλάει για μια γενικότερη «λειτουργία» του θεάματος, πάντοτε στο πεδίο της κουλτούρας.

Πράγματι, αμέσως μετά την παραπάνω φράση παραθέτει το απόσπασμα από την Έκθεση..., που προανέφερα, και παρακάτω συνεχίζει: «Η συγγένεια ανάμεσα στην πρωτοκαθεδρία του θεάματος στην κοινωνική ζωή και την πρωτοκαθεδρία μιας τάξης διευθυνόντων (που αμφότερες θεμελιώνονται στην αντιφατική ανάγκη μιας παθητικής συναίνεσης), δεν είναι ένα παράδοξο, μια παραδοξολογία. Είναι μια εξίσωση γεγονότων, που χαρακτηρίζουν αντικειμενικά τον σύγχρονο κόσμο. Εδώ συναντούνται η πολιτιστική κριτική, που αντλεί την εμπειρία της από την αυτοκαταστροφή της μοντέρνας τέχνης, και η πολιτική κριτική, που αντλεί την εμπειρία της από την καταστροφή του εργατικού κινήματος από τις δικές του αλλοτριωμένες οργανώσεις».

Το «θέαμα» αφορά λοιπόν, και εδώ, τη σφαίρα της κουλτούρας και της πολιτιστικής κριτικής *έξω από την εργασία*, ενώ η διαίρεση διευθυνόντων-εκτελεστών (θέση της ομάδας «Σοσιαλισμός ή Βαρβαρότητα» από κάμποσα χρόνια πριν) αφορά το πεδίο της εργασίας και την *πολιτική* κριτική. Υπάρχει μεν «συγγένεια» και «εξίσωση γεγονότων» μεταξύ τους αλλά το «θέαμα» δεν κατονομάζεται ως κέντρο ή κεντρικότερο, ούτε η κοινωνία μας μπορεί να εξηγηθεί ικανοποιητικά μόνο με τη βοήθεια της έννοιας «θέαμα».

Την ίδια χρονιά, στην ομιλία του *Προοπτικές για συνειδητές τροποποιήσεις μέσα στην καθημερινή ζωή* (Internationale Situa-

tionniste, τχ 6), ο Ντεμπόρ γράφει: «Αυτή η κοινωνία τείνει ν' απομονώνει τους ανθρώπους σαν μεμονωμένους καταναλωτές [προσέξτε: σαν καταναλωτές, δηλαδή και πάλι «έξω από την εργασία»], ν' απαγορεύει την επικοινωνία. Έτσι η καθημερινή ζωή είναι επίσης ιδιωτική ζωή, τόπος του διαχωρισμού και του θεάματος [...] το προλεταριάτο οφείλει να απαρνηθεί οτιδήποτε υπερβαίνει την καθημερινή ζωή, ή μάλλον ισχυρίζεται ότι την υπερβαίνει: το θέαμα, τις "ιστορικές" λέξεις ή χειρονομίες, το "μεγαλείο" των διευθυνόντων, το μυστήριο των εξειδικεύσεων, την "αθανασία" της τέχνης και την εξωτερική προς τη ζωή σπουδαιότητά της».

Έως εδώ λοιπόν ο Ντεμπόρ δεν θεωρούσε ότι η κοινωνία βασίζεται στο «θέαμα» αλλά στο διαχωρισμό «διευθυνόντων-εκτελεστών» μέσα στην εργασία. Θεωρούσε ότι το «θέαμα» και η κριτική του θεάματος αφορά την πολιτιστική σφαίρα και τη σφαίρα της «καθημερινής ζωής», ενώ ο διαχωρισμός διευθυνόντων-εκτελεστών και η κριτική του αφορά την πολιτική σφαίρα – τη σύνδεση των οποίων έχετε σαν ζητούμενο στη βάση της «συγγένειας» μεταξύ του πολιτιστικού «θεάματος» και του «διαχωρισμού διευθυνόντων-εκτελεστών» μέσα στην παραγωγή. Έτσι, η ίδια η κοινωνία δεν κατονομάζεται ως «κοινωνία του θεάματος».

1963

Δύο χρόνια αργότερα, το 1963, συναντάμε –αλλά χωρίς καμιά επεξήγηση– τον όρο «κοινωνία του θεάματος» στο κείμενο *Κυριαρχία της φύσης, ιδεολογία, τάξεις*, που δημοσιεύτηκε στην επιθεώρηση I.S. (τχ 8). Το κείμενο αυτό, που ασφαλώς συνυπογράφει ο Ντεμπόρ, επαναλαμβάνει το μαρξικό σχήμα περί αντίφασης μεταξύ παραγωγικών δυνάμεων και παραγωγικών σχέσεων, με τη διευκρίνιση ότι «αυτή η αντίφαση πρέπει τώρα να αναγνωσθεί ως η καταδίκη της ποταπής και ταυτόχρονα επικίνδυνης ανάπτυξης που επιφυλάσσει για τον εαυτό της η αυτο-ρύθμιση αυτής της παραγωγής, σε σχέση με τη μεγαλειώδη δυνατή ανάπτυξη που μπορεί να στηριχτεί στην παρούσα οικονομική υποδομή».

Εδώ, στηριγμένοι στο σχήμα της ομάδας «Σοσιαλισμός ή Βαρ-

βαρότητα» περί «διευθυνόντων-εκτελεστών», οι καταστασιακοί και ο Ντεμπόρ το προεκτείνουν προς τις πιο οικείες τους περιοχές και το διευρύνουν πέραν του πεδίου της εργασίας: «Προλετάριοι είναι εκείνοι που δεν έχουν καμιά δυνατότητα να μετασχηματίσουν τον κοινωνικό χωρόχρονο που η κοινωνία τους δίνει να καταναλώσουν» (ιδέα που ξανασυναντάμε στην Κ.τ.Θ. § 114), ενώ «οι διευθύνοντες είναι εκείνοι που οργανώνουν αυτό το χωρόχρονο κι έχουν ένα περιθώριο προσωπικής επιλογής». Μάλιστα, αυτό το διαχωρισμό τον θεωρούν, εδώ, κεντρικό αυτού του κόσμου: «Με δεδομένη αυτή τη διαίρεση, όλες οι άλλες διαφορές κοινωνικής θέσης πρέπει να θεωρούνται σαν δευτερεύουσες». Άρα, κεντρικό στον υπάρχοντα κόσμο δεν είναι το «θέαμα» αλλά ο διαχωρισμός μεταξύ «διευθυνόντων-οργανωτών» του *κοινωνικού χωρόχρονου* και «εκτελεστών-διευθυνόμενων» καταναλωτών του.

Εκτός αυτού, εκείνο που στο παραπάνω κείμενο έχει εξαιρετικό ενδιαφέρον για το θέμα που συζητάμε, είναι η σαφής και αποκλειστική σύνδεση της έννοιας «θέαμα» με την *ιδεολογία και την προπαγάνδα*.

Πράγματι εδώ, με βάση μια ιδέα του Ραούλ Βανεγκέμ (*Βασικές κοινοτοπίες*, Ι.Σ. τχ 7, 1962), η ιδεολογία προτείνεται σαν ένα «αναλγητικό, υπνωτικό, ηρεμιστικό» και σαν «ναρκωτικό» – «το θέαμα είναι ένα ναρκωτικό για σκλάβους», θα διαβάσουμε τρία χρόνια αργότερα. Αφ' ετέρου, οι καταστασιακοί εξηγούν την αξία ενός βιβλίου του Ζακ Ελύλ για την *προπαγάνδα* («περιγράφει την ενότητα των διαφόρων μορφών παραγωγής εξαρτημένων ανακλαστικών» και «δείχνει ότι αυτή η διαφήμιση-προπαγάνδα είναι κι ένα φάρμακο σε μια κοινωνία σφαιρικά άρρωστη, το οποίο μας επιτρέπει να ανεχόμαστε την αρρώστια χειροτερεύοντάς την»), και καταλήγουν: «Οι άνθρωποι είναι σε μεγάλο βαθμό συνένοχοι της προπαγάνδας, του κυρίαρχου θεάματος, επειδή δεν θα μπορούσαν να το απορρίψουν παρά αμφισβητώντας ολοκληρωτικά την κοινωνία» (η υπογράμμιση δική μου).

Συνεπώς, έως το 1963, τίποτα δεν μας επιτρέπει ακόμα να σκεφτούμε πως ο Ντεμπόρ θεωρούσε το «θέαμα» σαν «το ίδιο το κέντρο του υπάρχοντος κόσμου». Ίσα-ίσα, η έννοια αυτή εξακολουθούσε να μένει στο πεδίο της κουλτούρας, της ιδεολογίας, ή ακόμα πιο περιορισμένα της διαφήμισης και της προπαγάνδας.

1966

Έστω όμως ότι το 1963 είναι ακόμη μακριά από το 1967, και ότι στα μεταξύ τους τέσσερα χρόνια μετεξελίχθηκε η σκέψη του Ντεμπόρ πάνω στο «θέαμα». Απολύτως θεμιτό. Ωστόσο, όσα έλεγε από το 1957 έως το 1963, τα επαναλαμβάνει και το 1966, δηλαδή ένα μόλις χρόνο πριν από την κυκλοφορία της *Κοινωνίας του θεάματος*. Εννοώ βεβαίως το κείμενο *Η παρακμή και η πτώση της θεαματικής-εμπορευματικής οικονομίας*, που γράφτηκε από τον ίδιο τον Ντεμπόρ, όπως θεωρείται, με αφορμή την εξέγερση στο Λος Άντζελες την προηγούμενη χρονιά (I.S. τχ 10). Σ' αυτό το κείμενο μάλιστα ο Ντεμπόρ επεξηγεί για πρώτη φορά εκτεταμένα τη σχέση μεταξύ «θεάματος» και εμπορεύματος, κι είναι σημαντικό να δούμε πώς το έκανε τότε.

Η εξέγερση εκείνη περιγράφεται ως «εξέγερση [Προσέξτε: όχι κατά του «θεάματος» αλλά] κατά του εμπορεύματος, κατά του κόσμου του εμπορεύματος και του εργαζόμενου-καταναλωτή που είναι ιεραρχικά υποταγμένος στα μέτρα και σταθμά του εμπορεύματος». Πιο συγκεκριμένα, ο Ντεμπόρ θεωρεί πως η εξέγερση στο Λος Άντζελες οφειλόταν στο γεγονός ότι οι Μαύροι της αμερικανικής κοινωνίας «παίρνουν κατά γράμμα την προπαγάνδα του σύγχρονου καπιταλισμού, τη διαφήμισή του περί αφθονίας [Προσέξτε: την «προπαγάνδα», τη «διαφήμιση» του σύγχρονου καπιταλισμού] και γι' αυτό θέλουν αμέσως όλα αυτά τα εμπορεύματα που δείχνονται και είναι αφηρημένα διαθέσιμα [Προσέξτε: «δείχνονται» και «αφηρημένα διαθέσιμα»], επειδή θέλουν να τα χρησιμοποιήσουν» (στο ίδιο).

Οπότε: «Οι αμερικανοί Μαύροι είναι το προϊόν της σύγχρονης βιομηχανίας, όπως και η ηλεκτρονική, η διαφήμιση, το κύκλοτρον. Φέρουν κι αυτοί τις αντιφάσεις του. Είναι οι άνθρωποι που ο θεαματικός παράδεισος οφείλει ταυτόχρονα ν' αφομοιώνει και ν' απωθεί. Έτσι, μέσω αυτών, ο ανταγωνισμός ανάμεσα στο θέαμα και τη δραστηριότητα των ανθρώπων φανερώνεται ολοκληρωτικά. Το θέαμα είναι *οικουμενικό* όπως και το εμπόρευμα. Αλλά επειδή ο κόσμος του εμπορεύματος θεμελιώνεται πάνω σε μια ταξική αντίθεση, το εμπόρευμα είναι και το ίδιο ιεραρχικό. Η υποχρέωση που έχει το εμπόρευμα, συνεπώς και το θέαμα που πλη-

ροφορεί/μορφώνει τον κόσμο του εμπορεύματος [Προσέξτε: «πληροφορεί/μορφώνει»], να είναι ταυτόχρονα οικουμενικό και ιεραρχικό, οδηγεί σε μια οικουμενική ιεράρχηση [...] Το θέαμα είναι ένα ναρκωτικό για σκλάβους. Δεν εννοεί να το παίρνει κανείς κατά γράμμα, αλλά να το ακολουθεί από κάποια ελάχιστη απόσταση (εάν δεν υπάρχει αυτή η καθυστέρηση, τότε φανερώνεται ο φενακισμός)» (στο ίδιο).

Είναι λοιπόν σαφές ότι ακόμα και έως το 1966 ο Ντεμπόρ, όχι μόνο δεν προσδιορίζει το «θέαμα» ως το «κέντρο της υπάρχουσας κοινωνίας» αλλά, συγκεκριμενοποιώντας κατά κάποιον τρόπο τις προηγούμενες ιδέες του για το ρόλο του «θεάματος» στη σφαίρα της κουλτούρας, το προσδιορίζει κυρίως ως *ιδεολογία, προπαγάνδα, πληροφόρηση/μόρφωση και διαφήμιση του κόσμου του εμπορεύματος και του καπιταλισμού*.

Ελάχιστη σχέση έχουν όλα αυτά με τις διατυπώσεις του στην *Κοινωνία του θεάματος*, την αμέσως επόμενη χρονιά, σύμφωνα με τις οποίες το «θέαμα» δεν αφορά αποκλειστικά στο πεδίο της κουλτούρας, ούτε της ιδεολογίας και της προπαγάνδας ή της πληροφορίας/μόρφωσης του κόσμου του εμπορεύματος, αλλά κάτι πολύ περισσότερο και ουσιαστικότερο, δηλαδή το «ίδιο το κέντρο του υπάρχοντος κόσμου».

Η μόνη ιδέα, εδώ, που ίσως προσεγγίζει την ιδέα της *Κοινωνίας του θεάματος*, είναι η ιδέα ότι «το θέαμα πληροφορεί/μορφώνει τον κόσμο του εμπορεύματος», δηλαδή ότι αποτελεί μια κατά κάποιον τρόπο «πληροφορική/διαμορφωτική αρχή» του κόσμου του εμπορεύματος. Ωστόσο είναι ακόμα καθαρό ότι ο κόσμος του εμπορεύματος δεν περιγράφει «το ίδιο το κέντρο του υπάρχοντος κόσμου», εφόσον, όπως διευκρινίζει εκεί ο Ντεμπόρ, το εμπόρευμα «θεμελιώνεται πάνω σε μια ταξική αντίθεση» και όχι πάνω στο «θέαμα».

Όπως θα προσπαθήσω να δείξω, αυτή η διαφορά μεταξύ 1957-1966 και 1967 δεν είναι απλώς μια διαφορά «εννοιολογικού βάθους» ή εννοιολογικής εκλέπτυνσης, αλλά θέτει ένα *καίριο πρόβλημα* στην ίδια την έννοια του «θεάματος», όπως μας τη δίνει το βιβλίο του 1967.

Το πρόβλημα της ντεμπορικής έννοιας «θέαμα»

Συγκεκριμένα:

1. Εάν, όπως μας λέει ο Ντεμπόρ μεταξύ 1957 με 1966, ο κόσμος μας *θεμελιώνεται* σε μια ταξική αντίθεση και πιο συγκεκριμένα στη διαίρεση μεταξύ «διευθυνόντων» και «εκτελεστών»·
2. εάν αυτή η *κεντρική* του αντίφαση συνίσταται, ευρύτερα, στο διαχωρισμό μεταξύ εκείνων που οργανώνουν το χωρόχρονο κι εκείνων που τον καταναλώνουν «παθητικά», δηλαδή χωρίς δυνατότητα να τον μετασχηματίσουν·
3. εάν, συνεπώς, σ' αυτόν εδώ τον κόσμο υπάρχουν κάποιοι, δηλαδή εκείνοι που τον *διευθύνουν και οργανώνουν*, οι οποίοι μάλιστα «έχουν ένα περιθώριο προσωπικής επιλογής» πάνω στο πώς θα οργανώσουν τον κοινωνικό χωρόχρονο, *αποκλείοντας* τον υπόλοιπο κόσμο από αυτή την κεντρική δραστηριότητα·
4. εάν ο όρος «θέαμα» περιγράφει την «αρχή της μη-παρέμβασης» – δηλαδή την «αρχή» της οργανωμένης από κάποιους *παρεμπόδισης/αποκλεισμού* στους υπολοίπους να «παρέμβουν» στα πράγματα·
5. εάν, έτσι, υπάρχει μεν «συγγένεια αρχής» μεταξύ του διαχωρισμού διευθυνόντων-εκτελεστών και «θεάματος» αλλά
6. στο επίπεδο της *κεντρικής* αντίφασης του υπάρχοντος κόσμου η «ακριβής φύση» αυτής της αρχής είναι ο *αποκλεισμός*,
7. ενώ το «θέαμα» είναι «ένα ναρκωτικό για σκλάβους», δηλαδή η *ιδεολογία* που «*πληροφορεί/μορφώνει* τον κόσμο του εμπορεύματος» τυλίγοντας σ' ένα πέπλο ομίχλης την *κεντρική* αντίφαση του υπάρχοντος κόσμου,

τότε είναι προφανές ότι η αρχή και η έννοια του «θεάματος» δεν περιγράφει όλο τον υπάρχοντα κόσμο, δεν επεξηγεί ικανοποιητικά όλη την κατεστημένη κοινωνία, ούτε πολύ περισσότερο το «κέντρο» της.

Πολύ απλά: εάν υπάρχουν σ' αυτό τον κόσμο κάποιοι που τον διευθύνουν και τον οργανώνουν, έχοντας μάλιστα «ένα περιθώριο προσωπικής επιλογής», τότε αυτοί οι διευθύνοντες-οργανωτές δεν είναι θεατές – ούτε καν σκλάβοι! Και βέβαια, ο όρος «θέαμα» και «ναρκωτικό για σκλάβους» δεν *κατονομάζει τη δραστηριότητά τους*, που ασκείται ακριβώς στο *κέντρο του υπάρχοντος κόσμου*,

έστω κι αν αυτοί οργανώνουν τον κόσμο έτσι ώστε οι υπόλοιποι άνθρωποι να μην έχουν δυνατότητα παρέμβασης και να καταντούν, έτσι, «θεατές».

Επιπλέον εάν, όπως λέει ο Ντεμπόρ μεταξύ 1957 με 1966, η υπάρχουσα κοινωνία θεμελιώνεται στον αποκλεισμό της μεγάλης πλειοψηφίας των ανθρώπων από τις διαδικασίες «οργάνωσης και μετασχηματισμού της ζωής» τους, τότε είναι επόμενο αυτοί οι αποκλεισμένοι άνθρωποι να βρίσκονται στη θέση του *θεατή* ως προς αυτές τις διαδικασίες. Αυτό όμως σημαίνει ότι *πρώτα* αποκλείονται, δηλαδή στέλνονται στην "κερκίδα" της ζωής, και έτσι, *έπειτα*, γίνονται «θεατές» του υπάρχοντος κόσμου ή «κόσμου του εμπορεύματος».

Συνεπώς, με βάση αυτά τα δεδομένα:

- το «θέαμα» (όπως ακριβώς και το εμπόρευμα στον Μαρξ) είναι ένα *δευτερεύον αποτέλεσμα* του αποκλεισμού των ανθρώπων από τις διαδικασίες οργάνωσης και μετασχηματισμού της ζωής τους·
- *πρωτεύων*, άρα *κεντρικός* στην υπάρχουσα κοινωνία, είναι αυτός ο *αποκλεισμός* των «εκτελεστών-σκλάβων» από τους «διευθύνοντες-κυρίους», με διακυβευόμενο αντικείμενο την *οργάνωση και μετασχηματισμό των συνθηκών ζωής*· ενώ
- το «θέαμα» (όπως και το εμπόρευμα στον Μαρξ) ακολουθεί, έπεται, στη σφαίρα της κουλτούρας, της καθημερινής ζωής, της ιδεολογίας, της διαφήμισης-προπαγάνδας, σαν «πληροφόρηση του κόσμου του εμπορεύματος» και «ναρκωτικό για σκλάβους».

Αυτά μας λένε οι χρήσεις κι επεξηγήσεις της έννοιας «θέαμα» από τον Ντεμπόρ μεταξύ 1957 με 1966. Κι όλα αυτά συνιστούν, σαφώς, μια *πολιτική*, άρα *θεσμική*, σκέψη και τοποθέτηση, η οποία –εάν την ακολουθήσουμε– μας καλεί να τοποθετηθούμε πρωταρχικά, *όχι πάνω στο «θέαμα» αλλά πάνω στον αποκλεισμό*, δηλαδή να συλλάβουμε τον αποκλεισμό και όχι το «θέαμα» ως «το ίδιο το κέντρο του υπάρχοντος κόσμου».

Ο κόσμος ως «σκηνοθεσία»

Μήπως όμως θα μπορούσαμε να σκεφτούμε πως η κεντρική δραστηριότητα αυτών των *μη-θεατών και μη-σκλάβων* διευθυνόντων-οργανωτών του κόσμου είναι η «παραγωγή θεάματος», οπότε δικαίως ο Ντεμπόρ θεώρησε πως η έννοια του «θεάματος» περιγράφει το ίδιο το κέντρο αυτού του κόσμου;

Ασφαλώς και όχι! Εάν η κεντρική δραστηριότητα των *μη-θεατών και μη-σκλάβων* διευθυνόντων-οργανωτών αυτού του κόσμου συνίσταται στην «παραγωγή θεάματος», τότε η κεντρική αυτή δραστηριότητά τους –η οποία στήνει την υπάρχουσα κοινωνία και συνεπώς αποτελεί το «κέντρο» της– δεν θα πρέπει να περιγράφεται με τον όρο «θέαμα» αλλά με τον πολύ πιο ακριβή όρο «σκηνοθεσία», και οι ίδιοι να μην κατονομάζονται πλέον σαν «διευθύνοντες-οργανωτές» απλώς, αλλά σαν «σκηνοθέτες» του υπάρχοντος κόσμου!

Εάν προσέξουμε τα κείμενα που έγραψε αργότερα ο Γκυ Ντεμπόρ, από τον *Πρόλογο στην Ιταλική έκδοση της Κ.τ.Θ.* το 1979 κι έπειτα, θα δούμε πως αυτή η φαντασμαγορική ιδέα περί του κόσμου ως «σκηνοθεσία» και περί «σκηνοθετών» του, όχι μόνον δεν απουσιάζει αλλά αντίθετα επιβάλλεται όλο και περισσότερο! Τι άλλο πράγματι υπονοούν όλες αυτές οι περίπου "συνωμοσιολογικές" απόψεις του που διαβάζουμε εκεί;

Ωστόσο, παρά τη μερική αλήθεια τους –διότι, βεβαίως, συνωμοσίες υπήρξαν και υπάρχουν ανέκαθεν, μόνο που δεν *φτιάχνουν* αυτές την ανθρώπινη ιστορία, είτε προέρχονται από "αντιδραστικούς" είτε από "επαναστάτες"–, αυτές οι ύστερες απόψεις του Ντεμπόρ είναι άκρως απογοητευτικές. Και θεωρητικά, και πολιτικά, και φιλοσοφικά, και υπαρξιακά ακόμη.

Εάν ο υπάρχων κόσμος χαρακτηρίζεται *κεντρικά* από το «διαχωρισμό μεταξύ διευθυνόντων-εκτελεστών», αυτοί οι διευθύνοντες και οργανωτές της ζωής δεν σκηνοθετούν τον κόσμο. Αποκλείουν. Και δεν αποκλείουν εκτοξεύοντας «εικόνες αποσπασμένες από κάθε όψη της ζωής» και «θεάματα»! Πώς είναι δυνατόν ν' αποκλειστεί κάποιος από την «οργάνωση και το μετασχηματισμό της ζωής» του μόνο και μόνον επειδή κάποιος άλλοι του σερβίζουν «εικόνες» και «θεάματα»; Εάν οι διευθύνοντες-οργανωτές απο-

κλείουν, το κάνουν *πρωταρχικά* με άλλους τρόπους, όπως εκείνοι λ.χ. που περιέγραψε ο Μαρξ στην *Πρωταρχική συσσώρευση κεφαλαίου*. Και αφού αποκλείσουν τους υπολοίπους, τότε φέρνουν τους αποκλεισμένους στην "κερκίδα" και στην κατάσταση του «θεατή». Ε, άμα είσαι στην κερκίδα, θέλεις και πασατέμπο – αλλά δεν είναι ο πασατέμπος που σε βαστάει εκεί! Για το τι τρέχει στην "κερκίδα" έκανε τόση φασαρία ο Ντεμπόρ μιλώντας το 1967 περί «θεάματος»;

Σ' αυτή την απογοητευτική σκέψη μας οδηγεί όμως, εκ των πραγμάτων, η τοποθέτηση της έννοιας «θέαμα» αντί της έννοιας «αποκλεισμός» στο «κέντρο του υπάρχοντος κόσμου».

«Η κοινωνία του θεάματος»

Μήπως όμως την απάντηση σε όλα τα παραπάνω προβλήματα, μας τη δίνει το θεωρούμενο ως το ώριμο και πιο ολοκληρωμένο έργο του, *Η κοινωνία του θεάματος* του 1967;

Στο βιβλίο αυτό συναντούμε, πράγματι, μια *μετεξέλιξη* σε σχέση με όλους τους μέχρι και το 1966 ορισμούς του της έννοιας «θέαμα». Το κατά πόσον αυτή η μετεξέλιξη είναι και *πρόοδος* –δηλαδή αποσαφηνίζει καλύτερα την «ακριβή φύση» του υπάρχοντος κόσμου– ή όχι, θα το εξετάσω ευθύς αμέσως.

Τώρα πλέον, στην *Κοινωνία του θεάματος*, το «θέαμα» δεν προσδιορίζεται απλώς ως ιδεολογία, έστω και οπτικοακουστική, αλλά ως «υλοποιημένη ιδεολογία»· δεν περιγράφει απλώς τον «τρόπο κατά τον οποίο οργανώνει τη ζωή ο καπιταλισμός», ούτε μόνο την «πληροφορία του κόσμου του εμπορεύματος», δηλαδή την «προπαγάνδα» και τη «διαφήμισή» του· δεν είναι πλέον απλώς ένα «ναρκωτικό για σκλάβους», αλλά «παρουσιάζεται σαν η ίδια η κοινωνία, σαν ένα μέρος της κοινωνίας και σαν όργανο ενοποίησης» (Κ.τ.Θ. § 3).

Βεβαίως, και εδώ το «θέαμα» προσδιορίζεται σε πολύ μεγάλο βαθμό σαν *ιδεολογία* και *προπαγάνδα*. Δεν θα σας κουράσω με πολλές παραθέσεις αποσπασμάτων. Ας θυμίσω μόνο: «[Το θέαμα] είναι η πανταχού παρούσα επιβεβαίωση της επιλογής που έχει ήδη γίνει μέσα στην παραγωγή και η αντίστοιχη κατανάλωσή

της» (§ 6). «Το θέαμα είναι ο μη-διακοπτόμενος λόγος, που η παρούσα τάξη πραγμάτων επιφυλάσσει για τον εαυτό της, ο εγκωμιαστικός της μονόλογος» (§ 24). «Το θέαμα εκφράζει αυτό που η σύγχρονη κοινωνία *μπορεί να κάνει*, μέσα όμως σ' αυτή την έκφραση το *επιτρεπτό* αντιτίθεται απολύτως στο *εφικτό*» (§ 25). «Ο ταυτόχρονα παρών και απών κόσμος, που το θέαμα μας δείχνει, είναι ο κόσμος του εμπορεύματος, ο οποίος κυριαρχεί σε ό,τι είναι βιωμένο» (§ 37). «Το θέαμα είναι ένας διαρκής πόλεμος του σπίου για να μας αναγκάσει ν' αποδεχτούμε την ταύτιση των αγαθών με τα εμπορεύματα και την ταύτιση της ικανοποίησης με την επιβίωση» (§ 44).

Ωστόσο, κατά τον Ντεμπόρ, το «θέαμα» είναι τώρα κάτι πολύ περισσότερο από ιδεολογία και προπαγάνδα, κι αυτό υποτίθεται ότι θέλει *επί της ουσίας* να μας πει *Η κοινωνία του θεάματος* όταν το τοποθετεί στο «ίδιο το κέντρο του υπάρχοντος κόσμου», θεωρώντας ότι περιγράφει «την ακριβή φύση του».

Πώς όμως στηρίζει κάτι τέτοιο; Πώς είναι δυνατόν το «θέαμα» να είναι κάτι περισσότερο από ιδεολογία-προπαγάνδα, έστω και οπτικοακουστική; Πώς είναι δυνατόν να κατονομάζει και να περιγράφει κάτι περισσότερο από αυτό που συμβαίνει στην "κερκίδα"; Πώς είναι δυνατόν το «κέντρο» της υπάρχουσας κοινωνίας να είναι το «θέαμα» και όχι ο, εκ μέρους μιας μειοψηφίας, πρωτεύων και καθοριστικός αποκλεισμός της μεγάλης πλειοψηφίας των ανθρώπων από τις διαδικασίες οργάνωσης και μετασχηματισμού της ζωής τους, δηλαδή από τους θεσμούς και την παραγωγή θεσμών; Πώς είναι δυνατόν το «θέαμα» να μην είναι πλέον απλώς και μόνον η «πληροφόρηση του κόσμου του εμπορεύματος» κι «ένα ναρκωτικό για σκλάβους»; Πώς είναι δυνατόν να κατονομάζει το κέντρο της υπάρχουσας κοινωνίας;

Λογικά, αυτό είναι δυνατόν μόνον εάν υποθέσουμε ότι *όλοι* μα *όλοι* οι άνθρωποι, όχι μόνον οι «εκτελεστές-οργανωνόμενοι» αλλά και οι «διευθύνοντες-οργανωτές», έχουν περιέλθει στην κατάσταση του *θεατή*, στην κατάσταση του *σκλάβου*, στην κατάσταση του ανθρώπου της κερκίδας της ζωής. Αυτό είναι δυνατόν εάν υποθέσουμε ότι *όλοι* μα *όλοι* οι άνθρωποι αποκλείονται από την οργάνωση και το μετασχηματισμό της ζωής τους. Με άλλα λόγια, μόνον εάν υποθέσουμε ότι ο διαχωρισμός μεταξύ «διευθυνόντων-

οργανωτών» και «εκτελεστών-οργανωνόμενων» έχει πάψει να είναι κεντρικός στην υπάρχουσα κοινωνία, και όλοι μα όλοι έχουν περιέλθει στην κατάσταση του «θεατή».

Το πρόβλημα αυτό είναι τόσο σαφές, τόσο στη θεωρητική, τη φιλοσοφική όσο και στην πολιτική του διάσταση, που ο Ντεμπόρ δεν μπορούσε βέβαια να το αγνοήσει. Πώς το απάντησε λοιπόν στην Κ.τ.Θ.;

Η «οικονομία που αναπτύσσεται για τον εαυτό της»

Η ιδέα μιας τόσο γενικευμένης και καθολικής σκλαβιάς, καθυπόταξης και παθητικότητας, όπως αυτή που εννοούν ρητά οι αξιώσεις της έννοιας «θέαμα» στην Κ.τ.Θ., δεν μπορεί να στηριχτεί και να υποστηριχθεί παρά με την ιδέα ότι κάποια έξω-ανθρώπινη "δύναμη" έχει επιβληθεί στους ανθρώπους, σε όλους τους ανθρώπους.

Προσέξτε: αυτό το «έξω-ανθρώπινη» δεν υπονοεί κάποια... εξωγήινη-ΥΦΟ δύναμη! Υπονοεί μια παντελώς μη-συνειδητοποιημένη ή «ασυνείδητη» αντικειμενική απρόσωπη δύναμη, η οποία, επιπλέον, έχει καταλάβει ολόκληρη τη συνείδηση όλων των ανθρώπων ανεξαιρέτως – όπως το λέει απερίφραστα λ.χ. ο Άνσελμ Γιάπε στο βιβλίο του για τον Ντεμπόρ, μιλώντας περί ολοκληρωτικής κατάληψης του συνειδητού από την «αφαίρεση».

Βέβαια, ένα καυτό ερώτημα εδώ είναι: εάν έχει υπάρξει τέτοια ολοκληρωτική κατάληψη του συνειδητού από την ασυνείδητη «αφαίρεση», τότε πώς κάποιοι άνθρωποι, λ.χ. ο Ντεμπόρ ή ο Γιάπε, τη συνειδητοποίησαν; Πώς βρέθηκαν «έξω» από αυτήν, ώστε να την κατονομάζουν και καταγγέλλουν; Μυστήριο!

Ας θέσουμε όμως μια πιο πρωταρχική ερώτηση: ποια θα μπορούσε άραγε να είναι αυτή η έξω-ανθρώπινη, ασυνείδητη απρόσωπη αντικειμενική «δύναμη» μέσα στην ανθρώπινη ιστορία;

Για ν' απαντήσει σ' αυτή την ερώτηση, ο Ντεμπόρ καταφεύγει, όπως και ο Μαρξ, σε μια κυρίαρχη επιστημονίζουσα «λαϊκή δοξασία» του 19ου αιώνα. Αυτή η απρόσωπη αντικειμενική «δύναμη», που σκλαβώνει ανεπύγνωστα τη σύμπασα ανθρωπότητα, «διευθύνοντες» και «διευθυνόμενους», μετασχηματίζοντας την κοινω-

νία σε «κοινωνία του θεάματος», είναι η *οικονομία*.

Ιδού: «Η ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων υπήρξε η *πραγματική ασυνείδητη ιστορία*, που οικοδόμησε και τροποποίησε τις συνθήκες ύπαρξης των ανθρώπινων ομάδων σαν συνθήκες επιβίωσης και επέκτασης αυτών των συνθηκών: η οικονομική βάση όλων τους των προσπαθειών [...] Η οικονομική ανάπτυξη απελευθερώνει τις κοινωνίες από τη φυσική πίεση, που απαιτούσε τον άμεσο αγώνα τους για επιβίωση, αλλά μ' αυτόν τον τρόπο υποτάσσονται στον απελευθερωτή τους» (Κ.τ.Θ. § 40).

Έτσι, «το θέαμα υποτάσσει τους ζωντανούς ανθρώπους στο μέτρο που η οικονομία τους έχει ολοκληρωτικά καθυποτάξει. Δεν είναι τίποτε άλλο από την οικονομία που αναπτύσσεται για τον εαυτό της» (Κ.τ.Θ. § 16). Το «θέαμα» είναι «η νίκη της αυτόνομης οικονομίας» (Κ.τ.Θ. § 51).

Να λοιπόν πώς θεμελιώνεται το «θέαμα», ως το «κέντρο της υπάρχουσας κοινωνίας» και «καθολική» αλλοτρίωση.

Η βιολογικοποίηση του κοινωνικοπολιτικού

Αυτή η επιστημονίζουσα «λαϊκή δοξασία» του 19ου αιώνα περί «οικονομίας» εξακολουθούσε στα χρόνια και στους κύκλους του Γκυ Ντεμπόρ –και σήμερα ακόμα– να είναι τόσο βαθιά, που το περί «θεάματος» οικοδόμημα, το οποίο όπως είδαμε *στήριξε σε αυτήν, μοιάζει πράγματι αριστοτεχνικό και ακλόνητο. Δεν είναι όμως αριστοτεχνικό κι ακλόνητο επειδή εμβαθύνει όντως στα πράγματα, αλλά επειδή στηρίζει τα επιχειρήματά του σε μια ευρέως διαδεδομένη κι αποδεκτή «λαϊκή δοξασία»*. Ας την παρακολουθήσουμε.

Πράγματι, για να δικαιολογηθεί η παντοκρατορία της οικονομίας, και άρα του «θεάματος», πάνω στους ανθρώπους, η ιδέα περί «ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων» *προβλήθηκε έως το απώτατο παρελθόν της ανθρωπότητας*. Έτσι θεμελιώθηκε η υπόθεση ότι υπήρξε κάποτε ένα «σημείο μηδέν», ένα σημείο μηδενικής ανάπτυξης των *ασυνείδητων, αντικειμενικών κι απρόσωπων «παραγωγικών δυνάμεων»*, ένα σημείο «πρωταρχικής υλικής ή φυσικής σπάνης» κατά τον Μαρξ, το οποίο ακολούθησε ανα-

γκαία μια περαιτέρω «αυτόματη», δηλαδή εξίσου ασυνείδητη-αντικειμενική-απρόσωπη επαύξησή τους. Έτσι η ιστορία θεμελιώθηκε σαν μια πρόοδος αυτής της επαύξεσης έως την τελική «αφθονία», υποτιθέμενο θεμέλιο ενός επίγειου παραδείσου. Έστω κι αν αυτή η «πρόοδος» εμπεριέχει συγκρούσεις (ταξικές, κ.α.), αυτή προηγείται ως «οικοδόμημα»: αυτές έπονται, ως «μορφή» ή «εποικοδόμημα».

Σ' αυτό το γραμμικό-ποσοτικό σχήμα περικλείστηκε ολόκληρη η ανθρώπινη ιστορία ή «προϊστορία», και ο σκοπός και το νόημά της· και σ' αυτό στηρίζει τα επιχειρήματά του και ο Ντεμπόρ όταν ορίζει το «θέαμα» ως τη στιγμή της πλήρους «αυτονόμησης της οικονομίας», ως «νίκη της αυτόνομης οικονομίας».

Ωστόσο, από τη δεκαετία του 1960 κι έπειτα, τα πορίσματα της σύγχρονης εθνολογίας και ανθρωπολογίας υπήρξαν συντριπτικά γι' αυτή τη λαϊκή δοξασία. Δεν έχω εδώ το χρόνο ν' αναφερθώ διεξοδικότερα στο εμπεριστατωμένο έργο εκείνων των εθνολόγων και ανθρωπολόγων που κλόνισαν συθέμελα τις μαρξιστικές –και κατ' επέκταση ντεμπορικές– ιδέες περί «οικονομίας». Θ' αναφέρω μόνο το *Πολιτισμός και πρακτικός λόγος*, του Μάρσαλ Σάλινς, το *Βία και ιερό*, του Ρενέ Ζιράρ, και βέβαια το *Η αρχαιολογία της βίας*. Ο πόλεμος στις πρωτόγονες κοινωνίες, του Πιέρ Κλαστρ.

Εκείνο που κατέδειξαν όλοι αυτοί, είναι κατ' αρχήν πως ουδέποτε «η ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων υπήρξε η πραγματική ασυνείδητη ιστορία, που οικοδόμησε και τροποποίησε τις συνθήκες ύπαρξης των ανθρώπινων ομάδων σαν συνθήκες επιβίωσης και επέκτασης αυτών των συνθηκών», όπως ισχυριζόταν ο Ντεμπόρ.

Κατέδειξαν επίσης ότι η περίφημη «επιβίωση», δεν υπήρξε ούτε «συνειδητό» ούτε κι «ασυνείδητο» μέλημα των πρωτόγονων κοινωνιών. Ο Πιέρ Κλαστρ, για παράδειγμα, αποδεικνύει πως, εάν συνέβαινε κάτι τέτοιο και μάλιστα όπως το επικαλείται ο Ντεμπόρ και οι μαρξιστές γενικότερα, τότε η πρωτόγονη κοινωνία δεν θα ξόδευε τόσο αφειδώς τις δυνάμεις της στον πόλεμο, όπως δείχνουν όλα τα διαθέσιμα ντοκουμέντα. Πολύ δε περισσότερο που δεν πολεμούσαν διεκδικώντας «υλικά αγαθά», π.χ. για το ποιος θα φάει πρώτος το αγριογούρουνο, αλλά για λόγους που ανήκουν σε

μια εντελώς άλλη τάξη πραγμάτων: στην επιβεβαίωση και διατήρηση της «πολιτικής» αυτονομίας τους, δηλαδή στην επιβεβαίωση των θεσμών-δεσμών τους.

Τέλος, σε συνάρτηση με αυτό, εκείνο που κατέδειξαν πληθωρικά οι σύγχρονοι αυτοί εθνολόγοι και ανθρωπολόγοι, είναι ότι όλη αυτή η δοξασία περί «οικονομίας», «ικανοποίησης των υλικών αναγκών», «επιβίωσης» (με τα συμπαρομαρτούντα τους περί «ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων» κ.ο.κ.) συνιστούν μια επαίσχυντη απόπειρα βιολογικοποίησης του κοινωνικού και του πολιτικού – αυτήν ακριβώς τη βιολογικοποίηση που υπάρχει στην Κοινωνία του θεάματος και που ο Άνσελμ Γιάπε τράβηξε, δικαιολογημένα, στα άκρα της ισχυριζόμενος ότι, τελικώς, οι ιδέες του Ντεμπόρ παρέχουν «τουλάχιστον ένα πλεονέκτημα για το απελευθερωτικό σχέδιο: για πρώτη φορά μπορεί να κινητοποιήσει προς όφελός του το ένστικτο της επιβίωσης» (Γκυ Ντεμπόρ, σελ. 187).

Αυτή την απόπειρα βιολογικοποίησης του κοινωνικο-πολιτικού την αποκάλεσα ακριβώς επαίσχυντη, διότι όλες αυτές οι δοξασίες περί «οικονομίας» τυλίζουν το κοινωνικό-πολιτικό-θεσμικό ζήτημα με τον αδιαπέραστο μανδύα μιας «τυφλής μοίρας», κι αυτό ανεξάρτητα από το εάν κάποιος την αποδέχεται παθητικά ή επιδιώκει να τη γκρεμίσει εξεγερτικά.

Η θεωρία του «θεάματος» σαν ομίχλη

Αντίθετα από αυτές τις δοξασίες του 19ου αιώνα, πρέπει να γνωρίζουμε πως «η ανθρώπινη κοινωνία δεν ανήκει στη φυσική αλλά στην πολιτισμική τάξη· η ανθρώπινη κοινωνία εκδιπλώνεται στο σύμπαν του κανόνα και όχι στο σύμπαν της ανάγκης· στον κόσμο του θεσμού και όχι στον κόσμο του ενστίκτου» (Πιέρ Κλαστρ, *Η αρχαιολογία της βίας*).

Αυτό άλλωστε μπορεί να γίνει κατανοητό και από μια φράση του ίδιου του Μαρξ, την οποία ωστόσο άφησε ανεκμετάλλευτη: «Παράγοντας, οι άνθρωποι δεν σχετίζονται μόνο με τη φύση. Δεν παράγουν παρά εφόσον συνεργαστούν μ' έναν ορισμένο τρόπο και ανταλλάξουν τις δραστηριότητές τους» (*Μισθωτή εργασία και*

κεφάλαιο, 1849). Ανάλογα είπε και στη Γερμανική ιδεολογία, αλλά ούτε κι ο ίδιος τα άκουσε.

Τι σημαίνει αυτό εάν δεν το δούμε με το μάτι των «οικονομικών» δοξασιών; Σημαίνει ότι, ακόμα και για ν' αντιμετωπίσουν τη «φυσική πίεση» (που λέει ο Ντεμπόρ), οι άνθρωποι οφείλουν πρωτίστως να *συνεργαστούν*, δηλαδή να *οργανωθούν αναμεταξύ τους ως άνθρωποι*. Σημαίνει δηλαδή ότι, στον άνθρωπο, ακόμα και η ικανοποίηση της πείνας *περνάει από τον κόσμο των θεσμών-δεσμών και της πολιτισμικής τάξης* – όχι από τον κόσμο της ανάγκης και του ενστίκτου. Σημαίνει πως η *ποιότητα* μιας ανθρώπινης κοινωνίας δεν συναρτάται με το «επίπεδο ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων» και της «οικονομίας» της, αλλά με την *ποιότητα των θεσμών-δεσμών* που έχει διαπλάσει και διαπλάθει.

Πού λοιπόν βρίσκεται ο κόσμος των θεσμών, το θεσμικό ζήτημα, η παραγωγή θεσμών-δεσμών μέσα στη ντεμπτορική θεωρία του «θεάματος», κατά την οποία «η οικονομία» και η «αसυνείδητη ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων» μας έχει «ολοκληρωτικά καθυποτάξει»; Δεν βρίσκεται πουθενά! Τα πάντα είναι «θέαμα» ή, αργότερα, τα πάντα είναι «σκηνοθεσία»! Το πώς ακριβώς πραγματοποιείται, *θεσμικά-κοινωνικά-πολιτικά*, ο αποκλεισμός των ανθρώπων από την οργάνωση και το μετασχηματισμό της ζωής, τυλίγεται κάτω από ένα πέπλο ομίχλης εντυπωσιακών λέξεων και συνθηματολογικών φράσεων.

Έτσι όμως η Κοινωνία του θεάματος δεν αποκαλύπτει την «ακριβή φύση» του υπάρχοντος κόσμου, αλλά μάλλον την προδιάθεση και λειτουργία του ίδιου τού Ντεμπόρ ως *διανοουμένου-δημαγωγού*, δηλαδή ενός ανθρώπου που ανακατεύει ποικίλες ιδεολογικές κατασκευές και δοξασίες σε ένα αμάλγαμα με αξιώσεις απόλυτης αλήθειας, ώστε να παράσχει στις μάζες οδοδείκτες για εύκολο προσανατολισμό.

Επικοινωνία, διάλογος, γιορτές και καταστάσεις

Αυτό θα γίνει ίσως ακόμα πιο σαφές, εάν παρατηρήσουμε το εξής: τυλίγοντας τον κόσμο των θεσμών-δεσμών με την ομίχλη του «θεάματος», ο Ντεμπόρ άφησε κατά κάποιον τρόπο ορφανά

και αδικαίωτα, μέσα στο βιβλίο του, όλα όσα έλεγε κι εκεί και αλλού περί «επικοινωνίας», «διαλόγου», «γιορτής» και «κατασκευής καταστάσεων» – και δίνοντας έτσι το δικαίωμα στον Άνσελμ Γιάπτε να τα πετάει όλ' αυτά διαμιάς στον κάλαθο των αχρήστων σαν «οντολογικές» κι «αριστεριστικές» παραφυάδες και παρεκκλίσεις.

Πράγματι, εάν και για όσο η οικονομία συνιστά «ασυνείδητα» τη «βάση» των ανθρώπινων προσπαθειών στην ιστορία, τότε η μόνη επικοινωνία, ο μόνος διάλογος και οι μόνες «καταστάσεις» που αξίζουν κι έχουν νόημα είναι ασφαλώς εκείνες που μας βοηθούν να συνειδητοποιήσουμε αυτή την «ασυνείδητη βάση». Να συνειδητοποιήσουμε όμως τι; Ότι οι ανθρώπινες κοινωνίες και προσπάθειες καθορίζονται από τη «φυσική πίεση» και την «επιβίωση»; Να συνειδητοποιήσουμε ότι μας λείπουν οι επαρκείς «υλικοτεχνικές υποδομές»; Μα τότε, το μόνο που μπορούμε να κάνουμε μ' αυτή τη συνειδητοποίηση είναι να παλέψουμε για την... «πλήρια ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων», ούτως ώστε να απαλλαγούμε από τη «φυσική πίεση» και την «επιβίωση». Κοντολογίς, η δικαίωση της «επικοινωνίας», του «διαλόγου», της «γιορτής» και των «καταστάσεων» βρίσκεται έξω από αυτές, στις αντικειμενικές κι απρόσωπες υλικοτεχνικές «υποδομές». Ζήτω η βιομηχανία κι ο σταχανοβισμός!

Ο μόνος λόγος που ο Ντεμπόρ δεν υιοθετεί αυτό το σύνθημα, είναι –εκτός από τη δηλωμένη απέχθειά του για την εργασία βεβαίως– ότι θεωρεί πως οι παραγωγικές δυνάμεις έχουν πλέον αναπτυχθεί τόσο πολύ, ώστε μπορούμε λ.χ. να φτιάχνουμε «καταστάσεις» χωρίς να νοιαζόμαστε για μια περαιτέρω ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων. Ζήτω η αυτοματοποίηση! Έτσι όμως, παρά τα φαινόμενα, η δικαίωση της «κατασκευής καταστάσεων», της επικοινωνίας και του διαλόγου, τοποθετείται και πάλι έξω από αυτές – στην «αυτοματοποίηση».

Τοποθετώντας στο κέντρο του υπάρχοντος κόσμου το «θέαμα», αντί του αποκλεισμού, και μάλιστα το «θέαμα» ως «θρίαμβο της αυτόνομης οικονομίας», ο Ντεμπόρ –όπως και ο Μαρξ– αφ' ενός μεν βιολογικοποίησε κι έκανε έτσι αδιαπέραστο το μόνο πραγματικά «κεντρικό» ζήτημα του κόσμου, το ζήτημα της πολιτισμικής τάξης και των θεσμών. Αφ' ετέρου, άφησε έτσι αδικαίωτο, τόσο στο παρελθόν όσο και στο σήμερα, όλο εκείνο το κατ'

εξοχήν ανθρώπινο κομμάτι της καταστασιακής και γενικά της ανθρώπινης εμπειρίας, που έχει να κάνει άμεσα με το κεντρικό ζήτημα της πολιτισμικής τάξης και των θεσμών-δεσμών και την ποιότητά τους, με τα οποία συναρτάται η ποιότητα και το νόημα της «επικοινωνίας», του «διαλόγου» και της «γιορτής».

Έτσι όμως άφησε *αδικαίωτη* και κάθε προσπάθειά μας να βρούμε, να ελέγξουμε και να στηρίξουμε την *ποιότητα και το νόημα* των συναντήσεών μας, των συζητήσεών μας, των συνεργασιών μας, ακόμα κι αυτής εδώ της συνάθροισης ετούτη τη στιγμή.

Ο κόσμος σαν έρμαιο και σαν φάντασμα

Αυτή η τόσο άδοξη κατάληξη της τόσο πολλά υποσχόμενης ντεμπωρικής θεωρίας του «θεάματος» –κατάληξη που συνδέεται άλλωστε άμεσα με το γεγονός ότι αυτή η θεωρία κατάντησε εν πολλοίς, παρά τις προειδοποιήσεις του Ντεμπόρ, να εκχυδαϊστεί σε μια «κενή φόρμουλα κοινωνιολογικοπολιτικής ρητορείας για να εξηγήσει και να καταγγείλει αφηρημένα τα πάντα» (Κ.τ.Θ. § 203)– φέρνει στην επιφάνεια ένα πραγματικά *καυτό* ζήτημα, που έχει να κάνει με όλες τις διανοητικές θεωρητικοποιήσεις αυτού του είδους.

Το ζήτημα αυτό έχει να κάνει άμεσα με την ανάγκη αυτών των θεωρητικοποιήσεων να παράσχουν μια *ακλόνητη θετική-αντικειμενική-απρόσωπη αλήθεια*, δηλαδή *εύκολους οδοδείκτες για τις λαϊκές μάζες*.

Για το σκοπό αυτό, ετούτες οι θεωρητικοποιήσεις, κατά τρόπο ανάλογο της *αστρολογίας*, προτείνουν και θεμελιώνουν την ιδέα ότι:

- ο κόσμος, η ζωή και η ιστορία δεν είναι, «σε τελική ανάλυση», παρά έρμαιο κάποιων *απρόσωπων αντικειμενικών δυνάμεων*, μεταξύ των οποίων εξέχουσα θέση κατέχει, από τον 19ο αιώνα κι έπειτα, η επιστημονικοφανής «οικονομία» (όπως παλιότερα τα «άστρα»):
- οι σκέψεις μας, οι αγωνίες μας, οι συναντήσεις μας, οι συζητήσεις μας, οι συνεργασίες μας, οι καταστάσεις μας και οι γιορτές μας δεν είναι παρά εν πολλοίς παραπλανημένες «*υπερδομές*» ή

«επικοδομήματα» αυτών των απρόσωπων αντικειμενικών «υποδομών» – δηλαδή «πράγματα» αδικαίωτα·

- ουσιαστικά, αυτό που έχουμε να σκεφτούμε και να κάνουμε, αυτό για το οποίο έχουμε να αγωνιούμε σαν άνθρωποι μεταξύ ανθρώπων, δεν βρίσκεται στην ποιότητα των θεσμών-δεσμών μας αλλά σε κάποιες απρόσωπες αντικειμενικές «υπερδομές», δηλαδή
- στη «συνειδητοποίησή» τους, είτε τις ονομάζουμε «άστρα» είτε «επίπεδο ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων» είτε «αυτόνομη οικονομία» και «θέαμα».

Έτσι όμως, και παρά τα φαινόμενα, δεν τίθεται ουσιαστικά ζήτημα αλλαγής του κόσμου. Αντίθετα, το μόνο ζήτημα που τίθεται είναι, είτε ν' αποδεχτούμε ολοκληρωτικά τον κόσμο είτε να τον απορρίψουμε ολοκληρωτικά. Αλλά ένας κόσμος που θα πρέπει είτε να τον αποδεχτείς ολοκληρωτικά είτε να τον απορρίψεις ολοκληρωτικά δεν είναι πλέον ένας πραγματικός, ζωντανός κόσμος. Είναι μια φαντασμαγορική ιδέα περί του κόσμου, ένας κόσμος-φάντασμα.

Δεν μπορώ να επεκταθώ εδώ στις μανιχαϊστικές και γνωστικιστικές καταβολές αυτού του τρόπου σκέψης και αντίληψης του κόσμου, της ιστορίας και της ζωής. Εκείνο που θα υπογραμμίσω μόνον είναι ότι έτσι, και παρά τα φαινόμενα, δεν τίθεται ουσιαστικά ζήτημα ούτε αλλαγής του εαυτού μας, δηλαδή «κριτικής της καθημερινής ζωής» όπως έλεγαν οι πρώτοι καταστασιακοί. Αντίθετα, το μόνο ζήτημα που τίθεται σ' αυτό το επίπεδο είναι είτε ν' αποδεχτούμε ολοκληρωτικά τον εαυτό μας είτε να τον απορρίψουμε ολοκληρωτικά.

Συγκεκριμένα μάλιστα, εκείνο που παρατηρούμε στην περίπτωση συναρπαγής από τέτοιου είδους θεωρητικοποιήσεις είναι μια ολοκληρωτική απόρριψη του εαυτού στην περίπτωση ολοκληρωτικής αποδοχής του κόσμου, και μια ολοκληρωτική αποδοχή του εαυτού σε περίπτωση ολοκληρωτικής απόρριψης του κόσμου. Ο «αυτο-πανηγυριζόμενος» Γκυ Ντεμπόρ υπήρξε ασφαλώς το υπόδειγμα αυτής της δεύτερης εκδοχής.

Μόνο που, ένας εαυτός που θα πρέπει είτε να τον αποδεχτείς ολοκληρωτικά είτε να τον απορρίψεις ολοκληρωτικά, δεν είναι ένας πραγματικός, ζωντανός εαυτός, με πνεύμα, σάρκα και οστά. Είναι μια φαντασμαγορική ιδέα περί εαυτού, ένας εαυτός-φάντα-

σμα, ένας εαυτός που είτε θα πρέπει να τσαλακώσεις σαν παλιό-χαρτο άνευ αξίας προς χάριν της ολοκληρωτικής αποδοχής του κόσμου-φάντασμα είτε θα πρέπει ν' αποθαυμάσεις σαν άλλο «πορτραίτο του Ντόριαν Γκρέι» προς χάριν της ολοκληρωτικής απόρριψης του κόσμου-φάντασμα.

Επίλογος

Τι μπορούμε λοιπόν, έπειτα απ' όλα αυτά, να πετάξουμε και τι να συγκρατήσουμε για το θέμα μας «η κοινωνία του θεάματος σήμερα»;

Κατά τη γνώμη μου, και με βάση όσα σας είπα, θα πρέπει να πετάξουμε το βιβλίο *Η κοινωνία του θεάματος* και τη θεωρία του «θεάματος» που μας προτείνει. Δεν επεξηγεί ικανοποιητικά την κατεστημένη κοινωνία, δεν αποκαλύπτει το κέντρο του υπάρχοντος κόσμου, δεν κατονομάζει την ακριβή φύση του, δεν πρόκειται καν περί αληθινής θεωρίας, αλλά περί απλής *συνθηματολογίας*, με μόνη έγνοια την παροχή εύκολων οδοδεικτών για τις λαϊκές μάζες.

Μπορούμε όμως να συγκρατήσουμε εκείνα που ο Γκυ Ντεμπόρ προσπάθησε να πει για το «θέαμα» στις προηγούμενες απόπειρές του, όταν εστίαζε ακόμη στο ζήτημα του *αποκλεισμού*.

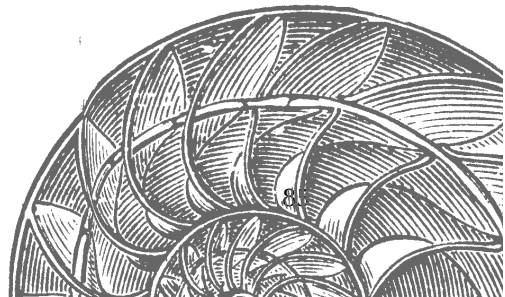
Μπορούμε να συγκρατήσουμε ότι, εστιάζοντας στο ζήτημα του αποκλεισμού –δηλαδή στο ζήτημα της σχέσης κάθε ανθρώπου ή ομάδας με το Άλλο–, είναι δυνατόν να ξανα-εστιάσουμε στο κατ' εξοχήν *ανθρώπινο* ζήτημα της πολιτισμικής τάξης και των θεσμών-δεσμών.

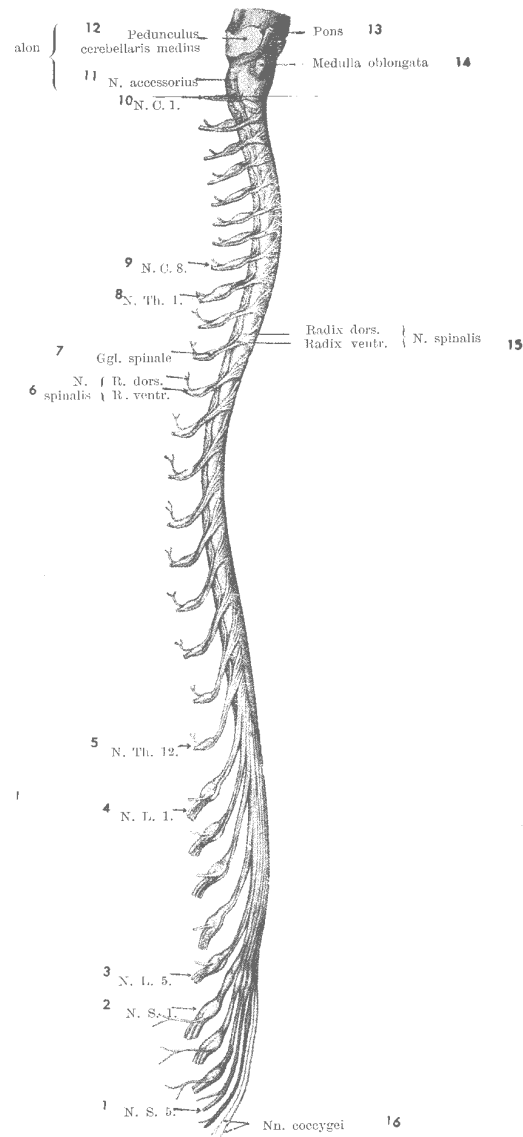
Μπορούμε ακόμα να συγκρατήσουμε ότι, ξανα-εστιάζοντας εκεί, δεν έχουμε τίποτε να πάρουμε από τον Ντεμπόρ του 1967 κι εντεύθεν, αλλά έχουμε ίσως κάτι να πάρουμε από τον Ντεμπόρ του 1957 και του 1963, τον Ντεμπόρ που απασχολούνταν ακόμα με το ζήτημα της «επικοινωνίας», του «διαλόγου», της «γιορτής» και της «κατασκευής καταστάσεων».

Μπορούμε επίσης, ξανασκύβοντας σ' εκείνες τις πρώτες απόπειρες του Ντεμπόρ και των καταστασιακών, να δούμε όχι μόνο πόσο αδικαίωτες έμειναν στη συνέχεια από τον ίδιο, αλλά και πό-

σο πρωτόλειες, αδούλευτες κι αποσπασματικές υπήρξαν και παρέμειναν ουσιαστικά.

Τέλος μπορούμε, ξαναεστιάζοντας στο θεσμικό ζήτημα του «αποκλεισμού», ν' αναρωτηθούμε εάν είναι ποτέ δυνατόν να το επιλύσουμε υιοθετώντας σκέψεις, ιδέες, οργανωτικές μορφές και πρακτικές κάθε λογής (κι ανεξάρτητα από το επαναστατικό ή μη ιδεολογικό τους περίβλημα), δηλαδή θεσμούς-δεσμούς που *διαιώνίζουν τον αποκλεισμό*, αντικαθιστώντας κάποιες παλιότερες μορφές του με κάποιες άλλες, νεότερες και... επαναστατικές.





Σχόλια στην «Κοινωνία του Θεάματος σήμερα»

*Η παράδοση όλων των νεκρών βαραίνει
σαν εφιάλτης στη συνείδηση των ζωντανών*
Καρλ Μαρξ

Το πλούσιο σε αναφορές και παρατηρήσεις κείμενο του Γιάννη Ιωαννίδη, και η πληθώρα των ζητημάτων που αυτό θέτει, ζητήματα που όπως συμπεράναμε και από την πολύ ενδιαφέρουσα συζήτηση που ακολούθησε απασχολούν και αρκετούς άλλους, μας οδήγησαν στο να επεξεργαστούμε περισσότερο κάποιες σκέψεις προσπαθώντας να τοποθετηθούμε απέναντι στη βασική θέση του κειμένου: «Κατά τη γνώμη μου, και με βάση όσα σας είπα, θα πρέπει να πετάξουμε το βιβλίο *Η κοινωνία του θεάματος* και τη θεωρία του "θεάματος" που μας προτείνει».

Η *Κοινωνία του Θεάματος* δεν είναι βέβαια κανένα ευαγγέλιο ή αποκαλυπτικό κείμενο που μας δίνει λύσεις για τα πάντα. Ούτε και ψάχνουμε για κάτι τέτοιο. Αν το κάναμε θα στρεφόμασταν στη θεολογία. Εκεί μόνον υπάρχουν εξ αποκαλύψεως αλήθειες.

Δεν είμαστε οπαδοί του Γκυ Ντεμπόρ, ούτε φυσικά φιλοκαταστασιακοί που τρέχουμε να στηρίξουμε το σπίτι μας κάθε φορά που εμφανίζονται ρωγμές. Αναγνωρίζουμε πολλά προβλήματα στις θέσεις του Ντεμπόρ και προσπαθούμε να καταδείξουμε τα όρια της προσέγγισής του: το άλυτο πρόβλημα του επαναστατικού υποκειμένου, της επαναστατικής πρωτοπορίας και της αναγκαιότητας "στρατηγών", αλλά και το πρόβλημα μιας πολύ εύκολα αφομοιώσιμης αντίληψης η οποία στηρίζει τόσα πολλά στο ζήτημα της συμπεριφοράς. Σε κάθε περίπτωση, ωστόσο, θέλουμε να αντιμετωπίσουμε τον πραγματικό Ντεμπόρ και όχι μια καρι-

κατούρα του. Όταν αντιμετωπίζουμε καρικατούρες, είναι ευκολότερο να πετάξουμε τα έργα τους στα σκουπίδια.

Όποια προσέγγιση επικεντρώνεται με περιοριστικό τρόπο σε μία μόνο όψη του βιβλίου του Ντεμπόρ, το αποκόπτει από το ιστορικό του πλαίσιο. Τον παρουσιάζει ως έναν ακόμη εκπρόσωπο μιας σκληρής μαρξιστικής ντετερμινιστικής παράδοσης που προσπάθησε να βάλει τον κόσμο στα δικά της καλούπια, εξοντώνοντας το άτομο και το πρόσωπο. Έναν άνθρωπο που νοιάζεται μόνο για την ανάπτυξη των παραγωγικών σχέσεων, που μιλά μεταφυσικά, που δεν μιλά για σταχανοβισμό κυρίως επειδή δεν γουστάρει ο ίδιος τη δουλειά – και που αφήνει αδικαιώτες όλες του τις αλλοτινές απόψεις για τη γιορτή και το διάλογο. Ε, λοιπόν ο Ντεμπόρ της Κοινωνίας του Θεάματος είναι ακριβώς το αντίθετο!

Ο πλούτος του βιβλίου έγκειται και στο ότι για πρώτη φορά τίθενται με τόση ένταση από τη σκοπιά του επαναστατικού μαρξισμού μια σειρά από σημαντικά ζητήματα, σε μια εποχή που στη Γαλλία κυριαρχούσαν από τη μια τα αριστερά γκρουπούσκουλα και από την άλλη οι οργανικοί διανοούμενοι του Κόμματος που εντρυφούσαν σε ενδιαφέρουσες μεν, μη κεντρικές δε αναλύσεις. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο οι καταστασιακοί (και βέβαια όχι μόνον αυτοί) αποφασίζουν να μιλήσουν συνολικά για ένα κεντρικό ζήτημα: την επανάσταση. *Την πολιτική επανάσταση που είναι ταυτόχρονα και επανάσταση της καθημερινής ζωής.*

Αυτό εξάλλου είναι ίσως το βασικό, ή ένα από τα βασικά, θέματα του βιβλίου. Γι' αυτό και το εκτενέστερο κεφάλαιο τιτλοφορείται «Το προλεταριάτο ως υποκείμενο και ως αναπαράσταση». Από τη δεύτερη κιόλας θέση του κεφαλαίου αυτού, ο Ντεμπόρ σημειώνει: «Το υποκείμενο της ιστορίας δεν μπορεί παρά να είναι το ζωντανό που παράγει τον εαυτό του και γίνεται κύριος και κάτοχος του κόσμου του που είναι η ιστορία, και που υπάρχει ως συνείδηση του παιχνιδιού της». (Θ. 74) Η κριτική του στον λενινισμό και στον εξουσιαστικό μαρξισμό είναι διαυγής. Η κριτική του στον αναρχισμό γόνιμη. Η θέση του ότι «η επαναστατική οργάνωση αναγκάζεται να μάθει ότι δεν μπορεί πια να αγωνιστεί ενάντια στην αλλοτρίωση με αλλοτριωμένες μορφές αγώνα» (Θ. 122) πιστοποιεί την αντίληψή του ότι «η επαναστατική οργάνωση δεν μπορεί να αναπαράγει μέσα της τις συνθήκες της διάσπασης και

της ιεραρχίας που είναι οι συνθήκες της κυρίαρχης κοινωνίας» (Θ. 121). Στο ξεκάθαρο ελευθεριακό αυτό πρόταγμα του Ντεμπόρ κυριαρχούν το παιχνίδι, η ζωή, το ποιοτικό και ο διάλογος. Όπως σημειώνει, το θέαμα είναι «το αντίθετο του διαλόγου» (Θ. 18), ενώ «η συνείδηση της επιθυμίας και η επιθυμία της συνείδησης είναι ένα και το αυτό σχέδιο» (Θ. 53). Υπάρχουν και άλλα σημεία του βιβλίου από τα οποία συνάγεται ότι σε καμία περίπτωση ο Ντεμπόρ δεν απαρνήθηκε όσα έγραφε στο παρελθόν. Απλώς τα ενέταξε σε ένα κείμενο που προσπάθησε, όσο κανένα άλλο, να αναμετρηθεί με τις διάφορες ερμηνείες του μαρξισμού που κυκλοφορούσαν εκείνη την εποχή.

Οι αρετές αυτές του βιβλίου δεν είναι οι μόνες. Ας συγκρατήσουμε το ενδιαφέρον του Ντεμπόρ για την ιστορία και τη χωροταξία –καθόλου αυτονόητα ζητήματα για την εποχή του–, τις παρατηρήσεις του για τον γραφειοκρατικό σοσιαλισμό της Σοβιετικής Ένωσης, την επανατοποθέτηση του ζητήματος της αλλοτρίωσης και της ποιότητας, καθώς και τα πρώτα σπέρματα κριτικής στον μεταμοντερνισμό «του τίποτε και των πάντων» καθώς και στον αντι-ιστορικό στρουκτουραλισμό που ήταν και της μόδας, και που ακολουθήθηκε και από "ελευθεριακούς" ανθρωπολόγους.

Δεν θα ασχοληθούμε με τα παραπάνω, όχι επειδή πιστεύουμε ότι δεν αξίζουν. Αυτό όμως που θέλουμε να δείξουμε είναι ότι ο Ντεμπόρ δεν θα πρέπει να γίνει στόχος επειδή ακολουθεί τον μαρξισμό, αλλά ότι θα πρέπει να μας ενδιαφέρει επειδή προσπαθεί να τον ξεπεράσει και να τον επικαιροποιήσει.

Εδώ μια μικρή παρέκβαση για τον μαρξισμό: Δεν βλέπουμε τον μαρξισμό βέβαια ως απότοκο μιας επιστημονίζουσας λαϊκής δοξασίας της εποχής του Μαρξ που ως δια μαγείας κυριάρχησε στο μυαλό των πιο ανήσυχων ανθρώπων. Η καίρια κριτική όμως στον μαρξισμό έγινε την ώρα που έμπαινε δυναμικά στην ιστορία. Ο Μπακούνιν και οι αναρχικοί ανέδειξαν τα εξουσιαστικά στοιχεία της θεωρίας και καταδίκασαν τον ντετερμινισμό της αναδεικνύοντας τα ζητήματα της ιεραρχίας, του πολιτισμού και του κράτους.¹ Μπήκαν με όλες τους τις δυνάμεις στο παιχνίδι της επανά-

¹ Βλ. John Clark, *Μαρξ, Μπακούνιν και κοινωνικός μετασχηματισμός*, Αθήνα 1994.

στασης, προτιμώντας να καούν στις φλόγες της. Έδειξαν ότι η εξέγερση είναι κάτι που το πιστεύεις συνειδητά, όχι που το προγραμματίζεις στις «αντικειμενικές συνθήκες».

Ο Μαρξ συχνά αμφιταλαντεύτηκε, κυρίως στις προσωπικές σημειώσεις ή στην αλληλογραφία του, για την επιστημοσύνη του οικοδομήματός του. (Και ο Ντεμπόρ προσπάθησε να τον σώσει! Βλ. Θ. 89) Ωστόσο, γράφοντας στην εποχή της βιομηχανικής επανάστασης, μιας επανάστασης που βασίστηκε κυρίως στην πίστη στην πρωτοκαθεδρία της οικονομίας και στην ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων, ήταν λογικά αδύνατο να την υπερβεί. Όπως εύστοχα παρατήρησε ο Μάрай Μπούκτσιν: «Ο Μαρξ ήταν πάνω από όλα απασχολημένος με τις προϋποθέσεις της ελευθερίας (τεχνολογική ενοποίηση, εθνική ενοποίηση, υλική αφθονία), παρά με τις συνθήκες της ελευθερίας. Οι θεωρίες του ήταν ακόμη βασισμένες στο χώρο της *επιβίωσης* και όχι στο χώρο της *ζωής*».² Από αυτή τη μεριά, τη μεριά της ζωής, έρχεται να μιλήσει στα μέσα του επόμενου αιώνα ο Ντεμπόρ.

Με αυτή την έννοια, νομίζουμε, αντίθετα με τον Γιάννη Ιωαννίδη, πως ο ισχυρισμός του Άνσελμ Γιάπε ότι, τελικώς, οι ιδέες του Ντεμπόρ παρέχουν «τουλάχιστον ένα πλεονέκτημα για το απελευθερωτικό σχέδιο: για πρώτη φορά μπορεί να κινητοποιήσει προς όφελός του το ένστικτο της επιβίωσης»³ εννοείται με τρόπο μάλλον ειρωνικό. Σύμφωνα με την άποψη αυτή του Γιάννη Ιωαννίδη, ο Ντεμπόρ «βιολογικοποιεί» γιατί εντασσόμενος κι αυτός στην παράδοση του μαρξισμού θέλει την ανθρώπινη μοίρα να καθορίζεται «από την ικανοποίηση των υλικών αναγκών». Ωστόσο, η σημερινή αναγωγή όλων των κοινωνικών ζητημάτων σε βιολογικά ζητήματα, δηλαδή η βιολογικοποίηση των κυρίαρχων ερμηνειών στην κοινωνία, είναι τελείως διαφορετική υπόθεση από τη χρήση, στο πλαίσιο της μαρξικής παράδοσης, εννοιών όπως η ζωή και η επιβίωση. Η πρώτη βιολογικοποίηση (πανταχού παρούσα στο λόγο της εξουσίας σήμερα, θεωρούμε εμείς) αποτελεί μια στρέβλωση όλων των κοινωνικών και ιστορικών ερμηνειών υπέρ μιας αντίληψης ότι «όλα τα προβλήματα είναι γενετικά», ότι

² Murray Bookchin, *Άκου Μαρξιστή*, Αθήνα 1974, σ.53.

³ Anselm Jappe, *Γκυ Ντεμπόρ*, Αθήνα 1998, σ. 187.

«δεν υπάρχουν σχέσεις, υπάρχουν μόνο χημικές αντιδράσεις». Αντίθετα, η αναφορά στη ζωή και την επιβίωση στη μαρξική συζήτηση, την οποία και συνεχίζει ο Ντεμπόρ, επιχειρεί να μιλήσει, στην παράδοση του Διαφωτισμού, για την ανθρώπινη φύση που είναι κατά βάθος αγαθή, για το ένστικτο της εξέγερσης που δεν μπορεί να μετρηθεί ή να διδαχθεί, ή για τη ζωή που είναι μια ποιотική αξία πολύ ανώτερη από την απλή πλήρωση των ελάχιστων αναγκών.

Είναι αλήθεια ότι μέσα στην ανάλυσή του ο Ντεμπόρ συχνά χρησιμοποιεί τους όρους *αναγκαιότητα* και *απαραίτητο* για να εξηγήσει ιστορικά φαινόμενα. Ωστόσο ξεκάθαρη είναι η κριτική του στον ντετερμινισμό του μαρξισμού, σε μια σειρά από θέσεις του. Παραθέτουμε μερικές:

«Αυτό που συνδέει στενά τη θεωρία του Μαρξ με την επιστημονική σκέψη είναι η ορθολογική αντίληψη των δυνάμεων που λειτουργούν πραγματικά μέσα στην κοινωνία. Όμως η μαρξιστική θεωρία είναι στη βάση της ένα υπερπέραν της επιστημονικής σκέψης, όπου αυτή δεν διατηρείται παρά μόνον εφόσον ξεπεραστεί: πρόκειται για μια αντίληψη της πάλης και όχι του νόμου» (Θ. 81)

«Σ' αυτή την τελευταία κίνηση που νομίζει ότι κυριαρχεί στη σύγχρονη ιστορία με μια επιστημονική γνώση, η επαναστατική άποψη παρέμεινε αστική» (Θ. 82)

«Η επιστημονική-ντετερμινιστική πλευρά μέσα στη σκέψη του Μαρξ ήταν ακριβώς η ρωγμή από την οποία εισχώρησε το προτσέσο 'ιδεολογικοποίησης' όσο ακόμη ζούσε και ο ίδιος και ακόμα περισσότερο στη θεωρητική κληρονομιά που άφησε στο εργατικό κίνημα» (Θ. 84).

Ο Ντεμπόρ στο κείμενό του συχνά πέφτει σε αντιφάσεις. Ωστόσο, όπως σημειώνει ο Γιάπε: «Ο Ντεμπόρ συμφωνεί με τον Λούκατς στην απόρριψη μιας αποκλειστικά *επιστημονικής* ερμηνείας της ιστορίας: Ο κινητήρας της ιστορίας είναι η πάλη των τάξεων, που δεν είναι απλή αντανάκλαση των οικονομικών διαδικασιών».

Γι' αυτό εξάλλου σε καμία περίπτωση δεν αφήνει έξω από την οπτική του το ζήτημα τόσο των θεσμών, όσο και της κουλτούρας. Στη θέση 87 σημειώνει ότι ο Μαρξ παραμέλησε στην ανάλυσή του το κράτος, ενώ στη θέση 25 μιλά για τη θεσμοποίηση της κοινωνικής διαίρεσης της εργασίας. Και στις διάφορες θέσεις όπου αναφέρεται στο θέαμα αφήνει να εννοηθεί ότι αυτό δεν είναι μόνο οικονομία ή εμπόρευμα αλλά και τεχνική, δηλαδή και θεσμοί.⁴

Η σημασία της έννοιας του θεσμού λοιπόν δεν είναι έξω από την οπτική του Ντεμπόρ. Αυτό εξηγείται όχι μόνο από το ότι προέρχεται από μια αρχικά καλλιτεχνική ομάδα, αλλά και από την εποχή του, μια πρώτη εποχή γενικής κατανάλωσης και διασκέδασης, που κατακλύζεται από εικόνες, από βεντέτες, από μόδες και από ινδάλματα. Ζει σε μια μεταβατική ιστορική περίοδο, και η μεγάλη του ικανότητα είναι ότι αντιλαμβάνεται αυτό που έρχεται. Προσπαθεί να ξαναπιάσει το νήμα του μαρξισμού και να φωτίσει όψεις της μαρξιστικής σκέψης, όπως είναι ο φετιχισμός του εμπορεύματος και η αλλοτρίωση, που θα μπορούσαν να μιλήσουν για έναν κόσμο στον οποίο «το αληθινό είναι μια στιγμή του ψεύτικου».

Η κριτική λοιπόν που θέλει τον Ντεμπόρ να λαθεύει επειδή σπλισμένος με τον μαρξισμό αφήνει εκτός της ανάλυσής του τα ζητήματα των θεσμών και του πολιτισμού είναι κατά τη γνώμη μας αστήρικτη. Ούτε μας φαίνεται γόνιμο να πάμε στο άλλο άκρο και να θεωρήσουμε ότι όλα τα ζητήματα είναι αυστηρά «θεσμικά». Αυτή εξάλλου η ερμηνεία των πάντων ως θεσμών θα μπορούσε να μοιάζει και με τη σημερινή αγοραία επιστημονική δοξασία του μεταμοντέρνου, σύμφωνα με το οποίο τίποτε δεν είναι πραγματικό και τα πάντα επιτρέπονται εφόσον «θεσμοποιηθούν».

Οι κριτικές του Σάλινς και του Κλαστρ προσέφεραν αξιοπρόσεκτα συμπεράσματα από τα οποία ωφελήθηκε ακόμη και η τρισκατάρατη μαρξιστική σκέψη – αρκεί να δει κανείς τον τρόπο με

⁴ Η υπέρβαση εξάλλου αυτή του Ντεμπόρ, η επιμονή του στα ζητήματα του υποκειμένου, της κουλτούρας και του εμπορεύματος, και όχι της παραγωγής, είναι αυτό που ώθησε και τον μαρξιστή Ντωβέ να τον χαρακτηρίσει ως υποκειμενιστή και ιδεαλιστή.

τον οποίο ενσωματώνουν μαρξιστές τις αναλύσεις του Σάλινς.⁵ Όμως και οι λετριστές πολλές δεκαετίες πριν δεν φάνηκε να μένουν ασυγκίνητοι, αφού οδηγήθηκαν να ονομάσουν ένα από τα έντυπά τους *Potlatch* και να ενστερνιστούν την άποψη του Ζωρζ Μπατάιγ για το καταραμένο απόθεμα. Οι αναλύσεις βέβαια των ανθρωπολόγων αυτών εξετάζουν συγκεκριμένες κοινωνίες έξω από την ιστορία. Οι κοινωνίες του Κλαστρ δεν είναι μόνο ενάντια στο Κράτος, αφορούν στην κατάσταση πριν από αυτό και αναρωτιούνται μάλιστα αν υπάρχει αυτή η κατάσταση. Μπορεί οι θεωρήσεις αυτές να εξάπτουν τη φαντασία μας, αλλά έχουν χάσει το ενδιαφέρον τους ως πρωτογενή εργαλεία ανάλυσης του σήμερα. Πόση σημασία μπορεί να έχει η "απάντηση" στο ζήτημα των απαρχών της ανθρωπότητας;

Οι ερμηνείες αυτές για την ιστορία εξαφανίζουν τόσο την οικονομία όσο και την αναγκαιότητα, ανάγοντας τα πάντα σε ζητήματα πολιτισμικά και συμβολικά. Όμως οι άνθρωποι δεν αποκλείονται μόνο «θεσμικά-ιδεολογικά και πολιτικά». Μακάρι να ήταν έτσι. Αποκλείονται και οικονομικά και στρατιωτικά, φτωχαίνουν, πλουτίζουν και αφανίζονται. Τα ζητήματα της αναγκαιότητας και της θεσμοποίησης κατά τη γνώμη μας δεν τίθενται αλληλοαποκλειόμενα αλλά διαλεκτικά. Το ότι ο άνθρωπος ανήκει στο σύμπαν του πολιτισμού είναι δεδομένο. Ωστόσο ο άνθρωπος δεν είναι κυρίαρχος των πάντων, δεν υπερίπταται έξω από το σύμπαν του, δεν είναι πάντα δυνατά τα πάντα. Ο ατμός μπορεί να ήταν για τους αρχαίους Έλληνες ένα παιχνίδι, αλλά στα χέρια της αγγλικής αστικής τάξης έγινε η βασική τεχνική ανακάλυψη που οδήγησε τους Άγγλους χωρικούς στην προλεταριοποίηση. Μήπως η ανάγκη και η αναγκαιότητα βγαίνουν από την πόρτα για να ξανα-

⁵ Για την αποδοχή των απόψεων του Σάλινς για τις πρωτόγονες κοινωνίες από τον Ζιλ Ντωβέ βλ. *Έκλειψη και επανεμφάνιση του κομμουνιστικού κινήματος*, Αθήνα 2002, σ. 27. Για τον Πιέρ Κλαστρ βλ. *Η κοινωνία ενάντια στο κράτος*, Αθήνα 1992 και *Αρχαιολογία της βίας, ο πόλεμος στις πρωτόγονες κοινωνίες*, Αθήνα 1994. Για τον Μάρσαλ Σάλινς, βλ. *Culture and Practical Reason*, Chicago 1976, στο οποίο ασκεί κριτική στη μαρξιστική παράδοση, και *Culture in Practice, Selected Essays*, New York 2001, στο οποίο έχουν συγκεντρωθεί τα πιο πρόσφατα άρθρα του. Στα ελληνικά έχει μεταφραστεί το βιβλίο *Χρήσεις και καταχρήσεις της βιολογίας, μια ανθρωπολογική κριτική της κοινωνιοβιολογίας*, Αθήνα 1997.

μπούν από το παράθυρο και στις ανθρωπολογικές αναλύσεις;

Ίσως θα έφτανε μια απλή ματιά στην καθημερινή μας ζωή για να φανεί ο ρόλος και η βαρύτητα της οικονομίας. Αυτό όμως που καίρια εντόπισε ο Ντεμπόρ –και κάθε άλλο παρά διαψεύστηκε– είναι η σύντηξη της οικονομίας και της ιδεολογίας, μια υλική δύναμη και μια κοινωνική σχέση που διαχωρίζει και απομονώνει τους ανθρώπους, που αρνείται τη ζωή· και την ονόμασε «θέαμα». Μπορούμε να την ονομάσουμε όπως αλλιώς θέλουμε, όμως αυτό που έχουμε να αντιμετωπίσουμε δεν είναι απλώς «προπαγάνδα».

Μια πιο προσεκτική ανάγνωση των ίδιων των αποσπασμάτων κειμένων του Ντεμπόρ που παραθέτει ο Γιάννης Ιωαννίδης θα αρκούσε (και σε ορισμένα σημεία η επιστροφή στα πρωτότυπα κείμενα θα μπορούσε να αποφύγει τις παρανοήσεις). Για παράδειγμα, σε μια πρώτη φάση οι καταστασιακοί πράγματι ξεκινούν από το πεδίο της κουλτούρας, όμως σίγουρα το ενδιαφέρον τους δεν περιορίζεται εκεί, αφού είναι ρητά στραμμένο στην επαναστατικοποίηση της ζωής – του συνόλου της ζωής, όπως την αντιπαραθέτουν στην επιβίωση (και εδώ προφανώς δεν αναφέρονται αποκλειστικά στο πεδίο της κουλτούρας). «Το ξεπέρασμα της τέχνης είναι το ‘βορειοδυτικό πέρασμα’ της γεωγραφίας της αληθινής ζωής» γράφει ο Ντεμπόρ αναφερόμενος στο ξεκίνημα της προσπάθειάς τους να «εξαπολύσουν μια νέα επίθεση της κοινωνικής επανάστασης».

Υπάρχουν και άλλα κεφαλαιώδη ζητήματα, όπως για παράδειγμα το πώς ο Ντεμπόρ βρίσκεται έξω από το θέαμα και μπορεί και το αντιλαμβάνεται, όμως δεν είναι πρόθεσή μας να τα θίξουμε όλα. Η απάντησή μας προσπαθεί να είναι συνοπτική και επικεντρωμένη σε κάποιες στοιχειώδεις μας παρατηρήσεις που αξιοποιούν τις δυνατότητες που δίνει το ίδιο το βιβλίο και δίνουν το λόγο στον ίδιο τον Ντεμπόρ. (Το «σύνθημα» που έριξε στη μάχη ο Ντεμπόρ, εξάλλου, έπιασε τόπο, οι «μάζες» ακολούθησαν μεμιάς τους «εύκολους οδοδείκτες» και ανέτρεψαν ολοκληρωτικά τον κόσμο, μεταμορφώνοντας παράλληλα και τον εαυτό τους!...)

«Σε αυτή τη προσπάθεια αναγνωρίζουμε αστερισμούς ‘προγόνων’ μας και οικειοποιούμαστε αποσπάσματα, μέσα στα οποία λάμπουν η αγωνία και ο πλούτος των επιθυμιών, η απελευθερωτική συνείδηση του χρόνου, οι δύσκολοι δρόμοι της συλλογικής με-

ταμόρφωσης της καθημερινότητας».⁶ Ο Γκυ Ντεμπόρ είναι ένας από αυτούς τους αστερισμούς. Μπορεί να μην προφητεύει το μέλλον, καθορίζει ωστόσο το παρελθόν μας.



⁶ Ξ#2, Ιούνιος 2001, «πλατεία αχειροποιήτου», σ.14.



Στο ξενοδοχείο ζουν οι:

Λία Γυιόκα, Δήμητρα Μακρυγιαννάκη, Κατερίνα Μαρσιανούδη,
Παναγιώτης Μπίκας, Κυριάκος Παλασίδης,
Σωκράτης Παπάζογλου, Λεωνίδα Χαλκίδης, Λουκής Χασιώτης

Ευχαριστούμε πολύ τον Ανδρέα Τσορτανίδη
για την τεχνική υποστήριξη

Διεύθυνση επικοινωνίας: hotel@disobey.net

<http://www.disobey.net/hotel>



